

EIGEN SCHOON

EN

DE BRABANDER

MAANDSCHRIFT
VAN HET
GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIG
GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT

*Het Hof van Nassou te Brussel.
17de eeuw.*

XLIIIe Jg. Nr. 11-12

BRUSSEL

NOV. DEC. 1960

GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT

(V.Z.W.O. opgericht in 1926; bijl. bij het Belg. Staatsblad van 30-10-1937, nr. 1672)

Stichter: Dr. Jan Lindemans.

Voorzitter van de Raad van Beheer: Dr. J. Verbesselt, Ransbeckstraat 79, Neder-Over-Heembeek.

Hoofdredakteur: Dr. L. de Man, de Limburg-Stromlaan 310, Wemmel.

UITGAVEN

Te bestellen, indien niet anders aangeduid, mits voorafbetaling van het bedrag + verzendingskosten op

POSTREKENING 5170.40

van het

Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, Brussel.

I. Eigen Schoon en De Brabander.

Prijs van het jaarabonnement: Voor de leden: 130 fr. — In de Boekhandel: 180 fr. De volgende jaargangen zijn nog volledig te verkrijgen: XXVII (1944), XXVIII (1945), XXIX (1946), XXX (1947): elk 70 fr.; XXXI (1948); XXXII (1949), XXXIII (1950), XXXIV (1951), XXXV (1952), XXXVI (1953), XXXVII (1954), XXXVIII (1955), XXXIX (1956), XXXX (1957), XXXXI (1958), XXXXII (1959): elk 130 F. Afzonderlijke afleveringen van onvolledige jaargangen, zover de voorraad strekt: 20 F; dubbele afleveringen: 40 F.

II. Monografieën van Brabantse Gemeenten.

- Dr. Jan LINDEMANS, *Geschiedenis van Opwijk*, 304 bl., ill. (1937-39), 240 fr. (voor de leden: 180 fr.).
- Dr. A. SCIOT en Dr. V. VERSTEGEN O.F.M., *Geschiedenis van Atterrode-wever*, 130 bl., ill. (1947), 60 fr. (voor de leden: 40 fr.).
- C. THEYS, *Geschiedenis van Dworp*, 404 bl., ill. (1948), ing. 165 fr., gebonden 195 fr. (voor de leden: 110 en 130 fr.).
- Fr. BORGERS, *Geschiedenis van Geetbets*, 276 bl., ill. (1949), ing. 135 fr. (voor de leden: 90 fr.).
- C. THEYS, *Geschiedenis van Kapelle-op-de-Bos*, 272 bl., ill. (1954), 180 fr. (voor de leden: 120 fr.).
- Fr. MAES, *Wezembeek-Oppem vroeger en nu*, 60 fr. (voor de leden: 40 fr.).
- Jan VERBESSELT, *Het ontstaan, de ontwikkeling en de instellingen van Overijse*, (1955). 144 bl., 120 fr. (voor de leden: 80 fr.).
- Jan VERBESSELT, *Het Domein van de Abdij Nijvel in West-Brabant* (1957), 240 bl., ill., 280 fr. (voor de leden: 210 fr.).
- C. THEYS en J. GEYSELS, *Geschiedenis van Linkebeek*, 270 bl., ill., 300 fr. (voor de leden: 200 fr.).

III. Streekmonografieën en andere Geschiedkundige Studiën.

- Jan VERBESSELT, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw. Deel I* 200 fr. (te bestellen bij de schrijver, mits storting van het bedrag op p. rek. nr. 420.475, J. Verbesselt, Neder-over-Heembeek).
- A. SUYKENS, *Franse Revolutie en Boerenkrijg in Klein-Brabant*, 248 bl., ill. — 150 fr. (voor de leden: 100 fr.).
- J. LINDEMANS, *De heerlijke rechten in 't Land van Asse*, 28 bl., — 30 fr. (ledenprijs: 20 fr.).
- Prof. Dr. C. LEURS, *De voorstelijke heuvel van Koudenberg*, 68 bl., ill. — 60 fr., voor de leden 40 fr.
- Jan VERBESSELT, *Het ontstaan en de ontwikkeling van de stad Vilvoorde*. — 40 fr., voor de leden: 30 fr.
- J. VERBESSELT, *Het Ontstaan en de Ontwikkeling van de parochie Tervuren*, 40 fr., voor de leden 30 fr.
- J. MERTENS, *St. Verone's graf te Leeftaal*. — 40 fr., voor de leden 30 fr.
- P. LINDEMANS, *De pachthöven van St.-Mertens-Lennik*. — 20 fr.
- Jan VERBESSELT, *Oude-cijzen, munten en maten*. — 40 fr., voor de leden 30 fr.
- Mr. dr. A. SCHILLINGS, *Rechters, misdaden en straffen te Leuven*. — 60 fr., voor de leden 40 fr.
- A. MEULEMANS, *Leuvense Ambachten: 1. De Hoveniers, Fruitieniers en Mandenmakers; 2. De Barbiers en Chirurgen; 3. De Oudkleerkopers*. — elk nummer 60 fr., voor de leden 40 fr.
- Em. TORFS, *Het Stevenisme in West-Brabant*. — 90 fr., voor de leden 60 fr.
- Merchtem*: Bijdrage. — 40 fr., voor de leden 30 fr.

Ontdekkingen van Gallo-Romeinse overblijfselen (Ile en IIe eeuw) te Lot (Brabant)

In de maand september 1959 werden Gallo-Romeinse overblijfselen blootgelegd tijdens werken die het Gemeentelijk Bestuur van Lot had ondernomen om de loop van de Zenne recht te trekken op zijn grondgebied (Fig. 1). De opgravingsdiensten werden onmiddellijk verwittigd door de werkleiders en eveneens door een industrieel die op een honderdtal meter van de vindplaats woont, dhr. Grugeon. Hun belangstelling werd gewekt door een laag «tegulae» en «imbrices» die zich in de berm van de pasgegraven nieuwe Zennebedding over een lengte van een twintigtal meter vertoonde. De ontdekte overblijfselen liepen groot gevaar door de graafmachine geschonden te worden. Het was dus dringend nodig ze samen te brengen en ze te redden, om te voorkomen dat ze onwederroepelijk verloren gingen voor de plaatselijke geschiedenis en ook voor de studie van de Romeinse periode in België.

Dhr. Ch. Leva, die ter plaatse werd gestuurd door de Opgravingsdienst, kon zich onmogelijk met deze redding belasten daar hij op het punt stond te vertrekken naar het buitenland. Hij stelde me voor, na raadpleging van de Officiële Diensten dat ik mij met dit werk zou bezighouden. Ik aanvaardde heel graag en het was daarbij mijn enige bedoeling de nationale Oudheidkunde te dienen. Zo heb ik tijdelijk mijn opgravingen van Liberchies (Bons-Villers) moeten stopzetten, hoewel deze werken me zeer nauw aan het hart liggen. De opzoekingen te Lot hebben enige weken geduurd. Ze zouden zoveel niet hebben opgeleverd, was ik niet geholpen geworden door E. De Ridder, G. Van Campenhoudt en P. Lenoir, die zoals ikzelf, lid zijn van de Archaeologische Vereniging «ROMANA». Ze hebben me heel bereidwillig en onbaatzuchtig hun diensten aangeboden.

Ik mag ook niet nalaten met dank melding te maken van de hulp die ons ter plaatse zelf geboden werd, o.m. door twee toegewijde personen (werklozen in gemeentelijke dienst) alsmede door de Lotse schooljeugd, die meer dan één vrije namiddag aan onze opgravingen kwam wijden.

Onze hartelijke dank gaat eveneens naar de heer Minister Van Elslande, volksvertegenwoordiger en burgemeester van Lot, naar zijn schepenen, de heren Bardijn en Magnus alsmede naar zijn gemeentesecretaris Beeckmans die steeds bereid waren alle mogelijke hulp te bieden en die, door het verlenen van een stevige toelage, de publicatie van dit verslag hebben mogelijk gemaakt.

(1) Lot. Prov. Brabant, Arr. Brussel.

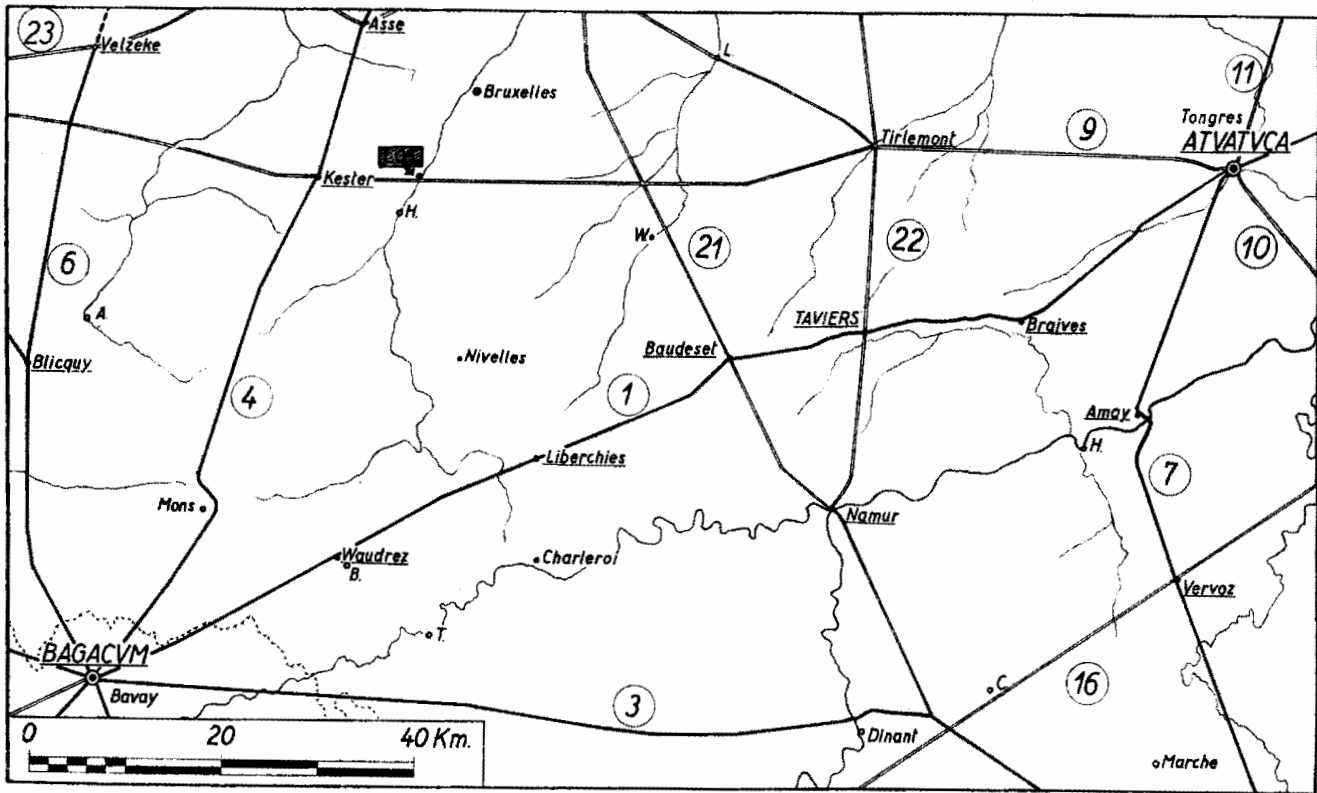

Fig. 1. Uittreksel van de kaart over de Romeinse wegen in België volgens J. Mertens, getekend door Dhr. Ch. Leva. We hebben er de Gallo-Romeinse nederzetting van Lot aan toegevoegd, op de linkeroever van de Zenne. De verbinding Kester-Tienen is nog niet met zekerheid uitgestippeld.

Een woordje nog over de tekst zelf: dhr. G. van Campenhoudt was zo vriendelijk onze oorspronkelijk in het Frans gestelde bijdrage, in het Nederlands te bewerken.

DE LIGGING VAN DE VINDPLAATS

De vindplaats ligt op de linkeroever van de Zenne (Fig. 2), naast de bocht, die de rivier maakt bij het verlaten van Lot. De plaats staat gekadastreerd als gemeente Lot. Sect. C. 364, toebehoren aan Mevrouw Schoukens, Marie. De vondsten waren bedekt onder anderhalve meter aarde van alluviale oorsprong. De oppervlakte moet er zeer moerassig geweest zijn en dat staat heel duidelijk te lezen in de berm van de pasgegraven nieuwe rivierbedding.

De bezettingsplaats moest zich over de hele breedte van de nieuwe bedding uitstrekken, d.w.z. over ongeveer 22 meter, daar enkele gebroken pannen uit de tegenovergestelde berm staken, waar de bijna ononderbroken laag bouwmetaal ontbreekt.

De graafmachine had reeds vóór onze aankomst een goed deel van de overblijfselen weggebaggerd. Er bleef maar een soort grote driehoek over van 12,50 m basis bij 7,50 m hoogte. Deze was trouwens al tamelijk «afgeknaagd» door de plaatselijke schooljeugd.

Hoever de archaeologische laag zich verder onder de linkeroever uitstrekt, blijft tot nu toe onbekend.

Nadat de aarde verwijderd werd, zag de archeologische laag er als volgt uit: de laag overblijfselen, die zich ononderbroken op de berm vertoonde, was nu gevormd door hoopjes pannenfragmenten die zich onregelmatig verspreidden. De keramiekscherven en het bouwmetaal gaven vooral de indruk daar opzettelijk samengegoot te zijn om een modderachtige bodem te verharderen en aldus tot bij de rivier te kunnen komen. In alle geval zijn ze herkomstig van één of meer Gallo-Romeinse gebouwen, die men hopelijk eens zal ontdekken.

De samengebrachte voorwerpen, twee muntstukken uit de IIe eeuw, een groot aantal «Terra Sigillata»-scherven van de IIe-IIIe eeuw laten ons toe te verklaren dat Lot de Romeinse invloed onderging reeds op het einde van de Ie eeuw na Christus en dat het deze bleef ondergaan tot op het einde van de IIIe eeuw.

Alleen reeds om hun innerlijke waarde dienden deze oudheidkundige voorwerpen uit de vergetelheid gered te worden.

GEVONDEN VOORWERPEN

I. MUNTSTUKKEN (2).

(2) Deze muntstukken werden geïdentificeerd door *Mejuffer Lallmend* en

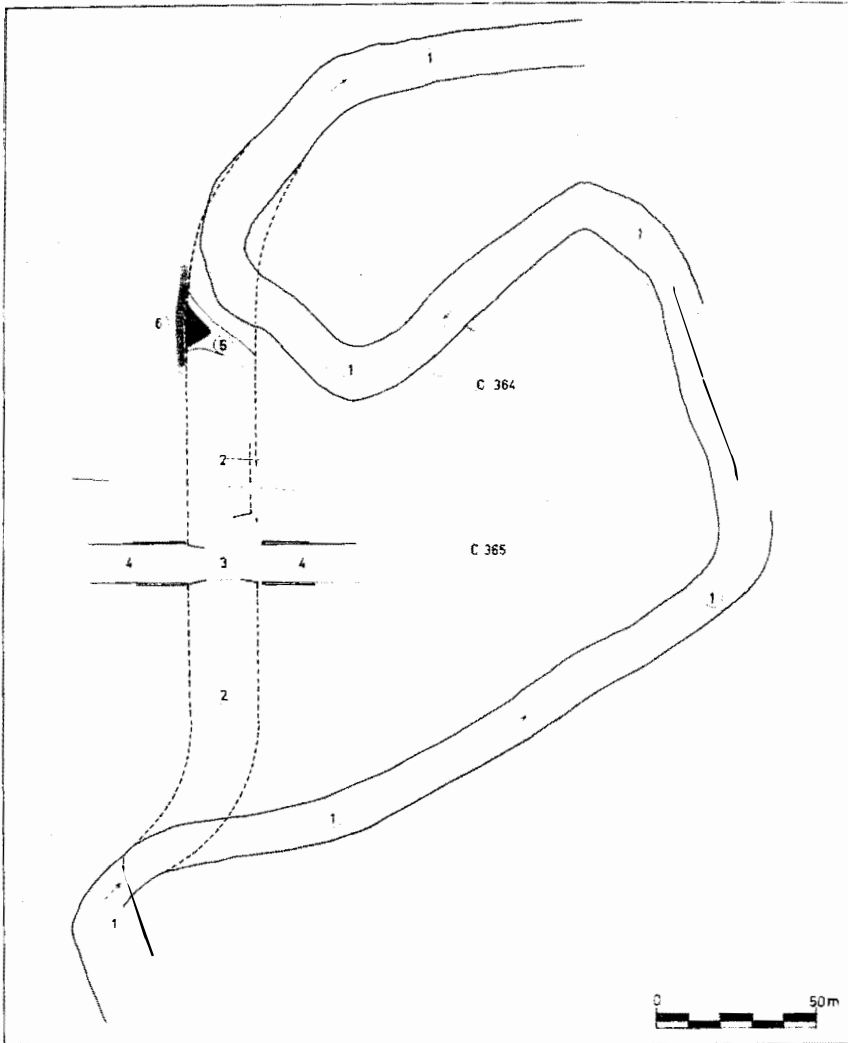

Fig. 2. Situatie van de vindplaats.

- 1) Slingering van de Zenne bij het verlaten van Lot, in de richting Brussel, op de percelen C. 364 en C. 365, toebehorende aan Mevrouw Schoukens, Marie. Deze slingingering zal weldra worden gevuld.
- 2) Nieuwe Zennebedding (stippellijn).
- 3) Nieuwe brug over de rechtgemaakte Zenneloop.
- 4) Zennestraat (in aanleg).
- 5) De «stop» die er nog overbleef, toen we de redding begonnen. Het Romeinse niveau was reeds weggescheept behalve op de gearceerde driehoek (12.50 m x 7.50 m), waar de vermelde voorwerpen werden ontdekt.
- 6) Verlenging van de archeologische laag in de linkerberm van de nieuwe Zennebedding. Men kan de overblijfselen over een lengte van 22 m bemerken.

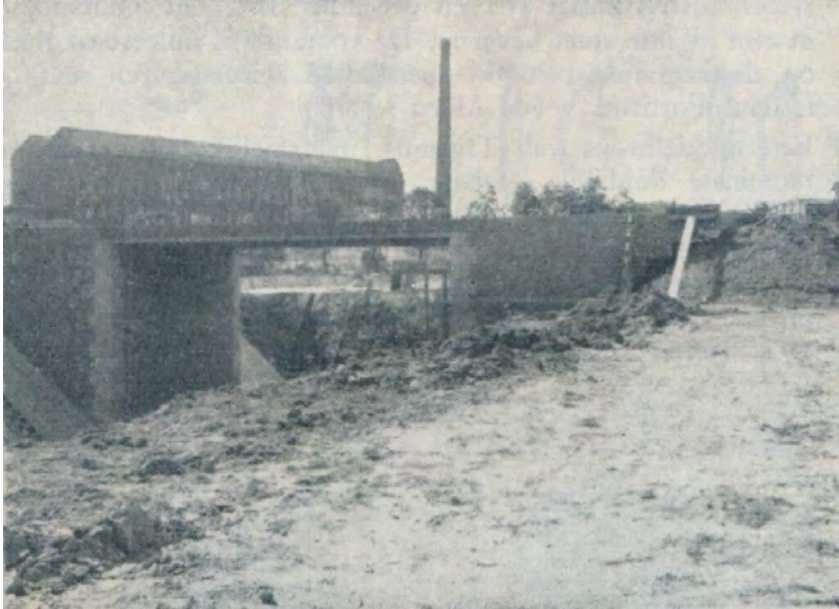

Fig. 3. De nieuwe bedding van de Zenne met de nieuwe brug. Een gezicht van de linkeroever in de richting van Halle. Over deze brug zal de nieuwe laan lopen die de J. Huysmanslaan met de Kesterbeeklaan verbindt (Foto Ch. Leva).

Fig. 4. De bodem van de nieuwe Zennebedding, gefotografeerd in de richting van Brussel. De foto werd genomen vóór het wegscheppen van de aarde. De archaeologische laag, waarin de beschreven voorwerpen ontdekt werden, is duidelijk te zien en met een pijl aangegeven (Foto Ch. Leva).

- 1) Een middelbrons van Marcus Aurelius en Lucius Verus, geslagen tussen maart 161 en december 162. Dit muntstuk is in zeer slechte staat bewaard. De voorzijde is onleesbaar maar op de keerzijde bemerkt men twee keizersfiguren met de letters: Fortitud... (de Moed.)
- 2) Een middelbrons van Trajanus, in tamelijk goede staat of tenminste duidelijk leesbaar; op de voorzijde staat: IMP. CAES. NERVA TRAJAN. AUG. GERMA. P. M. Het gelaat (met gelauwerd hoofd) van de keizer is naar rechts gekeerd. Op de keerzijde komt voor: TR. POT. COS. III. PP. S.C.; op het schild: S.P.Q.R. Dit muntstuk zou uit de jaren 100-102 dateren (Fig. 5).

Fig. 5. Een middelbrons van Trajanus. a) voorzijde; b) achterzijde (Foto Kabinet voor Penningkunde).

II. BRONZEN VOORWERPEN (Pl. I.)

I) *Fibulae*.

1) *Een ring*.

Dit bronzen voorwerp schijnt vervaardigd te zijn door het verbuigen van de spanveer ener gebroken fibula. Aan de binnenkant van de ring komt een versieringsmotief voor. Dit voorwerp is tamelijk slecht bewaard. Het zou ook als oorring hebben kunnen dienen.

2) Een fibula met veerrol, aan de buitenzijde een decoratieve versiering (een lijn van met een stempel geslagen korte streepjes). Ze is tamelijk slecht bewaard en de naald ontbreekt.

3) Een veerrolfibula zonder versiering. Ze is in even slechte staat als de vorige. Een deel van de naaldhouder is bewaard gebleven doch de naald ontbreekt ook.

dhr. Thirion van het Kabinet voor Penningkunde. Zij waren vroeger reeds zo vriendelijk voor ons muntstukken te identificeren die te Liberchies en op andere plaatsen gevonden werden. Hartelijk dank (alsmede aan dhr. M. Baillon, directeur van het Kabinet voor Penningkunde).

- 4) Een versierde veerrolfibula in bijzonder goede staat. De versiering is, zoals in 2), een lijn bestaande uit door een stempel geslagen streepjes. Een naald werd een paar meter vandaan gevonden. Het is niet uitgesloten dat ze bij de fibula zou hebben behoord daar de afmetingen overeenstemmen. We hebben ze dan ook getekend als deel van hetzelfde geheel.

Fig. 6. Zegeldoosje. a) bovenzijde (deksel); b) onderzijde: bodem met vier gaatjes (Foto Ch. Leva).

II) *Het zegeldoosje* (Seal-box) (Fig. 6). Het betreft een klein plat doosje van 18 tot 20 mm diameter bij 6 mm hoogte, met een dekseltje dat aan het kuipje bevestigd is door een aan de buitenkant geplaatst scharnier. Dit dekseltje is versierd met een zespuntige ster waarvan de tussenruimten gevuld werden met geel email. De bodem vertoont vier gaatjes doorboord door twee gleufjes die van boven tot bijna in de helft gaan. De oxydatie heeft ons belet het scharniertje te doen werken om ons te verwisselen van de inhoud.

Men kan het zich nochtans voorstellen als men weet dat het een zegeldoosje betreft. Men kan er zich rekenschap van geven door de rekening die we beneden publiceren (Fig. 7), nl. een aangepast beeld van een wedersamenstelling verschenen in «London Museum Catalogues. Nr. 3-London in Roman times», blz. 108, fig. 33.

In de Romeinse periode werd de briefwisseling gevoerd hetzij door middel van houten tabletten hetzij door middel van dierenhuiden (perkament)

De brieven werden met een touwtje samengebonden en verzegeld. Het touwtje liep door de twee gleufjes van het doosje en de knoop werd erin gemaakt. Dan goot men er was over en de verzender drukte dan zijn zegel in de was. Dit deed hij door middel van zijn ringsteen (intaglio). Dan sloot men het dekseltje. De nog weke was kleefde aan het dekseltje en aan het opgerolde perkament of aan de houten tabletten, klaar voor de verzending.

Het gebruik van een touwtje of een koordje om de brieven en pakjes te verzegelen in het Romeinse tijdperk wordt door een passage van Plutarchus (45-125) gestaafd. Deze Griekse moralist die veel reisde en zelfs een tijdlang te Rome vertoefde, moest de gebruiken van het keizerrijk goed kennen.

«Het is maar een gewoonte die men moet nemen», schrijft hij, «de brief (of het pakje) die men zopas heeft ontvangen niet te vlug te willen openen, zoals de meesten het doen. Als het niet snel genoeg gaat met hun handen, *gebruiken ze hun tanden om het koordje door te bijten*». En verder meldt hij ons als voorbeeld van zelfbeheersing een zekere Rusticus (die Domitianus een tijdje later deed verdwijnen). Deze deugdrijke man was eens toehoorder van de beroemde auteur van de «*Vitae*» en in volle rede bracht men hem een brief van Keizer Domitianus. De redenaar hield op met praten om hem toe te laten de brief te lezen. Doch Rusticus vroeg hem zijn rede voort te zetten en ontrolde de brief pas nadat alle toehoorders de zaal hadden verlaten». (3).

(3) PLUTARCHUS, Over de Nieuwsgierigheid, 15. - Deze tekst werd ons heel vriendelijk medegedeeld door dhr. J. Mathys, leraar in het Latijn aan het Koninklijk Atheneum van Eigenbrakel. We danken hem hartelijk.

Het Museum te Tongeren bezit vier van deze doosjes die dezelfde gleufjes vertonen en waarvan de bodem ook met gaatjes is doorboord. Een volkomen gelijkaardig exemplaar werd gevonden in het fort van Newstead (Trimontium) in Schotland, bij de Tweed rivier (4).

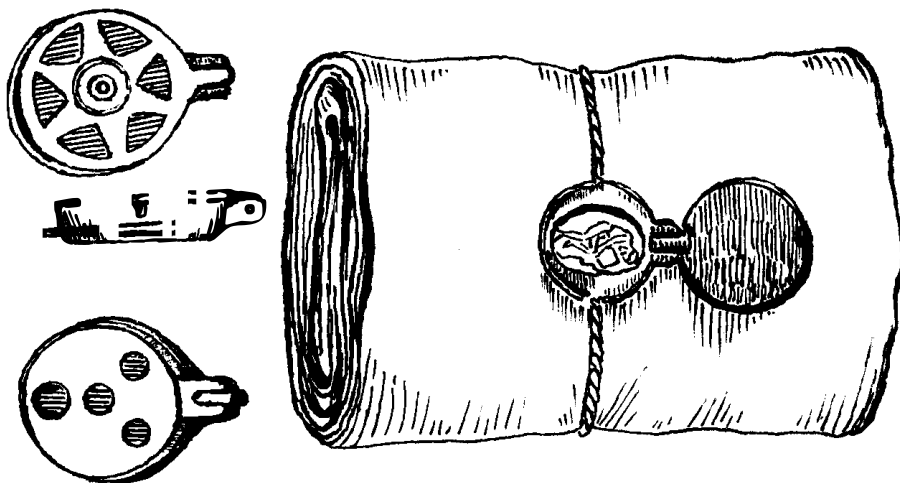

Fig. 1. Zegeldoosje. a) bovendeel (deksel); b) Een profiel dat de gaatjes toont waardoor het koordje liep; c) De bodem met de vier gaatjes waardoor de was wegvloeiide om aan het «volumen» te kleven; d) Gebruiksaanwijze. De opgerolde brief met het touwtje errond en het zegeldoosje.

III. IJZEREN EN LODEN VOORWERPEN.

1-2) Drie ijzeren haken van eenzelfde vorm (Eén maar werd ervan getekend, Pl. I, nr. 17). Waarschijnlijk betreft het hier grondlijnvishaken. Ze werden gevonden naast zes vislijnlodjes waarvan er drie getekend werden (Pl. I, nrs.: 18, 19, 20).

(4) J. CURLE, A roman frontier post and its people. The fort of Newstead, blz. 310-311, plaat LXXXI, 6. Zie ook 10 en 11 van dezelfde plaat.

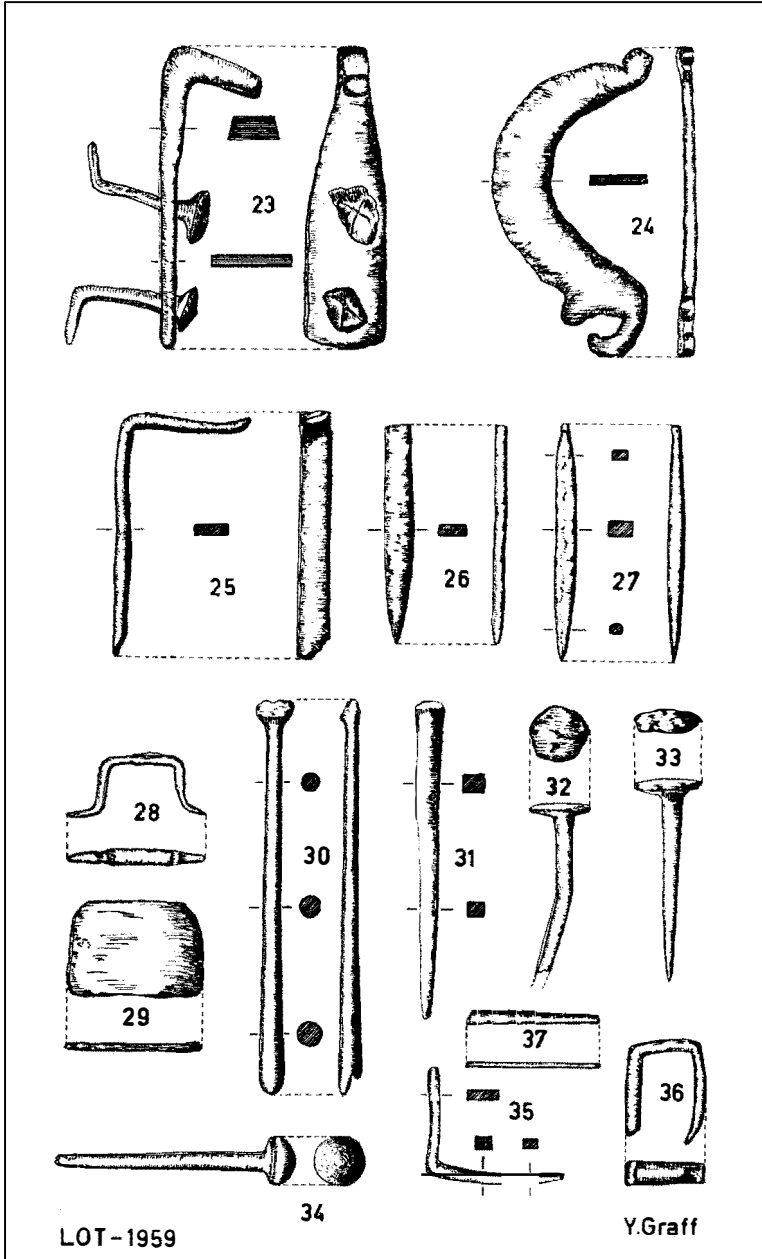
Andere doosjes, maar van een verschillend type werden te Richborough (Groot-Britannië) en te Carnutum (Oostenrijk) gevonden: Richborough IV. Report of the research committee of the Society of Antiquaries of London (Oxford, 1949), blz. 125 en plaat XXXIV, n° 75, 76, 78.

n° 75. geëmailleerd doosje. Werd gevonden in de vulling van de gracht rondom het fort. Datering: 275-300 na Chr.

n° 77. doosje met drie doorboringen aan de basis. Werd ontdekt in een laag van vóór 230-260 na Chr.

n° 78. doosje met drie doorboringen aan de basis. Het dekseltje draagt sporen van blauwgroen en geel email. Men ontdekte er alleen maar in plaatsen van vóór het einde van de derde eeuw. Vgl. Erich SWOEDA. Römische Forschungen in Niederösterreich-Carnutum-Seine Geschichte und Denkmäler (Wenen, 1953²), blz. 113-114. «Men dateert ze tussen de 2e helft van de IIe eeuw tot de eerste helft van de IIIe eeuw.»

5) Een sleutel, waarin een gat, om hem te kunnen ophangen.
Dit sleuteltype komt heel vaak voor in het oosten van het Kei-
zerrijk. Hij zou onrechtstreeks uit Griekenland stammen (Pl. I,
nr. 5).

Plaat 2. IJzeren voorwerpen: 23 tot 37. Schaal: 1:3.

4) Een plat ijzer, ronde vorm, met een bolvormige haak aan één eind. Een fragment van een emmerhengsel (Pl. I, nr. 6).

5) Het blad van een truweel waarvan de angel gebroken is (Pl. I, nr. 7).

6) Een grote ijzeren kram om houtstukken samen te houden. Deze krammen komen vaak voor in Gallo-Romeinse nederzettingen (Pl. I, nr. 8. Zie ook Pl. I, nr. 11 en Pl. II, nrs. 28 en 36).

7) Een soort ijzeren kram in de vorm van een viervlakkig plat ijzer met een rechte kop (Pl. I, nr. 9).

8) Ronde ijzerstaaf met dubbele haak (Pl. I, nr. 10).

9) Ronde ijzerstaaf waarvan één eind werd gekromd (Pl. I, nr. 12).

10) Platte ijzerstaaf waarvan het eind een cirkel is (Pl. I, nr. 13).

11) Spijkers. Waren zeer talrijk op de plaats der opzoekingen. We hebben er 132 verzameld (Pl. I, nrs. 14, 15, 16, 21, 22 en Pl. II, 32, 33, 34). Hun maten gaan van 120 mm tot 10 mm. Alle hebben een vierkantige doorsnede. Hun koppen (25 tot 33 mm) zijn rond of door vier hamerslagen gevormd. Eén van die koppen was rond en bol (Pl. II, nr. 34). Drie van deze spijkers hebben een T-vorm (Pl. II, nrs. 32 en 33). Hun kop is 10 mm × 25 mm groot. Dit spijkertype komt vaak voor op de «Limes». Zeventien ervan zijn schoennagels; totale lengte van 15 tot 17 mm. De pyramidale koppen werden gevormd door vier hamerslagen (Pl. I, nr. 21).

12) Rechthoekige haak bestaande uit een platte ijzeren staaf die een driehoek vormt, doorboord met twee gaten waarin nog de spijkers zaten die hem aan een of verschillende houten voorwerpen vasthechtten (Pl. II, nr. 23).

13) Plat ijzer in halve cirkel-vorm met een soort haak aan het eind (Pl. II, nr. 24).

14) Platte rechthoekige ijzers zonder gaatjes (Pl. II, nrs. 25 en 35).

15) Plat ijzer met puntig uiteinde. Fragment van gebroken voorwerp (Pl. II, nr. 26).

16) Plat ijzer met punt aan één kant en bolletje aan de andere (Pl. II, nr. 27).

17) IJzeren rechthoekig plaatje (Pl. II, nr. 29).

18) Ronde ijzeren staaf; vermindert geleidelijk van diameter. Beide uiteinden zijn gebroken (Pl. II, nr. 30).

19) Soort grote spijker, zonder kop, met vierkantige doorsnee (Pl. II, nr. 31).

IV. STENEN VOORWERPEN (5).

(5) De ontleding van de samengebrachte rotsen tijdens de opgravingen is te danken aan dhr. R. Legrand, Doctor in de Wetenschappen en Hoofdgeoloog van de Belgische Aardkundige Diensten. We danken hem voor zijn bereidwillige medewerking.

- 1) Een rol (50-55 mm bij 50-55 mm) in Brusseliaanse zandsteen, waarvan de boven-, onder-, en zijvlakken gepolijst werden door wrijving. Een gat van 14-16 mm loopt er middendoor; dit zou een natuurlijk verschijnsel kunnen zijn, doch het gaatje werd waarschijnlijk met een bepaald doel aangebracht (Fig. 8). Het is bijna zeker een soort gewicht om vislijnen of visnetten onder water te houden of vast te leggen (6).

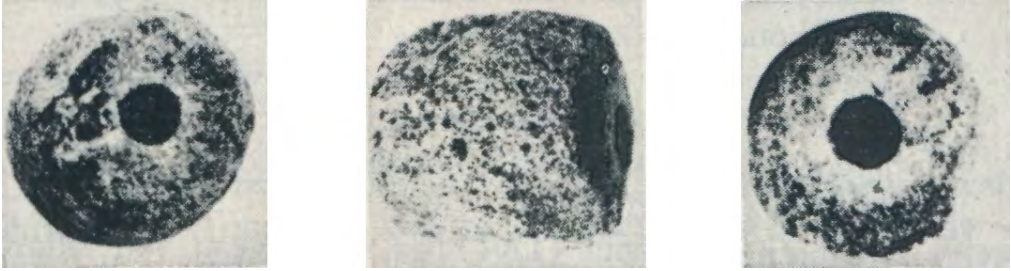

Fig. 8. Steen om visnet of grondlijn te verzwaren. a) Bovenkant. b) Buitenkant. c) Onderkant.

2) Maalstenen.

A) Een groot fragment van een kwartsachtige poddingstenen maalsteen van wijnmoerkleur, afkomstig van de burnotische etage (bovenste gedeelte van het Hoog-Devoon). Zou kunnen afkomstig zijn uit de Maasstreek (Taillefer-Dave) (7).

B) Groot fragment van maalsteen in arkose.

C) Groot fragment van maalsteen in arkosische poddingsteen en vijf kleinere stukken van maalstenen uit dezelfde rots. Deze steensoorten stammen uit de Hoog-Devoon periode.

D) Fragment van maalsteen in alveolaire tuf (soort puimsteen) afkomstig van het Eifelgebied.

3) Slijpstenen.

Slijpsteen in devilisch kwartsiet; deze rotssoort komt vaak voor op het gebied dat zich uitstrekt tussen Buizingen en Tubeke. Dit fragment dat deel uitmaakte van een ronde schijf is aan beide kanten gepolijst door wrijving. De rand is afgerond en naar binnen afgeschuind aan beide helften van het slijpvlak.

4) Andere rotssoorten.

A) Twee grote oligistestenen; hoogstwaarschijnlijk afkom-

(6) G. HASSE, La pêche dans la région d'Anvers, in Mém. de la Soc. d'Anthr. de Bruxelles, XXVII (1908), pl. III en IV.

(7) Een zelfde maalsteen, maar ongeschonden, en die ons van groot nut was om die van Lot weer samen te stellen en te tekenen, werd ontdekt te Liberchies (Bons-Villers) op het perceel nr. 178 Sect. B. door dhr. O. Schillebeck, van Mellet, die hem ons heel vriendelijk heeft afgestaan. Hiermede betuigen we hem nogmaals onze beste dank.

- stig van Couthuin. Ze werden misschien gebruikt om aardewerk te schilderen.
- B) Een tablet van devilisch kwartsiet (Dv2) uit de laag van Tubeke.
 - C) Porfierfragmenten.
 - D) Paarsachtige kwarts zoals de kwartsieten die men vindt in de Givetiaanse poddingsteen; afkomstig van Ronquières of Feluy.
 - E) Kwartsfragmenten.
 - F) Brusseliaanse zandsteen waarvan een vlak gepolijst is.
 - G) IJzerhoudende zandsteen.
 - H) Kwartsietische zandsteen uit de tertiaire periode. Heeft lange tijd in open lucht gelegen voor hij onder anderhalve meter afval werd bedolven. Toont sporen van sleet door wrijving.
 - I) Devilisch kwartsiet (DvI) uit het niveau van Dongelberg; hoogstwaarschijnlijk afkomstig uit Dworp.
 - J) Een grote platte steen in kwarts (1 m x 1,40 m x 0,10 - 0,14 m). Men heeft ons verzekerd dat er een groot aantal werden bovengehaald naast de plaats waar voorgenoemde voorwerpen werden ontdekt. Ze werden samen met de aarde door de graafmachine weggeschept. Daar we nog niet ter plaatse waren toen dit geschiedde, geven we deze informatie met alle voorbehoud. Maar gelijksoortige stenen werden te Kester ook gevonden, ter hoogte van de Romeinse steenweg die van deze Vicus naar Tongeren (langs Tienen) leidde (Fig. 9).

Fig. 9. Een vloersteen in kwarts: lengte: 1,40 m: breedte: 1. m: dikte: van 0,10 à 0,14 m (Foto Ch. Leva)

5) Bouwmaterialen.

De «Tegulae» waren bijzonder talrijk. Eén ervan was bij uitzondering nog geheel gaaf en meet 450 x 300 mm. Andere hebben een lengte van 440-410 mm. Ze waren tamelijk slecht gebakken. Alle «Imbrices» waren beschadigd. Breedte: 140 mm binnenkant en 180 mm buitenkant. Op geen enkele van al deze dakpannen stond er een merk, maar op twee exemplaren hebben we vingerafdrukken en sporen van een kattepootje bemerkt. Deze verschijnselen komen dikwijls voor.

AARDEWERK

A. - *Terra sigillata*.

Dank zij de vriendelijkheid van dhr. M. Vanderhoeven, van het Museum te Tongeren, kon tot de identificering en de datering worden overgegaan van de scherven waarvan we de lijst elders in dit verslag publiceren. Het is de eerste maal niet dat we beroep deden op zijn bevoegdheid. Hij heeft zich eveneens willen bezighouden met de studie van een belangrijke partij scherven die te Liberchies werden ontdekt. Voor beide werken danken we hem hartelijk.

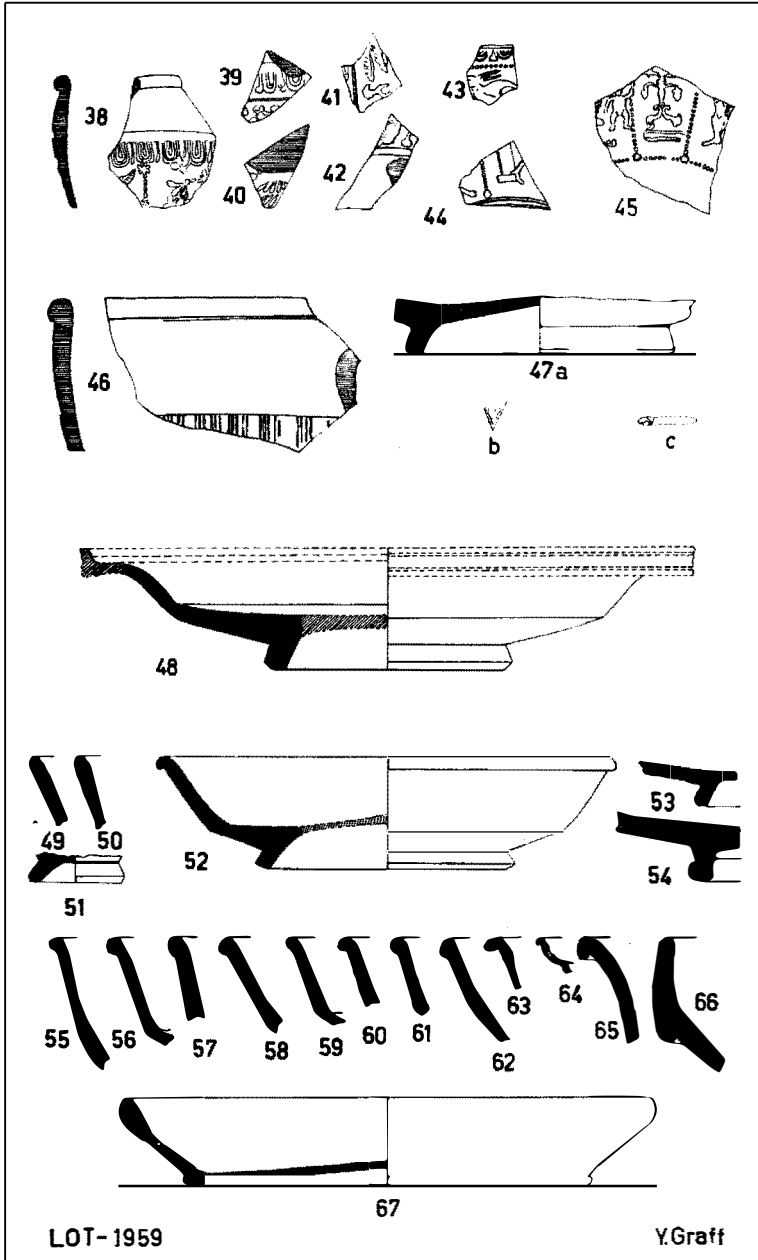
a) Versierde Terra Sigillata.

Pl. III

38. - Frag. van Drag. 37. Argonne. IIe Eeuw.
Dit fragment van rood-bruine kleur met violette glans is vaatwerk uit Argonne. Dit materiaal komt tamelijk zelden voor in België.
39. - Frag. van Drag. 37. Midden-Gallië (?). Eerste helft van IIe eeuw.
40. - Frag. van Drag. 37. Zuid-Gallië. Laatste kwart van de Ie eeuw.
41. - Frag. van Drag. 37. Midden-Gallië (?). Eerste helft van de IIe eeuw.
42. - Frag. van Drag. 37. Midden-Gallië (?). Eerste helft van de IIe eeuw.
43. - Frag. van Drag. 37. Lezoux. Ie helft van de IIe eeuw.
44. - Frag. van Drag. 37. Lezoux. Ie helft van de IIe eeuw.
45. - Frag. van Drag. 37. Lezoux. Ie helft van de IIe eeuw.
46. - Frag. van Drag. 37. Midden-Gallië. IIe eeuw.
- b) Niet versierde Terra Sigillata.
47. - Frag. van Drag. 18-31. Midden-Gallië. Helft van de IIe eeuw. Met eerste letter van een «Sigillum» (handtekening):
- A; bodem met een ingegrifte A of V.
48. - Oswald-Price. Plaat 56. Midden- of Oost-Gallië. IIe eeuw.
49. - (zie nr. 51). - Frag. van Drag. 33. Midden-West-Gallië, IIe eeuw.
50. - Frag. van Drag. 33. Midden-Gallië. IIe eeuw.

51. (zie nr. 49). - Frag. van Drag. 33. Midden-West-Gallië. IIe eeuw.

52. - Fragment van Dragendorf 18-31. Midden-Gallië. IIe eeuw.

Plaat 3. Aardewerk: 37 tot 66. Schaal: 1/3.

53. - Frag. van Drag. 18-31 (?). Midden-Gallië (?). IIe eeuw (?).
54. - Frag. van Drag. 27. IIe eeuw.
55. - Frag. van Drag. 18-31. Oost-Gallië. Helft van de IIe eeuw.
56. - Frag. van Drag. 18-31. Oost-Gallië. IIe eeuw.
57. - Frag. van Drag. 37. Midden-Gallië. IIe eeuw.
58. - Frag. van Drag. 18-31. Midden- of Oost-Gallië. Helft van de IIe eeuw.
59. - Frag. van Drag. 18-31. Midden-Gallië. IIe eeuw.
60. - Frag. van Drag. 18-31. Midden- of Oost-Gallië. IIe eeuw.
61. - Frag. van Drag. 18-31. Midden- of Oost-Gallië. IIe eeuw.
62. - Frag. van Drag. 18-31. West-Gallië. IIe eeuw.
63. - Frag. van Drag. 18-31. Midden-Gallië (?). IIe eeuw.
64. - Frag. van Drag. 27. Zuid- of Midden-Gallië. Einde Ie tot IIe eeuw.
65. - Frag. van Drag. 46 (?). Midden- of Oost-Gallië. IIe eeuw.
66. - Frag. van Drag. 45. Oost-Gallië. Einde van de IIe, begin van de IIIe eeuw.

Volgende scherven werden niet getekend:

1. - Frag. van Drag. 43 of 45. Oost-Gallië. Einde IIe tot begin van de IVe eeuw.
2. - Frag. van Drag. 18-31 (?). Oost-Gallië. IIe eeuw.
3. - Frag. Te klein om te identificeren. Volgens bepaalde eigenschappen: Oost-Gallië. IIe tot IIIe eeuw.
4. - Frag. van Drag. 46. Oost-Gallië. IIe eeuw.
5. - Frag. van Drag. 33. Midden-Gallië, ook Oost-Gallië. IIe eeuw.
6. - Frag. van Drag. 18-31. Midden-Gallië. IIe eeuw.
7. - Frag. Te klein om te identificeren. Oost-Gallië, IIe-IIIe eeuw.
8. - Frag. van Drag. 40. Oost-Gallië. Einde van de eerste helft van de IIe tot IIIe eeuw.
10. - Frag. van Drag. 18-31. Oost-Gallië. Helft van de IIe eeuw.
11. - Frag. van Drag. 18-31. Midden-Gallië (?). IIe eeuw.
12. - Frag. van Drag. 18-31 (?). IIe eeuw.
13. - Frag. van Drag. 18-31 (?). IIe eeuw.
14. - Frag. van Drag. 18-31 (?). Midden-Gallië. IIe eeuw.
15. - Frag. La Graufesenque. IIe helft van de Ie eeuw - IIe eeuw.
16. - Frag. van Drag. (?). Zuid- of Midden-Gallië. IIe helft van Ie eeuw - IIe eeuw.
17. - Frag. van Drag. (?). Midden-Gallië, IIe eeuw.
18. - Frag. van Drag. 18-31. Einde van de Ie - IIe eeuw.

Een dertigtal fragmenten waren te klein om geïdentificeerd te worden.

GEWOON AARDEWERK

Pl. III

67. - Fragment van een bord in beige aarde; licht zandachtig deeg; rode verfaarde aan de binnenkant (aardewerk uit Bavai). Een twintigtal fragmenten van gelijkaardige borden en een fragment van een bord met platte rand werden ook nog gevonden, maar niet beschreven.

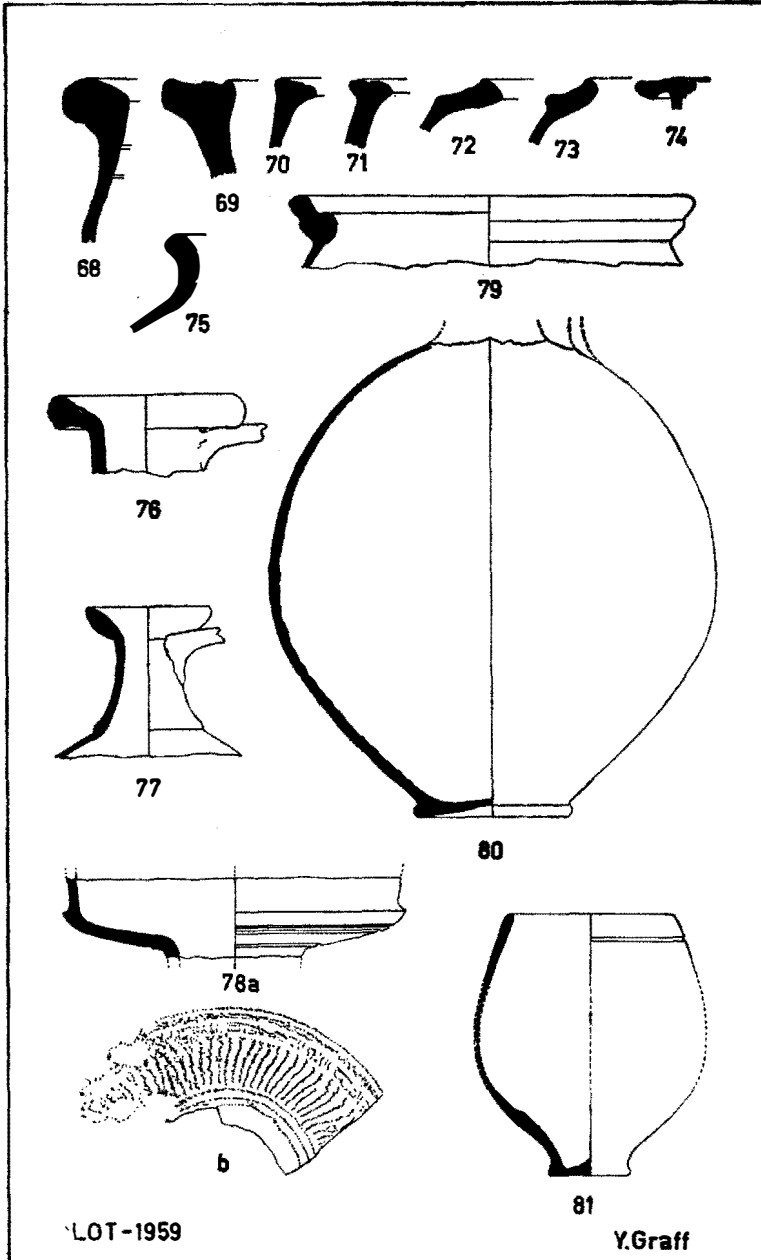
Pl. IV

68. - Fragment van een grote urn in grijze aarde; zandachtig deeg; overblijfselen aan binnen- en buitenzijde van een zwarte verfaarde (diameter buiten: 360 mm).
69. Frag. van een groot bord in rose aarde met grijze kern; ruw deeg.
70. Frag. van een urn in rose aarde met blauw-grijze kern; ruw deeg.
71. - Frag. van een urn in rose aarde; ruw deeg.
72. Frag. van een urn in grijze aarde; korrelig deeg. (Gose, 494, 495, en 496. - Laatste derde van de Ie eeuw, helft van de IIe eeuw.)
73. Fragment van een urn in korrelig deeg. (Vergelijk met Gose, 494-495, 496.)
74. - Frag. van een urn in grijze aarde; zandachtig deeg.
75. - Frag. van een urn in zwarte aarde, korrelig deeg.
76. - Kruikenhals in rosachtige aarde; fijn en glad deeg. Een oor aan beide zijden.
77. Kruikenhals in rosachtige aarde; zandachtig deeg. Een oor aan beide zijden.
78. Frag. van een kommetje of van een deksel in witte aarde, fijn, zalfachtig deeg. Donkere grijsblauwe verfaarde; versiering met een rolletje.
79. - Frag. van een urn in roos-beige aarde; korrelig deeg; fijn grint en fijngestampte keramiek bevattende (zelfde maaksel bij nummers 98 en 105).
80. Kruik in rode aarde; zandachtig deeg.
86. - Drinkbeker in witte aarde; fijn deeg; blauw-grijze verfaarde.

Pl. V.

82. - Bodem van een urn in lichtgrijsblauwe aarde; fijn deeg; donkerblauw-grijze verfaarde aan binnen- en buitenzijde.
83. - Bodem van een urn in bruine aarde; zandachtig deeg; donkerbruine verfaarde aan binnen- en buitenzijde.
84. Bodem van een urn in bruine aarde met baksteenrode kern; zandachtig deeg.
85. - Frag. van een bord in grijsblauwe aarde; fijne klei; donkere grijsblauwe verfaarde aan binnen- en buitenzijde (zie 82).
86. Frag. van een urn in leigrauwe aarde; een weinig zandachtig deeg.
87. Bord in leigrauwe aarde; fijn deeg, zandachtig.

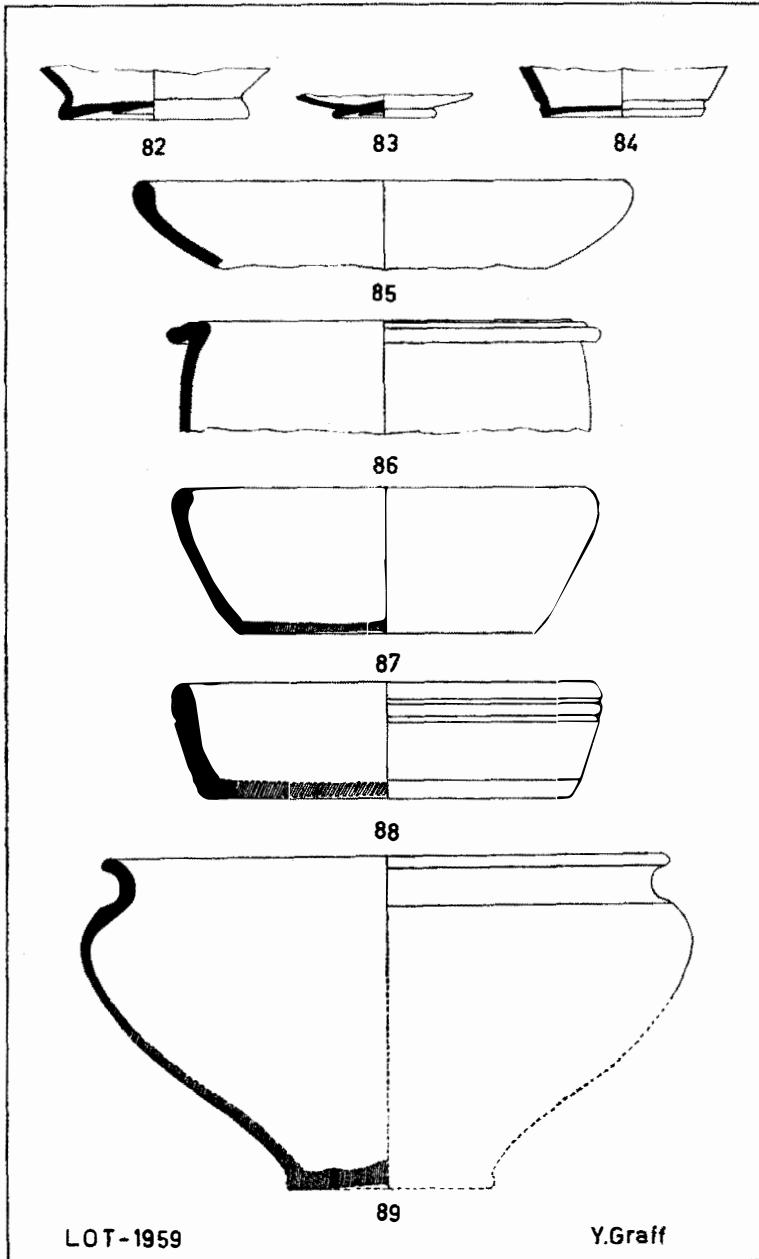
88. Bord in roos-beige aarde; ruw deeg; fijn grint en fijngestampte keramiek inhoudend; sporen van zwartsel.
89. Frag. van een urn in grijze aarde; ruw deeg.

Plaat 4. Aardewerk: 68 tot 81. Schaal: 1/3.

Pl. VI.

90. - Frag. van een urn in grauwe zandachtige klei; zwarte verfaarde aan binnen- en buitenzijde.

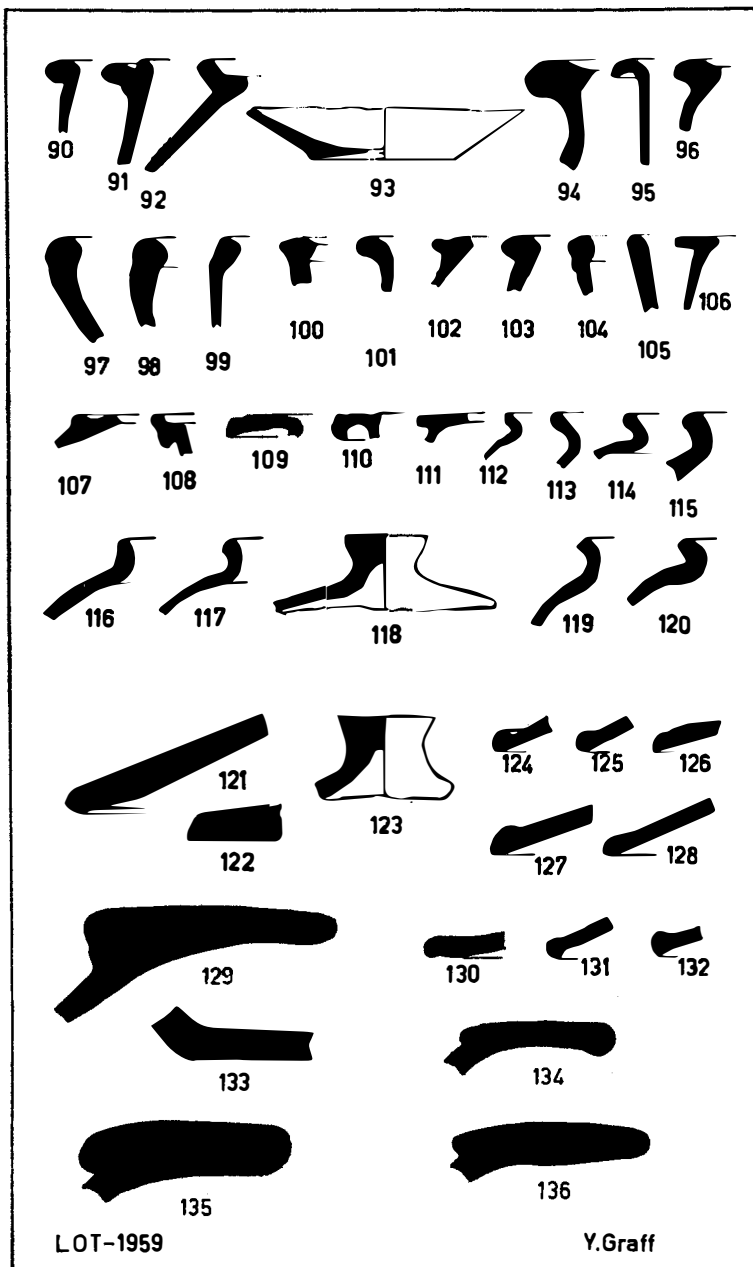

Plaat 5. Aardewerk: 82 tot 89. Schaal: 1/3.

91. - Frag. van een urn in blauwgrijze, fijne klei, een weinig zandachtig; zwarte kleur aan binnen- en buitenzijde; lijnvormige tekeningen beginnend vanaf de hals. (Vergelijk met Gose 506, 3de kwart van de IIe eeuw).
92. - Frag. van een urn in grauwe aarde naar het beige zwevend; fijn en tamelijk brokkelig deeg (Gose 506, 3de kwart van de IIe eeuw).
93. - Frag. van een urn in rosachtige aarde; harde zandachtig deeg; zwarte verfaarde aan binnen- en buitenzijde; versiering: twee concentrische cirkels die in de klei werden gedrukt vóór het bakken. De eerste bevindt zich op 24 mm van de bodem, de andere op 27 mm.
94. - Frag. van een urn in grauwe aarde; ruw, brokkelig deeg.
95. - Frag. van een urn in beige aarde met rode kern; zandachtig, tamelijk brokkelig deeg. Versiering: concentrische cirkels met de draaischijf gevormd, die evenwijdig met de bodem lopen op een afstand van 5 of 6 mm; sporen van zwartsel.
96. - Frag. van een urn in grauwe aarde; ruw deeg.
97. - Frag. van een bord in grauwe aarde; zandachtig deeg; zwarte kleur aan binnen- en buitenzijde.
98. - Frag. van een bord in zalmkleurige aarde met violette schijn aan de buitenzijde; ruw deeg dat grint en fijngestampte keramiek inhoudt (zelfde maaksel als nummers 79 en 105).
99. - Frag. van een bord in grauwe aarde, zandachtig deeg; versiering: concentrische cirkels aan de buitenzijde, evenwijdig met de rand.
100. - Frag. van een bord in grauwe aarde; zandachtig deeg; brokkelig; rode kleur aan binnen- en buitenzijde.
101. - Frag. van een urnrand in grauwe aarde met roodachtige kern; zandachtig deeg, zwarte kleur aan binnen- en buitenzijde; buitendiameter 118 mm.
102. - Frag. van een urn in leigrauwe aarde; zandachtig deeg.
103. - Frag. van een urn in zwarte aarde; zeer zandachtig deeg.
104. - Frag. van een bord in licht-baksteenrode aarde; weinig zandachtig deeg, zeer brokkelig.
105. - Frag. van een bord in beige aarde; ruw deeg; fijn grint en fijngestampte keramiek inhoudend (zelfde maaksel als nrs. 79 en 98).
106. - Frag. van een urn in grauwe aarde; zandachtig deeg.
107. - Frag. van een urn in rooskleurige aarde; zandachtig deeg.
108. - Frag. van een urn in grauwe aarde; ruw deeg.
109. - Frag. van een urn in grauwe aarde; ruw deeg.
110. - Frag. van een urn in grauwe aarde; ruw deeg.
111. - Frag. van een urn in grauwe aarde; ruw deeg.
112. - Frag. van een kleine urn in grijsblauwe aarde; zacht deeg; versierd met een rolletje.
113. - Frag. van een urn in grauwe aarde; ruw deeg.

114. - Frag. van een urn in lichtgrijze aarde; donkergrauwe verfaarde.

115. - Frag. van een urn in zwartgrijze aarde; ruw deeg; fijn-gestampte keramiek bevattend.

Plaat 6. Aardewerk: 90 tot 136. Schaal: 1/3.

116. - Frag. van een urn in grauwe aarde; ruw deeg; fijngestampte keramiek bevattend.
117. - Frag. van een urn in grauwe aarde met baksteenrode kern; zandachtig deeg.
118. - Dekseltop in grijsblauwe aarde; zandachtig deeg.
119. - Frag. van een urn in grauwe aarde; zandachtig deeg.
120. - Frag. van een urn in grauwe aarde; zandachtig deeg. Vingersporen op één centimeter van de boord.
121. - Frag. van een deksel in baksteenrode aarde; blauwgrijze kern; ruw deeg; fijngestampte keramiek bevattend.
122. - Frag. van deksel in baksteenrode aarde; ruw deeg; fijngestampte keramiek bevattend.
123. - Dekseltop in grijsblauwe aarde; zandachtig deeg.
124. - Frag. van een deksel in lichtgrauwe aarde; ruw deeg. Donkergrauwe verfaarde.
125. - 128. - Fragmenten van een deksel in beige aarde; zandachtig deeg. Zouden bij een zelfde voorwerp kunnen toebehoren.
126. - Frag. van een deksel in licht-grijsblauwe aarde; weinig zandachtig deeg.
127. - Frag. van een deksel in lichtbruine aarde met donkergrauwe kern; ruw deeg; fijn grint en fijngestampte keramiek bevattend.
128. - Dekselfragment (zie nr. 125).
129. - Frag. van een dolium in baksteenrode aarde met geelgrijze kern; ruw deeg, fijn grint en fijngestampte keramiek bevattend. Nr. 133 zou mogelijk een fragment van de bodem van deze dolium kunnen zijn.
130. - Frag. van een deksel in donkergrauwe aarde; zandachtig deeg.
131. - Frag. van een deksel in donkergrauwe aarde; weinig zandachtig deeg.
132. - Frag. van een deksel in grauwe aarde; weinig zandachtig deeg.
133. - Frag. van een dolium-bodem (zie nr. 129).
134. - Frag. van een dolium in baksteenrode aarde met zwartgrijze kern; ruwe klei, fijn grint en fijngestampte keramiek bevattend.
135. - Frag. van een dolium in slecht gebakken baksteenrode aarde met donkergrauwe kern; ruwe klei en fijngestampte keramiek bevattend.
136. - Fragment van een dolium in slecht gebakken baksteenrode aarde met grauwe kern; ruwe klei en fijngestampte keramiek bevattend.

Niet getekend:

Fragment van een urn met een willekeurige doorboring. Zou hebben kunnen dienen om een grondlijn of visnet te verzwaren.

Fragment van een amphoor in leigrauwe aarde; ruwe klei; kleine micadeeltjes en grint bevattend.

GLASWERK

- 1) Rand van een zwarte glazen drinkbeker met donkerbruine doorschijn. Gemiddelde dikte: 2 mm. Het glasblad werd op zichzelf naar binnen geplooid waar, op 10 mm van de rand, een bijna onmerkbaar gezwel de samensmelting aantoont.
- 2) Fragment van een kom in geel glas; met ribben. Gemiddelde dikte: 2 mm.
- 3) Rand van een kom in lichtgroen glas. Gemiddelde dikte: 4 mm.
- 4) Fragment van een kom in doorschijnend glas. Tamelijk mat aan binnen- en buitenzijde. Gemiddelde dikte: 1,5 tot 20 mm.
- 5) Fragment van een lichtgroene flessenhals. Dikte: 2 mm.
- 6) Fragment van een zeer lichtgroen glazen bord van onbepaalbare vorm. Dikte: 2 mm.
- 7) Vier fragmenten van eenzelfde lichtgroene glazen beker. Dikte: iets meer dan 1 mm.
- 8) Twee fragmenten in lichtgroen glas. Onbepaalbare vorm. Dikte: van 2,5 tot 3 mm.
- 9) Een blokje donker flesgroen glas van 10 mm dikte, waaraan een witgrijs korstje kleeft van 1 mm dikte dat veel op een vuursteencortex lijkt. Het betreft hier wat men «glasslak» noemt - d.w.z. onzuiverheden die van de massa werden afgeschuimd.

BESLUIT.

De Gallo-Romeinse overblijfselen die te Lot ontdekt werden getuigen ontegensprekelijk voor het feit dat er op deze plaats of in haar omgeving één of meer gebouwen van enig belang bestonden.

Alleen methodische en meer omvangrijke opgravingen zouden toelaten te bepalen van welke aard de gebouwen (of de nederzettingen) waren.

Dit of deze gebouwen bleven bestaan gedurende de gehele tweede eeuw en ten minste de eerste helft van de derde eeuw na Christus. Zoals alle andere gebouwen die langs de hoofdwegen stonden, werd deze nederzetting geplunderd en verwoest door de eerste «rush» van de Frankische indringers, en dit in de jaren 256 of 257 na Christus. Men weet beslist dat de Franken nabij Keulen de Rijn overstaken op deze data om Gallië te overweldigen; ze bereikten Spanje in 259 of 260. Na hun aankomst te Tongeren hebben ze de steenwegen die naar het binnenland leidden moeten nemen. De grote verkeerswegen werden zo ook terzelfdertijd de wegen waarlangs de overweldiging gebeurde. Een van die heirbanen leidde naar Orolaunum (Aarlen) langs Amay, Marche en

Bastenaken. Een andere, de Rijksweg nr. 1 uit die tijd liep vanuit Tongeren langs Braives, Taviors, Baudecet, Liberchies (Bons-Villers, Brunehaut) en Waudrez-lez-Binche, naar Bavai. Eindelijk bestond er nog een derde weg die naar Kassel (Castellum Menapiorum) leidde, via de vicus van Tienen. Maar tussen Tienen en Kester (Castre), waar men de weg blootlegde, is men dit spoor bijster. De ontdekking van de Gallo-Romeinse overblijfselen die we zopas beschreven is nu van groot belang: zij kunnen nl. de nabijheid van deze laatste steenweg aanduiden.

Als men van het gekende punt (Tienen) vertrekt om het andere (Kester) te bereiken, bestaan er, naar wij menen, maar drie mogelijkheden waar de weg zou hebben kunnen liggen. Volgende opvatting wordt aan de ene kant gestaafd door de bindende opdrachten die de Romeinse wegaanleggers moesten navolgen en aan de andere kant door de vondsten die zich over dit gebied verspreiden.

I) De eerste mogelijke ligging zou de volgende kunnen zijn: de weg vertrekt dus te Tienen-Vicus naar het mijkpunt van Bonsem (hoogte: 105 m). Vandaar naar Huldberg en het Zoniënwoud, op de huidige Welriekende dreef. Daarna verder, door het Zoniënwoud, in de richting Verrewinkel. Voorts naar Linkebeek om de Zenne te bereiken, een beetje ten noorden van het oude kasteel van Lot. Nog verder langs Rukkelingen, het oude kasteel van Baudenghien, Kestergat, om eindelijk te Kester aan te komen. Deze bewering kan verantwoord worden door de voorkeur die de Romeinse ingenieurs en «agrimensores» gaven aan de rechte lijn.

II) Een tweede veronderstelling kan gemaakt worden. De «Via» zou vertrekken, eerst naar het hogergenoemde punt van Bonsem, maar verder afwijken naar een plekje waarvan de naam op zichzelf typisch is: Pécrot-Chaussée, verder naar Overijse, Kleine Hut, Beersel en eindelijk over de Zenne, op zeer korte afstand van de plaats waar de hier beschreven overblijfselen werden ontdekt.

III) Een derde mogelijkheid bestaat er ook nog. Maar dan meer ten zuiden. En deze bewering heeft het voordeel van de talrijke vondsten die langs deze eventuele heirbaan gedaan werden: te Lot (Sollemberg), te Huizingen (Eizingen), Dworp (Meigemheide), en te Alseberg (Duivelsborre).

In elk geval komen de te Lot ontdekte elementen de vroegere vondsten in het kanton verder bevestigen (9). Dit deel van

(8) Chevalier Philippe de SCHAETZEN et Michel VANDERHOEVEN. - La Terra Sigillata à Tongres, blz. 230-233.

(9) Men heeft eertijds te Huizingen, nabij het café «De Nachtegaal» een muntstuk van Severius Alexander (222-235) gevonden. Eveneens te Dworp werd er een ander ontdekt (Meigemheide) uit de tijd van Trebonius Gallus (251-253). Cfr. De Maeyer, blz. 10-12 en 28.

ons land werd dus bewoond tot ten minste in de IIIe eeuw en daarna heel waarschijnlijk verwoest, zoals boven reeds werd gezegd, tijdens de Frankische invasie van 256-257.

Het is tijdens deze woelige periode van de tweede helft van de derde eeuw dat men over het ganse land kleine forten opricht. Deze werden haastig gebouwd op de voornaamste strategische plaatsen, vooral langs de banen en waarschijnlijk ook langs of in de onmiddellijke nabijheid van de waterwegen. Drie van deze verdedigingswerken werden reeds vastgesteld langs de baan Bavai-Keulen (10), de belangrijkste verbinding van de Noord-Gallische Provincia met het moederland. Het is dus niet uitgesloten dat er sommige zouden hebben bestaan langs de steenweg van Tongeren naar Kassel langs Tienen, Lot en Kester. De plaatsnamen Kesterbeek en Kesterbeekbos, zouden misschien wel op de nabijheid van zulk fort kunnen wijzen.

Bij het eind van deze studie, is het een aangename plicht dhr. Ch. Léva hartelijk te danken voor de bereidwillige hulp die hij ons vriendelijk heeft willen verschaffen, mede bij het nazien van onze tekst.

YVAN GRAFF

(10) J. BREUER, Fouille d'un fortin du IVe siècle à Morlanwelz, in Bull. des Musées Royaux d'Art et d'Histoire, 3e Reeks, 2e jaar (4 juli 1930), blz. 110-111.

Ch. LEVA, Le site gallo-romain de Tavieres in Ann. Soc. Archéolog. Namur, XLIV (1958), 1: La sixième campagne de fouilles à Tavieres, Namurcum 1957, blz. 49-53; J. BREUER, Le fort romain de Brunehaut-Liberchies, Bul. des Musées Royaux d'Art et d'Histoire, 3e reeks, 3e jaar (4 juli 1931).

Dit «castellum» werd reeds onderzocht in 1931 en 1955, nadat er navorsingen werden gedaan door de Archaeologische Maatschappij van Charleroi (D.R.S., Kap. T. II, 1868, blz. 27) met de Heren J. Breuer en J. Mertens, van de opgravingsdiensten van de Staat. Zie ook: Fasti Archeologici, T. X, blz. 548, Nr. 7, 125.

Y. GRAFF, Les Cahiers Archéologiques 1958, 1: Découverte d'un fortin romain aux Bons Villers (Liberchies); 1959, 2-3: L'établissement romain des Bons Villers (Liberchies).

Een vierde fort werd misschien zopas langs dezelfde steenweg ontdekt. Het is volgens Vannérus te Braives gelegen op de plaats aangeduid door de benaming «Le Châtillon». Een boring werd zelfs onlangs gedaan in één van de grachten door private zoekers, onder de leiding van de heer M. Willems, van Amay. Deze heeft reeds in de vicus van Amay met succes bevroonde opgravingen ondernomen. Het door hem ontdekte fort zou, zoals dat van Bons Villers en dat van Tavieres, op de weg staan zodat deze er dwars doorliep. De plaats van de grachten werd heel duidelijk aangewezen bij de oppervlakte door een grondverzakking die een nog meer merkbare vierhoek vormt dan te Tavieres en te Bons-Villers.

Gillis Van Bredeyck, stichter van de priorij van Zevenborren

Na Groenendaal (1350) en Rooklooster (1374) wordt, in 1389 een derde klooster van reguliere kanunniken, nl. Zevenborren, opgericht in het Zoniënwood, op het grondgebied van Sint-Genesius-Rode. Het heeft zijn belang, zo nauwkeurig mogelijk de omstandigheden van deze stichting na te gaan om zich het eigen karakter van de stichter en de specifieke geest van de priorij juist te kunnen voorstellen. Met dit doel moet eerst de stichter bestudeerd worden in de religieuze context van zijn tijd.

Het onderzoek over de stichting van Zevenborren wordt ten zeerste vergemakkelijkt door de bereikbare aanwezigheid van veel bronnen (1). Er is het oud archief (2) en er zijn de kloosterkronieken, heel wat boeiende documenten die het uitgeven overwaard zijn. Voor een groot gedeelte steunen de beschouwingen uit deze bijdrage op de vergelijkende studie der bronnen van analoge kloosterstichtingen uit dezelfde tijd: Groenendaal, Rooklooster, Windesheim en Korsendonk, alsook op de vergelijking met de stichtingen van Geert Groot, de vader der Moderne Devotie.

In de drie stichtingen van het Zoniënwood: Groenendaal, Rooklooster en Zevenborren kwam het initiatief van seculiere geestelijken, verbonden aan één der kapittels. In Groenendaal waren het Vranck van Coudenberghen en Jan van Ruusbroeck, beiden verbonden aan het kapittel van St.-Goedele te Brussel (3). In Rooklooster was het Willem Daneels (4), eveneens verbonden aan hetzelfde kapittel.

In Zevenborren was het Gillis van Bredeyck, afkomstig uit Anderlecht bij Brussel: «*Oriundus de Anderlaco prope Bruxel-*

(1) Gebruikte afkortingen:

- AHEB. *Analectes pour servir à l'Histoire Ecclésiastique de Belgique*.
AKA. Archief van het kapittel te Anderlecht, Erasmushuis.
ARA. Algemeen Rijksarchief te Brussel.
ARA.KA. Ibidem. Kerkarchief van Brabant.
DHGE. *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique*.
KEB. Koninklijke Bibliotheek te Brussel.
OGE. Ons Geestelijk Erf.
RHE. *Revue d'Histoire Ecclésiastique*.
- (2) A. d'HOOP, *Inventaire Général des Archives ecclésiastiques du Brabant*, dl. IV (Brussel, 1939), blz. 333-56.
- (3) M. DYKMANS, *Obituaire du Monastère de Groenendaal dans la Forêt de Soignes* (Brussel, 1940), blz. V. - Voor de relatieve waarde van de betrekkingen tussen de stichters van Groenendaal en het Brussels kapittel, zie P. LEFEVRE, *Le séjour du Mystique brabançon Jean de Ruusbroeck à Bruxelles*, in RHE, dl. XXIX (1933), blz. 387-398.
- (4) J. GIELEMANS, *Primordiale Monasterii Rubeae Vallis*, uitgegeven in de *Anecdota ex codicibus hagiographicis Johannis Gielemans* (Brussel, 1895) (= Uitgave van Société des Bollandistes), blz. 122: «... Guillelmum Danielem presbyterium... ecclesiae sanctae Gudilae Bruxellensis capellanum...»

la» (5). Uit een schenkingsakte van 6 maart 1388 blijkt dat hij zoon is van Cornelis van Breedeck en Gertrudis Sneppe, dochter van Jan Sneppe uit Nederbeke. Cornelis is zoon van Johannes Breedeck van Volkeghem (6).

Over het geboortjaar van Gillis valt niet veel met zekerheid te zeggen. Alleen J.B. Wiaert geeft een aanduiding, die hij nu niet afschrijft uit het handschrift van A. Pontanus: «... *natus anno humanae salutis millesimo trecentesimo quadragesimo...*» (7).

Met de nodige omzichtigheid, zal men zich met deze inlichting moeten tevreden stellen. Voorlopig mag men aannemen dat Gillis van Breedeck in het jaar 1340 ter wereld is gekomen.

De familie van Breedeck is wel degelijk in Anderlecht gevestigd. Cornelis van Breedeck wordt tweemaal vermeld bij de laten van het kapittel van Anderlecht, een eerste maal op 5 december 1359 en later nog eens op 19 mei 1393 (8). In het archief van Zevenborren wordt hij geciteerd in akten van 1369 en 1388 (9). Op 5 december 1369 komt hij weer voor in een rekening van het Anderlechtse kapittel als: «*Cornielise van Breyeicke den boden*» (10). In verschillende andere rollen, die moeilijk precies te dateren zijn, maar die op grond van paleografische criteria uit dezelfde tijd stammen, wordt Cornelis van Breedeck vermeld onder de cijnsplichtigen van hetzelfde kapittel (11). Tenslotte bestaat er omtrent deze Cornelis nog een mogelijke *terminus ante quem*. Er wordt inderdaad in het archief van Zevenborren een verkoopakte bewaard van 28 december 1413 (12), waarin hij opgetekend werd als eigenaar; indien het hierbij niet gaat om een ander persoon, zonder de aanduiding van zijn over-

-
- (5) Aldus in het *Registrum Bonorum. ARA.K.A.*, 15529, een klein handschrift uit de eerste helft der XVIe eeuw. Over zijn Anderlechtse herkomst zijn alle kroniekschrijvers het eens: J. GIELEMANS, *Tractatus de origine Monasterii Septem Fontium. ed. cit.*, blz. 103; E. VAN DER HECKEN († 1538), *Decursus Priorum*, KBB., hs. 11974-85, fol. 173; A. PONTANUS, *Gazophylacium Zoniacum* (eerste helft der XVIIe eeuw), *ibidem*, fol. 22 waarvan J.B. WIAERT, *Historia Septifontana* (Brussel, 1688) een verbeterde uitgave heeft bezorgd. Zie eveneens de kroniek van de priorij van Bois-Seigneur-Isaac, bewaard in de bibliotheek van de priorij, fol. 69.
- (6) *Memoriale Antiquorum*, een cartularium gedeeltelijk uit de stichtingsperiode. *ARA.K.A.*, 15496, fol. Xv^o-XI. Zie ook de akte van 28 mei 1369, *ibidem*, fol. Xv^o en E. VAN DER HECKEN, *o.c.*, fol. 173 in de rand; A. PONTANUS, *o.c.*
- (7) J.B. WIAERT, *o.c.*, blz. 2.; A. WAUTERS, *Histoire des Environs de Bruxelles* dl. I (Brussel, 1855), blz. 62 kan slechts bij Wiaert deze datum gevonden hebben.
- (8) *AKA.*, *Cartularium*, nummers 43 en 76.
- (9) In de vermelde akte van 1369, 28 mei, is Cornelis gehuwd en zijn vader reeds overleden.
- (10) *ARA.K.A.*, 6.
- (11) *Ibidem*. Hij wordt eveneens geciteerd in een cijnslijst der capellani van O.-L.-Vrouw in het *AKA.*, *Map van de kapel van O. L. Vrouw.* sub 10, ongedateerd.
- (12) *ARA.K.A.*, 15507, 147.

lijden bv. een broer of de vader van Gillis, is het dus niet onmogelijk dat hij in 1413 nog in leven was.

Ook de grootvader van Gillis, Jan van Breedeck van Volkeghem wordt, in 1344, bij de laten van het kapittel van Anderlecht vermeld (13) en eveneens in een rol, *Anniversaria* (14) en in het *Obituarium* op 29 april (15).

Langs moederszijde is Egidius ook afkomstig uit een familie die in Anderlecht kan thuisgebracht worden. Zijn grootvader, Jan Sneppe, was cijnsplichtige van het kapittel (16) en wordt herdacht in het *Obituarium* op 16 oktober (17).

Enkele aanduidingen van genealogische aard kan men nog sporadisch terugvinden. Wouter van Breedeck wordt meer dan eens geciteerd, als cijnsplichtige van het kapittel van Anderlecht, waar hij verschillende gronden bezat (18).

Een zuster van deze Wouter, Margareta en haar dochter Ida (19), worden eveneens gesignaleerd. Het *anniversarium* van Ida wordt aan het kapittel uitbetaald door Jan van Breedeck (20). Als deze laatste de grootvader is van Gillis, dan is Wouter zijn overgrootvader.

Arnoud en Clarissa van Breedeck tenslotte met hun dochter, de begijn Aleydis (21), zijn eveneens bekend (22).

Hieruit blijkt dus dat Gillis mag gelocaliseerd worden te Anderlecht. Het jaartal 1340, door Wiaert voorgesteld als geboortejaar van Breedeck, is daarentegen niet zeer waarschijnlijk, vermits de levensjaren van vader Cornelis kunnen bepaald wor-

(13) Akte van 28 september 1344. *AKA.*, *Cartularium*, 35.

(14) *ARA.KA.*, 6.

(15) J.B. STOCKMANS, *Het obituarium van Sint Pieterskerk te Anderlecht*, in *Bijdragen*, dl. IV (1905), blz. 73: «Ad istud anniversarium pertinent XX solidi et solvit Cornelius de Broycke (= Br(ede)vke?)».

(16) *ARA.KA.*, 6.

(17) J.B. STOCKMANS, *art. cit.* dl. IV (1905), blz. 91: «Ad istud anniversarium pertinet XX solidi et dat Johannes de Namen de uno prato». In het handschrift van het *Obituarium*, *KBB.*, hs. II, 2760, fol. 195 v. (XVI October), leest men bovendien: «Commemoratio domini Johannis dieti Sneppe presbiteri».

(18) *ARA.KA.*, 6.

(19) Walter en Margareta treden samen op in een akte van de Brusselse schepensbank, op 27 jan. 1318 n.s., *AKA.*, *Chartrier*, 26.

(20) J.B. STOCKMANS, *art. cit.* dl. III, 1904, p. 538.

(21) Arnoud wordt vermeld in het obituarium op 21 mei, Clarissa op 22 mei, Aleydis op 11 april, J.B. STOCKMANS, *ibidem*, dl. IV (1905), blz. 71 en 76. Het geschrift is volgens Stockmans in de drie gevallen van vóór 1355.

(22) Aldus verkrijgt men een stamboom, met een minimum waarschijnlijkheid, die er als volgt uit ziet:

Margareta	Wouter	
1318	1318	
Ida	Jan	Jan Sneppe
	1344	
	Cornelis	x G. Sneppe
		Gillis van Breedeck, o. ca. 1355.

den van ca. 1355 tot ca. 1413. De geboorte van Gillis moet in dit geval veeleer geplaatst worden in de nabijheid van 1355 en niet in 1340:

E. Van der Hecken, gevolgd door Wiaert (23) deelt mede dat Gillis gedurende twee jaar te Parijs zou gestudeerd hebben aan de faculteit der *Artes*. Hij zou er schitterende studies hebben gedaan. Hij promoveerde echter nooit, omdat hij weigerde de eed af te leggen. Het zal wellicht daaraan te wijten zijn dat hij niet voorkomt op de *rotuli* der Parijse studenten (24). Zijn afwijzende houding is niet onmogelijk. Ze kwam nog voor, bijzonder in perioden en bij mensen die teruggrepen naar de strenge vormen van kristelijk en evangelisch leven. Voor deze hervormerstypen was het dragen van een academische titel in tegenpraak met de geestelijke armoede en de nederigheid. Het latere leven van Gillis van Bredevck laat toe hem onder die hervormers te rekenen.

Het kan evenwel ook een vrome leugen zijn of een overgenomen cliché van latere kroniekschrijvers van Zevenborren om hun stichter passende roem bij te brengen.

Na zijn verblijf te Parijs, zou hij naar Anderlecht teruggekeerd zijn. Hij werd er priester gewijd, *presbiter secularis ante conversionem suam* (25). De schrijvers van Zevenborren zien hun stichter als *capellanus* verbonden aan de kerk van Anderlecht (26). In de archivalische bronnen wordt zijn ambt niet gepreciseerd. Hier is hij *presbiter* zonder meer: *capellanus* wordt er niet bij vermeld (27).

(23) E. VAN DER HECKEN, *o.c.*, fol. 173; A. PONTANUS, *o.c.*, fol. 22v^o-23; J.B. WIAERT, *o.c.*, blz. 2; *IDEM*, *Historia compendiosa monasterii Beatae Mariae in Septem Fontium*, uitgegeven door E. REUSENS, in *AHEB.*, dl. XVII (1881), blz. 452. Zie eveneens VALERIUS ANDREAS, *Bibliotheca Belgica*, dl. I (Leuven, 1623), blz. 23.

(24) H. DENIFLE et E. CHATELAIN, *Auctuarium Chartularii Universitatis Parisiensis*, dl. III (Parijs, 1894): de rotuli van 1362 (blz. 82-93) en van 1365 (blz. 128 vv.). Zie ook dl. IV, rotulus 49, blz. 632-648. - P. LEFEVRE aanvaardt dat Ruusbroec zou gestudeerd hebben te Keulen of te Parijs (*art. cit.*, blz. 390). Alleen Geert Groot kan in Parijs teruggevonden worden in 1357 (H. DENIFLE-E. CHATELAIN, *o.c.*, dl. I, kol. 207), in 1362 (*ibidem*, dl. III, blz. 92) en 1365 (*ibidem*, blz. 132). - S. AXTERS, *Geschiedenis van de Vroomheid in de Nederlanden*, dl. III (Antwerpen, 1956), blz. 34, geeft een lijst van Geert Grootes landgenoten die samen met hem te Parijs studeerden. De stichter van Korsendonk, Wouter van Gierle, heeft blijkbaar ook te Parijs zijn titel van «magister artium» verworven, volgens F. PRIMS, *Onze-Lieve-Vrouw-Priorij Korsendonk* (Antwerpen, 1947), blz. 31 en 40.

(25) *Registrum Bonorum*, fol. 1.

(26) Bij de boven vernoemde literaire bronnen raadplege men ook E. VAN DER HECKEN, *Catalogus Fratrum*, dat een vervolg is van het *Decursus Priorum*, *ms. cit.*, fol. 220 en een *Liber Anniversariorum* van 1665, *ARA.KA.*, 15504, fol. 42: «... quondam Ecclesiae Anderlechtensis Cappellanus...»

(27) Akte van 8 maart 1388, *Memoriale Antiquorum*, fol. Xv^o-XI: de ouders van Gillis geven aan hun zoon, priester, (filio suo presby-

In het archief van het kapittel te Anderlecht, dat weliswaar in niet al te beste staat is bewaard, is er geen spoor te vinden van *Capellanus* Gillis van Breedeck (28). Hieruit kan men slechts besluiten dat de figuur van de stichter, vóór de fundatie van Zevenborren, in het duister gehuld blijft. Alleen een grondige studie, hoofdzakelijk dan met nieuwe bronnen, kan hier misschien licht brengen.

* * *

Het schema van de gebeurtenissen bij het allereerste begin van Zevenborren, dat onbesproken door de latere Windesheimse traditie wordt medegedeeld, mag hier even in herinnering gebracht worden. In het jaar 1380 is de Anderlechtse kapelaan naar Brussel vertrokken met enkele vrienden. Ze vestigden zich daar naast de kapel van de H. Laurentius. Kort daarop verlieten ze dit toevluchtsoord. Ze zochten een eenzamer plaatsje en vonden een bestaande kluis in het Zoniënwood, Zevenborren genoemd. In 1388 heeft hetzelfde kluizenaarsgroepje op die plaats een priorij van reguliere kanunniken gesticht.

Deze gebeurtenissen zijn belangrijk genoeg, in het vooruitzicht van wat later te Zevenborren zal gebeuren, om er even bij stil te staan. Waarom verlaat Gillis van Breedeck zijn beneficie, indien hij er een had? Wat deed hij precies te Brussel? Waarom bleef hij er niet? Welk was zijn kerkelijk statuut te Zevenborren, vóór de oprichting van de priorij, tussen 1380 en 1388? In welke omstandigheden nam hij de regel van Sint-Augustinus aan? Het antwoord op deze vragen valt samen met een onderzoek naar de geloofwaardigheid der letterkundige bronnen. Het archivalisch dossier gaat zwijgend over deze voorgeschiedenis heen.

Egidius van Breedeck en zijn gezellen vestigen zich eerst te Brussel, nabij (*iuxta*) de kapel van de Heilige Laurentius, martelaar, in het centrum van de stad gelegen in de onmiddellijke nabijheid van de collegiale (29), daar waar later het klooster van Sint-Elisabeth zal gebouwd worden. Gielemans bepaalt niet nader: *in civitate Bruxellensi congregatis* (30). Het DP. en Pontanus (31) zijn expliciet. De *Historia compendiosa* voegt

tero), een deel van hun erfgoederen. - J. GIELEMANS, *Tractatulus*, blz. 403, geeft geen nadere bepaling van kerkelijk ambt (quidam sacerdos ex Anderlaco).

(28) Een grondige studie over het verblijf van Jan van Ruusbroec te Brussel, als vicarius van het kapittel bracht P. LEFEVRE tot een gelijkaardige conclusie (*Le Séjour...*, blz. 387-98).

(29) P. LEFEVRE, *L'Organisation ecclésiastique de la ville de Bruxelles au Moyen-Age*, blz. 107-8; A. WAUTERS, *o.c.*, dl. III, blz. 697.

(30) J. GIELEMANS, *Tractatulus*, blz. 491.

(31) E. VAN DER HECKEN, *Decursus Priorum*, fol. 173: «... in oppido Bruxellensi iuxta capellam Sancti Laurentii martyris...»; A. PONTANUS, *o.c.*, fol. 20 v: «... Bruxellae juxta capellam Sancti Laurentii...».

eraan toe: «... in domo aliqua iuxta capellam... (32)».

Pl. Lefèvre (33) suggereert enigszins de mogelijkheid dat Bredeyck een soort kluis zou hebben betrokken, op grond van analogie met een archivalische tekst, waarin sprake is van een kluis in de nabijheid van de kapel van de H. Laurentius. Het blijkt onwaarschijnlijk, tenzij men onder *clusa* een huis verstaat waarin vijf of zes mensen gaan samen wonen, zoals de stichters van Groenendael het deden (34). In dat geval kan het moeilijk de *clusa* van Elisabeth Sbondels zijn. Welk huis het precies was, is onbekend. Bredeyck en zijn volgelingen zouden er ten andere niet lang blijven. Ze zochten een rustiger oord en vonden de oude kluis van Zevenborren. Was het daar dan zo rustig? Rustiger in ieder geval dan in het centrum van de stad. Niet zo heel veel later zullen de koorheren nochtans klagen dat ze fel gestoord worden door reizigers en ruiters, door het lawaai van houtrapers en bessenplukkers (35).

De gezellen van Bredeyck trokken dus vanuit Brussel, in de richting van Alsemberg naar het Zoniënwood. Op zowat drie mijlen van Brussel, op de grens van Waals-Brabant, vonden ze een *clusa*, gelegen op het gebied van de parochie van St.-Genesius-Rode: Zevenborren, aldus genoemd naar het aantal bronnen (36) die in dit dal ontsprongen. Het was op verre na niet de enige kluis van Zoniën. Wichmans en Gramaye (37) schatten het aantal kluizenaars, in de XIIIe eeuw, op een duizendtal; in het begin van de XIVe eeuw zouden er ongeveer zeshonderd geweest zijn. Deze cijfers zijn meer dan waarschijnlijk overdreven, in elk geval oncontroleerbaar. Het lijkt echter geen twijfel dat er veel kluizenaars waren. In een akte van 16 november 1376 vermeldt hertogin Johanna er vier voor een gebied van enkele hectaren (38). In de omtrek van Zevenborren worden er ook

(32) J.B. WIAERT, *Historia compendiosa*, blz. 452.

(33) *O.c.*, blz. 118: «Tout porte à croire que l'ermitage existait antérieurement... on sait en effet que vers le même moment le futur fondateur du monastère de Sept-Fontaines... s'établit près de la chapelle Saint-Laurent...».

(34) H. POMERIUS, *De Origine Monasterii Viridisvallis...*, uitgegeven in de *Analecta Bollandiana*, dl. IV (1885), blz. 271-73; M. DYKMANS, *o.c.*, blz. 1-2, de inleiding van SAYMAN VAN WIJCK.

(35) ARA.K.A., 15506, 97: akte van Hertogin Johanna, 26 januari 1396 n.s., en *ibidem*, 15507, 123: akte van Antoon van Boergondië, gouverneur van Brabant.

(36) Later zullen de schrijvers aan het getal zeven een religieus-mystische betekenis hechten, bijvoorbeeld J. GIELEMANS, *Tractatus*, blz. 407: «... nam apte per septem fontes designatur gratia spiritus septiformis...».

(37) J.B. GRAMAYE, *Antiquitates illustrissimi ducatus Brabantiae*, Brussel, 1606, blz. 17; A. WICHMANS, *Brabantia Mariana* (Antwerpen, 1632), blz. 42. - JAN VAN LEEUWEN, *Van den staet der cluserenen ende wat hen sonderlinghe toe hoert*, KBB., hs. 667, cap. XVII.

(38) *Cartularium van Rooklooster*, ARA.K.A., 16239, fol. 19-19v°: Clabotsborre, Bruuxkencluse, Steenhorre, Troisfontaines.

nog twee gesignaleerd (39).

Vóór de aankomst van Breedeck wordt de plaats reeds als «cluse» vermeld (40). De traditie spreekt van een kluisenaar Christianus. Er zullen wel kluisenaars gewoond hebben, maar wat de kronieken van Zevenborren vertellen, lijkt eerder ontnomen te zijn aan de clichés van het genre. Positief wordt medegedeeld dat de kluisenaar van Zevenborren naar de parochiekerk van St.-Genesius-Rode ging om de H. Mis bij te wonen en de sakramenten te ontvangen (41). Dat zegt Pomerius ten andere ook van de kluisenaar Arnold, die van uit Groenendael naar St.-Clemens te Hoeilaart ter kerke ging (42).

De oude kluis werd in het latere kloostercomplex opgenomen. In de jaren 1530 stond op die plaats het oude *dormitorium* van de koorheren (43). Het is moeilijk bij de kroniekschrijvers der Windesheimse kloosters cliché en feitenweergave te onderscheiden. Het eremitisme schijnt, in hun visie van het verleden, alleszins een vitaal element te zijn. Ook dat is weer niet nieuw. Tal van kloosters van reguliere kanunniken (44) zijn ontstaan uit een eremijtengroep. Veel stichtingen van de tweede helft van de XIIIe en de XIVe eeuw hebben een eremitisch karakter. Telkens stelt men bij de seculiere clerus een separatistische drang vast naar het oude eremijtenleven, individueel en groepsgewijze (*vita solitaria*). In al die kloosters treft men in de opvatting over kloosterleven twee onafscheidbare elementen aan, die schijnbaar van eremitische inspiratie zijn: ten eerste, een radicale armoede

-
- (39) De eerste is de kluis van de Heynspuit, waarvan een afschrift van de stichtingsakte is bewaard. 12 april 1390, in het *Memoriale Antiquorum*, fol. IIIv°. Zie E. VAN DER HECKEN, *Decursus Priorum*, fol. 30lv°: «De locce cui nomen den Heynspuit». De tweede is het latere klooster Ter Cluysen, vlak naast de priorij van Zevenborren gelegen, vermeld in een akte van 23 december 1420; *ARA.K.A.*, 15508, 190.
- (40) Men kan reeds een vermelding vinden in 1365: «usque clusum de Septem Fontibus» (*ARA. Rekenkamer*, 2552, fol. 64). Nog na de «erectio canonica» wordt Zevenborren als kluis vermeld: «...neven die Cluyse te Sevenbornen... boven die Cluyse comende tot boven aan die Sevenborne... tot haren cloester...» (*ARA. Rekenkamer*, 2375, fol. 30). In de akten van hertogin Johanna blijft het «de cluse van den Sevenbornen» tot in 1391. Vanaf 1390 wordt het ook: «goidshuyse (van Onser Vrouwen) te Sevenborne».
- (41) «... in qua nuper eremicola quidam habitaverat, qui pro divinis audiendis et ecclesiasticis sacramentis percipiendis pergere consueverat ad parochialem ecclesiam B. Genesii Rodensis...». (J. GIELEMANS, *Tractatulus*, blz. 404): «Singulis diebus sub ortum Solis, Anachoraeta devotus Ecclesiam Parochialem in Roda pago, Sancto Genesio Martyri sacram adire consueverat» (A. PONTANUS, *o.c.*, fol. 20-20 v°).
- (42) POMERIUS, *De Origine...*, blz. 268.
- (43) E. VAN DER HECKEN, *Decursus Priorum*, fol. 173: «... cellulam ...ubi nunc antiquum fratrum extat dormitorium...».
- (44) «... sub canonica professione et habitu clericali heremiticam vitam agentes.» Zie hiervoor CH. DEREINE, *Les origines de Prémontré*, in *RHE.*, dl. XLII (1947), blz. 352-78 en van dezelfde het artikel *Chanoines*, in *DHGE.*, dl. XII (Parijs, 1951) kol. 384.

gebaseerd op het verwerpen van elke bezitsvorm en ten tweede, als corrolarium, de beoefening van de handenarbeid.

Men vindt deze elementen terug in de beschrijving van de stichtingen van Groenendaal en Rooklooster. Hun stichters zijn *clerici*, eremijten, die in gemeenschap arm willen leven. Over handenarbeid is men minder goed ingelicht, maar toch voldoende om er de vitale en actieve aanwezigheid van te kunnen vaststellen (45). Rooklooster was oorspronkelijk een kluis (*heremitagium, reclusorium, inclusorium, cluse*), die «Roode cluse» (46) werd genoemd. De eerste bewoners waren inclusagi. Het werd een hele nederzetting waar sprake is van *cellulae, domus habitationis, capella* met eigen middelen gebouwd. In Groenendaal is het een *hermitagium*, waar ook een *capella* bijhoort. Er komt bij dat deze een *ecclesia parochialis sive curata* is, alvorens te worden opgericht als *prepositura* (47). In Rooklooster wordt expliciet genoteerd dat het kerkje van de kluis geen parochierechten heeft (48). Beide gemeenschappen mochten in hun kerk het H. Misoffer en het officie celebreren en andere godsdienstige oefeningen houden.

Het eremitisch karakter van de reguliere stichtingen in Zoniën is geen fictie. Het heeft in Zevenborren ook een rol gespeeld. Hier wilden de stichters ook een gemeenschapsleven leiden, in armoede. Jammer genoeg is geen enkele archivalische inlichting aanwezig, zoals voor Groenendaal en Rooklooster, over de aard van het gemeenschapsleven vóór 1389. In dit jaar zullen ze het seculiere habijt ruilen voor het reguliere.

Op gezag van de kroniekschrijvers wordt de datum van Bredeycks *conversio* in 1380 gesteld (49). In dit jaar zou Zevenborren dus feitelijk gesticht zijn. Het wordt ten andere algemeen ook zo aanvaard. Pas in 1388/89 volgt de juridische oprichting van de priorij (50). Deze afstand van acht à negen jaar is een normale voorbereidingsperiode: in Groenendaal van 1343

(45) Vergelijk o.m.: JAN VAN LEEUWEN, *Die rolle van der Woedegher Minnen*, uitgegeven door C.G.N. DE VOÛYS, in *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, dl. XXXIV 1915-16), blz. 140-41: «... wetti wel dat die hooghe apostel Gods Paulus dach na dach arbeide... metten handen.»

(46) *Cartularium van Rooklooster*, fol. 3-4: J. GIELEMANS, *Primordiale*, blz. 124.

(47) M. DYKMANS, o.c., blz. 2; POMERIUS, *De Origine*, blz. 277 en blz. 265-270. Zie eveneens P. SHERIDAN, *La Fondation de la Prévôté de Vauvert d'après les récits officiels*, in *Revue Belge d'Histoire*, blz. 124 vv. en L. REYFENS, *Dokumenten voor de geschiedenis van Groenendaal*, in *OGE.*, dl. VI (1932), blz. 221-30.

(48) Akte van 28 maart 1369 n.s. van Elisabeth van Wezenbeek, priorin van Hertoginnedal (*Cartularium van Rooklooster*, fol. 3): «... absque tamen quorumcumque sacrorum ecclesiasticorum vel sacramentalium administratione...».

(49) «Sic acta anno M^o III C LXXX.» - Aldus vat het *Registrum Bonorum* de kwestie samen (p. 1).

(50) *ARA.K.A.* 15506. charters 60. 66. 68.

tot 1350, in Rooklooster van 1359 tot 1367, in Windesheim van 1381 tot 1387, wanneer men hier de stichting als een resultaat beschouwt van de werking der Broeders van het Gemene Leven, die vóór 1381 begon.

De vraag die zich echter stelt is deze: waarop steunt de traditie om precies 1380 als begindatum aan te geven? Is het jaar 1380 geen willekeurige datering?

In het jaar 1380 zouden Gillis van Breedeck en zijn vrienden naar de kluis van Zevenborren getrokken zijn. Reeds in 1380 kregen ze volgens de kroniekschrijvers een residentie van Johanna van Brabant. Gielemans beweert hier te steunen op documenten, «... tu patet in litteris *desuper confectis*», die hij gearchiveerd heeft in het kloosterarchief (51). De ganse reeks fundatiebrieven is nog steeds in origineel bewaard in het archief van Zevenborren. De reeks begint echter met de oorkonde van 1388. Merkwaardig is dat Gielemans deze reeks zeer goed kent. Hij citeert in Latijnse vertaling al de akten van hertogin Johanna. De notariële akte van de oprichting schrijft hij bijna woordelijk af in zijn hoofdstuk over de *erectio* (52).

Maar een akte van 1380 is niet te vinden noch als oorspronkelijk document, noch in afschrift. Nergens wordt in het archief een verwijzing gemaakt naar dit ongemeen belangrijk document. Zou het dan verdwenen zijn? Heeft het ooit bestaan?

Het is bijna niet mogelijk dat precies dit document alleen zou verloren geraakt zijn. Ten andere, in verschillende latere privilegiebrieven van de hertogen van Brabant wordt de reeks akten van Johanna telkens in dezelfde volgorde overgenomen en gevidimeerd. Nergens wordt gewag gemaakt van een eerste schenking in 1380. De vergelijking met Groenendaal brengt enig licht. In het archief van Groenendaal wordt een hertogelijk document bewaard uit de eerste eremiticale fase van de geschiedenis der priorij (53). Deze oorkonde beoogt niet de stichting van een klooster; zij verleent een erkende verblijfplaats aan vrome *clerici* die er om verzochten (54). De eerste bekende stichtingsakte van Zevenborren daarentegen, deze van 1388, beoogt onmiddellijk de stichting van een convent. Wat voorafgaat is verloren. Het mag wel eigenaardig heten dat een dergelijk document niet bewaard bleef. Zo nu de gezellen zich in feite toch in het Zoniën-

(51) J. GIELEMANS, *Tractatulus*, blz. 404.

(52) *Ibidem*. blz. 408-414.

(53) De schenking van hertog Jan is te Brussel gedateerd op 16 april 1343. De oorspronkelijke akte ging verloren (M. DYKMANS, o.c., blz. 2, n. 3). P. M. VERJANS heeft deze akte uitgegeven in de bijdrage: *De Geschiedenis van het klooster van Groenendaal, in Jan van Ruusbroec, Leven-Werken* (Mechelen-Amsterdam, 1931), blz. 295-6.

(54) *Ibidem*: «... sit et maneat in futurum habitatio quinque virorum religiosorum ad minus, de quibus duo ad minus erunt et esse tenentur presbyteri viventes religiose.»

woud hadden gevestigd, dan was daar een hertogelijke goedkeuring voor nodig, aangezien Zoniën tot het hertogelijk domein behoorde, «.... toebehorende den prince van den lande....» (55). Het is altijd mogelijk dat de hertogen achteraf dat voorrecht zouden herroepen hebben. Maar ook weer zonder enig archivalisch spoor achter te laten? Zeer waarschijnlijk is het niet. Een oorkonde, waarin verklaard wordt dat Breedeck zich met zijn gezellen te Zevenborren mocht vestigen, heeft nooit bestaan. Men mag misschien de veronderstelling maken dat die toelating door de hertogin mondeling werd gegeven.

Gielemans gaat nog verder. Hij omschrijft de residentie, die in Zevenborren verkregen werd in het jaar 1380: «.... *ad nemus de Zonia versus Halsenberghe confugerunt. Ubi inter receptaculum Septem Fontium... et bona quondam Guilhelmi Comititis ac Johannis de Dietschroden ab austro quodammodo in septemtrionem et inter duos montes ab oriente in occidentem concessa eis residentia ab illustrissima domina Johanna*» (56).

In de schenkingsakte van 1388 is er geen omschrijving van het gegeven domein, wel in deze van 15 mei 1390. Opvallend is wel dat Gielemans deze laatste oorkonde niet gebruikt in zijn uiteenzetting. Hij citeert de akte van 1388, onmiddellijk vóór door deze van 1391 (57).

*Dehinc anno Domini M^oCCC^o
LXXXVIII° octo videlicet annis
elapsis postquam illuc adven-
erat... habitationis gratia contulit
eis prefata domina...
clusam quandam infra praenomi-
natos terminos situatam...
quam clusam cum loco adiacente
contulit eis p.d.d.
in puram eleemosinam ad mo-
nasterium construendum...
Insuper propter pluralitatem
adventantium contulit eis
praedicta d.d.
alnetum... (58)*

Oorkonden.

gegeven hebben ende gheven...

die cluse van den Zevenborren...

in puerre aelmoessenenen...
ende alsoe dat zy daer op een
goidshuys ende cloester stichten
mogen ende maken.... 4 no-
vember 1388 (59).

.... aengesien die menichfuldicheit
der personen aldair ingecomen
.... ende dair toe gegeven een
Elsbroec
dat een vivere plach te sine...
4 september 1391 (60).

(55) M. MARTENS, *L'Administration du domaine ducal en Brabant au Moyen-Age* (1250-1406) (Brussel, 1954), blz. 142-43.

(56) J. GIELEMANS, *Tractatulus*, blz. 403.

(57) *ARA.K.A.*, 15506. charters 66 en 76.

(58) *Stadsbibliotheek van Brugge*, hs. 425, dat door de Bollandisten als het eerste opstel van Gielemans wordt beschouwd.

De briefoorkonde van 1390 is de tweede hertogelijke privilegiebrief waarin hertogin Johanna de oppervlakte van het kloosterdomein op het hertogelijk goed uitbreidt en amortiseert. In de *expositio* wordt beroep gemaakt op de akte van 1388. Welnu de tekst van Gielemans, met de omschrijving van de residentie, zoals ze zou verkregen zijn in 1380, is de Latijnse vertaling van de omschrijving der *dilatatio termini* van 15 mei 1390 (61).

In primis igitur sciendum est quod anno incarnationis dominicae M° CCC° LXXX°

venerabilis quidam sacerdos dominus Aegidius dictus de Bredeyke...

ad nemus Zonia versus Halsenberghe confugerunt.

Ubi inter receptaculum Septem Fontium a quo postea denominatus est locus

et bona quondam Guilhelmi Comititis ac Johannis de Dietschrode

ab austro

in septentrionem

et inter duos montes ab oriente in occidentem

concessa eis residentia

ab illustrissima domina Johanna.

Quibus insuper domina

Johanna ducissa prefata collato

etiam eisdem spatio pro suis habitationibus dilatandis contulit

liberam facultatem ut patet in litteris desuper confectis.

Oorkonde 15 mei 1390

Ut meere gratien hoire stat ende plaatse hebben doen widen strekende van der Sevenbornen achter langs voirut aen tot aen

Willem Sgreven
ende Hennen van Dietschenrode

block ende tusschen die berge aen beide ziden...

Ut meere gratien hoire stat ende plaatse hebben doen widen...

Meteen is de verklaring gevonden voor het feit dat Gielemans de akte van 1390 niet gebruikt in zijn verdere uiteenzetting. Hij maakt er een oorkonde van 1380 van en hij kan aldus de periode vóór 1388 rijkelijk stofferen. Hoe kwam Gielemans tot zulk een vergissing? Heeft hij slecht gelezen? Gielemans kan het jaartal ook afgeschreven hebben van een copie, waar ofwel de fout reeds was gemaakt, of waar een verkeerde lezing mogelijk was. Geen enkele der talrijke nog bestaande copieën (62) kan deze hypothesen rechtvaardigen. Zonder enige variante, tenzij in

(59) *ARA.KA.*, 15506, charter 66.

(60) *Ibidem*, charter 76.

(61) *Ibidem*, charter 70.

(62) *ARA.KA.*, 15508, 183, 182, 184; *ibidem*, 15510, 283; 15509, 239; 15523: *Cartularium*, *ARA.KA.*, 15499, fol. XXV° - XXVI°, XXX: *ARA. Brabant. Cartularium XXII*, fol. 535 v°.

de orthografie, komt de lezing voor: *Gegeven te Bruessele vijftien dage in meye int jair Ons Heren M.CCC ende tnegentich.*

*
* *
*

Er is aan het moment der juridische oprichting van Zevenborren in 1388/9 een periode van voorbereiding voorafgegaan. Breedeyck is de hertogelijke en kerkelijke instanties gaan opzoeken en heeft fondsen verzameld.

In Zevenborren heeft men gebouwd (63) en gewerkt. Daar zijn verschillende jaren over gegaan. Of deze voorbereidende periode precies acht jaar heeft geduurd, mag men betwijfelen. De datum 1380 is misschien wel een vondst van Gielemans of van een derde, - Willem Catthem? (64), - die hem tot bron diende. Alle andere kroniek- en geschiedschrijvers hebben het van hem overgenomen. Het jaartal 1380 aannemen als begin van de voorbereidende periode, lijkt willekeurig. In geen enkel geval kan men 1380 rechtvaardigen als stichtingsjaar van de priorij Zevenborren.

E.H. A. VAN DER TAELEN

-
- (63) *ARA.K.A.*. 15506, 60. Uit deze akte blijkt dat in april 1389 een heel kloostercomplex was opgetrokken, met een atrium, een kerk met drie vaste altaren en een kapittelzaal. Ook de meubilering, de ornamenten, boeken en kelken werden geïnspecteerd.
- (64) Een koorheer van Zevenhorren († 1428) die vóór Gielemans een kloostergeschiedenis heeft geschreven, waarvan de tekst onvindbaar is. Zie J.B. WIAERT, o.c., blz. 38.

UIT OUDE PAPIEREN

ZONDAARS TE ALSEMBERG IN DE 17de EEUW.

Zwakke gelovigen zijn er natuurlijk altijd geweest. In 1599 was Engel Hannaert niet te kommunie geweest. In 1674 waren het Jakobus de Greef, Pieter Morissens en Theodoor Cortels. In 1605 staat vermeld dat molenaar Jakobus Berckmans Elisabeth Volvermans als bijzit had genomen en niet tot de kommunie werd toegelaten. De molenaars hadden nooit een beste faam. Nu nog is het gezegde bekend: met de «meulers» zijn Pasen houden, nl. met Beloken Pasen, als het niet verder meer kan uitgesteld worden. In datzelfde jaar had Pieter Hannemans op de feestdag van St.-Marcus, in de Vasten, na de vis ook vlees voorgezet (Kerkvisieten). In de Vasten tegelijkertijd vis en vlees gebruiken was tot voor enkele jaren geleden nog verboden.

C.T.

Bijdrage tot de geschiedenis van Vrouwenpark

In één onzer vroegere bijdragen (1) noteerden we dat Vrouwenpark goederen bezat in 75 gemeenten van Oost-Brabant. Tot haar patrimonium behoorden uitgestrekte beemden, gelegen onder Betekom, Rotselaar, Wijgmaal, Werchter en Holsbeek. Te Rivieren bezat zij o.m. twee beemden, «den Aenhoudt», 12 bunder en «den Doorsteke», drie bunder groot. In de streek van Geldenaken had zij heel wat landerijen liggen. Zij was bovendien tiendhefster in verschillende gemeenten en een kleine watermolen, gelegen te Dieve, onder Rotselaar, hoorde haar toe. Kort bij de abdij lag het Kloosterbos, een eikenwoud, metend ongeveer 20 bunder.

Een systematische uiteenzetting van al de abdijsgoederen valt buiten het bestek van deze bijdrage. Ter illustratie beperken we ons tot enkele specifieke bezittingen.

GELDENAKEN - Op 15.11.1540 (nr. 9552) nam Lambeerd de la Hault, wonende te Geldenaken, in pacht «allen alsulcken landen, beempden ende eussele den selven goidshuyse toebehoerende, gelegen tusschen Nedergeldenaken ende Opgeldenaken». Onder de voorwaarden staat gestipuleerd dat hij zijn paarden in de bossen zal mogen laten weiden «als die spruyten drye jaeren oudt syn», en «syn coyen als die spruyten vier jaeren oudt syn». Tot dezelfde familie de la Hault behoorde een zekere Jan «sone wylen Jans», vermeld in 1543, eveneens pachter van Vrouwenpark. In 1552 neemt Huygen Sluymans «sone wylen Gielis woenende tot Opgeldenaken» in huur «alle alsulcken landen, beempden ende eusselen.... gel. tusschen Nedergeldenaken ende Opgeldenaken ende gelyck Lambert de la Hault ende daer naer Andries le Waroquir deselve lestmael in pachtigen gehouden hebben».

Bijna al de onder Geldenaken, St.-Remigius-Geest, St.-Jans-Geest, Petrem, Opgeldenaken, Neerheilisse, Opheilisse en Dongelberg opgetekende plaatsnamen zijn Diets (ten eycken, die Boenerije, aent cruys van dongelberge, op den moelen berch aen de brugge, enz.).

ZUURBEMDE Te Zuurbemde bezat de abdij ongeveer 10 bunder land, waaronder 4 bunder «opt hofvelt voere hof van elders, een dachmael opt scandtbrake, een dachm. opt bruekelvelt, 3 boend. ende 5 dachm. op de Suerensche delle», verder «opden biestcouter, opt kasbekervelt, op de pese aende ghemeynstrate gaende van Soerenbemde te Kersbeke wert, op den moerter», en nog een half bunder «elsene bochs opden royenberch.... geh. wyngardeken aenden lymbochs».

(1) Zie ESB XXXVI. blz. 182-199.

In nr. 9547 (A° 1488-1502) staan genoteerd «die bempden toebehorende den goldshuyse toet soerenbempde oft daer ontrent» en «die goeden die noch toet soerenbempde ende onder kersbēke ligghen die toebehoren mijn vrouwe Johanna vander Rivieren, abdisse».

Op 23 mei 1490 gingen de rentmeester Pauwels en «bruederen Janne van Casterle toet Suerbempde» en stelden vast dat «allen de landen die Symoen van Nerem te pachte hielt ledich ende ongewonnen laghe» (nr. 9544).

Op 2 april 1554 neemt Wouter van Doermalee «woonende te Zuerbempden» de volgende goederen, aldaar gelegen, in huur: $\frac{1}{2}$ boend. beempts op schouwbroeck, $1\frac{1}{2}$ dachm. tot bincom. $\frac{3}{4}$ broecks gel. int tdootbroeck reg. de Welpe, 1 dachm. int voers. broeck, 5 dachm. indie broecsche velpsche beempen, $\frac{1}{2}$ boend. lants gel. op die peese, 7 dachm. lants gel. op die suerbempsche delle, 1 dachm. lants gel. op schaembroeck, 75 roeden lants gel. in die suerbempsche delle, $\frac{1}{2}$ boend. lants opt selve velt, 1 dachm. lants gel. op die mere bij die schaembroeck».

DE TIENDEN DER ABDIJ

In de 16e eeuw bezat de abdij een derde van de tienden van Zittert, een derde van de tienden van Biez en een derde van de tienden van Wijgmaal. Onder Rotselaar bezat zij de «thiende van Ruytersvelt», de tienden «tot Bexem», de tienden van «tSal-laecken» en over geheel de gemeente de twee derden van «alderley graen ende hoy daer den persoen van Rotselaer altyt het derde paert aff heeft». Verder bezat zij nog de tienden van Nederhespen en een «thiendeken geheeten dmostaert thiendeken gelegen onder Eesmael». Te «Oosthamen» was zij medetiendhefster met de abdij van Averbode, doch in 1494 verkocht zij haar tiendrecht aan deze abdij voor 60 gulden. Bovendien hoorden de tienden van Kuntich, Hakendover, Buken, Wezemaal, Tildonk en Grez-Doiceau geheel of gedeeltelijk toe aan Vrouwenpark. De tienden werden vaak verpacht.

KUMTICH, nr. 9553, A° 1586. — Jan vanden Putte «wonend tot Hoxem.... sal collecteren.... de thiende binnen den dorpe van Cumplich».

ROTSELAAR, nr. 9551, A° 1447. — Jan van Brezjip neemt de tienden van Rotselaar in pacht. A° 1453. — Willem Bloems neemt de tienden gelegen «aen die Dyle» in pacht. A° 1464. — Jan van Kelfs Wouterssonne neemt de tienden der gemeente in pacht. A° 1481. — Wouter van den Dyke neemt in pacht «die hofthiende te Rotsellaer». Item in 1493. A° 1495. — Jan Portmans neemt in pacht «de tienden van Rotselaar». A° 1485. — Jan Magiels neemt in pacht de «hofthiende te Bexem ende Taverijst also verre als de corenthiende gaet ende de haverthiende dwelcke vallen sal in scepstal ende in beyde keerbrocke».

Nr. 9553, A° 1591. — Bartholomeus van Boeschot en Geert van Arschot nemen de tienden van «Bexem» in pacht voor 4 mudden rogge en 4 halsteren boekweit. A° 1587. — Hendrick van Langhendonck neemt in pacht «de thiende te Ruytersvelt eertyts by zijn vadere ghehouden». A° 1590. — Jan van Langendonck neemt in pacht de «thiende tot Ruytersvelt» voor 13 gulden jaarlijks.

TILDONK, nr. 9553, A° 1588. — Mr. Willem de Vos, rentmeester «der grooten Heylighengeest binnen Loeven» neemt de «thiende van Thieldonck» in pacht voor 2 mudden rogge en 42 gulden. A° 1595. — Henrick Cokelberch en Cornelis Verdeynen nemen in pacht «alsulcken paert ende recht van thiende als den goidshuys voirs. es competerende binnen den dorpe van Thieldonck».

WIJMAAL, nr. 9551, A° 1471. — «Op Sint Jansdach Baptist inden Somer aenverde Symoen van Wesebeke mi vrouwen thiende te Wichmale».

Nr. 9551, A° 1486. — Willem van Brezijp neemt in pacht de tienden te «Wychmael». In 1496 huren «Hcr Jan van Dyeve ende weduwen wylen van Wesenbeecke, zyne dochter.... die beemden gel. te Wychmale gelyc Symoen van Wesebeecke». Deze Jan van Dieve behoort tot de gekende familie van Dieve uit Rotselaar, waaruit o.m. de Leuvense historicus sproot en waarmee langs de van Wesebeeck's om talrijke families uit het land van Rotselaar verwant zijn: de vanden Panhuysen, Foblets, de Neuter, Bols, Grietens, van Langhendonck, enz. Op 14 oogst 1513 hernieuwt «Kathelyne van Dieven, wed. wylen Symoens van Wesenbeecke» haar kontrakt met Vrouwenpark, en «opten 2den dach van Merte, anno 1521 stilo Brabantie, soe heeft myn vrouwe van Wesemale, abdisse des cloesters van vrouwenpercke vuytgegeven Jan van Wesenbeecke ende Kathelyne van Dieve, synder moeder» de goederen gelegen te Wijgmaal.

Nr. 9552, A° 1542. — «Janne Huens ende Vrancken Huens synen sone» nemen in pacht «het derdendeel vander thienden... gel. te Wychmaele».

Nr. 9553, A° 1586. — Hendrick van Langhendonck neemt in pacht «de thienden onder Wichmael». A° 1588. — «Condt zij... dat Jouffr. Elisabeth van Duffel in den naem van Jorch. Erasmus van Ryckel, heere van Ryckel, en tot profijt... van synder pachthoeve ghelegghen tot Wyghmael, in pachtinghe genomen heeft teghen die Eerw. vrouwe Johanna de Ferry.... alsulcke thiende als tvoirs. is hebbende... tot Wychmael voers. eertyts voer date van desen troebele in pachtinghe gehouden by Toach. Jan Moreau ende Jouffr. Philippote de Ferry sustere des Jouffr...» tegen betaling van 6 mudden rogge, 2 mudden tarwe, 4 mudden gerst en 10 gulden.

Naast een derde van de tienden bezat de abdij te Wijgmaal verschillende beemden. In 1461 (nr. 9551) verhuurde zij aan

«Heinric van Brezip, Jans van Brezipsone alle die beemde die Jan vors. Heinrics vader vor hem gehouden heet». In 1486 neemt Willem van Brezip, zoon van Henrich, de tienden te Wijgmaal in pacht. Hij huurt eveneens de beemden gelegen onder Wijgmaal: «het machtelden eusel tusschen den donc ende de broecstrate, — 3 dachm. op den busdonc, — een eusel geh. tplompe eusel, — 3 dachm. eusel geh. tserpeusel». Volgens nr. 9544 (1488-1502) bezat de abdij de volgende goederen te Wijgmaal: een beemd «int assenbroeck by Wychmale, gheh. die ettinghe, tgrooteeusel (4 bund.), tclein eeusel (3 dachm.), 3 dachm. op den daelhof, 1 dachm. opt bieseusel, 1½ dachm. int groot artgat, 1 dachm. int cleyn artgat, 1 dachm. opten ham, ½ boend. helcht winninghe op de Dijle, 5 dachm. op lindevelt, een boender gheh. Machtelden eusel, ghel. tus. die busdonc ende die broecstrate, een eusel gheh. plompe eeusel, 3 dachm. eusel gheh. tserpeeusel, een erfve van omtrent 3 dachm. op de Dijle, 3 dachm. bēemps opte Dijle, een stuc van 9 dachm. opt cloester bloc, een stuc van 6 dachm. opt wijvelt en 1½ dachm. opt hoeghvelt».

WOMMERSOM en HAKENDOVER — Nr. 9553, A° 1587 — Henrick Claes neemt in pacht «het winhoff... gheh. het hoff te Buydens ... ghel. binnen den dorpe van Wommersum... metter grooter ende cleyne thiende van Wommersum ende Haeckendover». In 1237 verkochten de Kanunniken van St.-Quentin (Vermandois) al hun voorrechten en bezittingen die zij te Wommersom bezaten aan de abdij van Vrouwenpark. In een akte uit hetzelfde jaar verklaart de abdis Oda dat zij met toestemming van de bisschoppen van Luik en Noyon, en met goedkeuring van de abt van Cîteaux, al de goederen heeft aangekocht die het kapittel van St.-Quentin te Wommersom, Worm en Bergeik bezat. Door deze aankoop kwam Vrouwenpark in het bezit van de meierij van Wommersom, de grote en kleine tienden en het patroonaat over de kerk. Aan de kanunniken van St.-Quentin moest Vrouwenpark jaarlijks 65 Parijse ponden betalen. De bisschop van Luik bevalde in 1245 dat Vrouwenpark aan de pastoor een behoorlijk onderhoud moest verzekeren, t.t.z. 300 gulden jaarlijks.

Het thans erg vervallen Boudenshof ligt ongeveer 1 km. van de grote baan Tienen-St.-Truiden. Het hof werd in het begin van de XVIe eeuw bestuurd door lekebroeders die te Wommersom talrijke moerassen droog legden. Omstreeks 1500 bewerkte het Boudenshof 200 hektaren.

ZITTERT-LUMMEN (Zétrud-Lummav) — Volgens een in het Frans opgesteld afschrift van een vonnis dd. 26 sept. 1400 (Nr. 10112) bezat de abdij het tiendrecht op de volgende plaatsen gelegen onder Zittert: «Brechout, Lamberdael, Eiuselbosch, vers Ste Marie Geest, Margelle, Vuisdelle, Steenberghen en Nederheem». In dezelfde bundel steekt een verklaring dd. 27 april

1752 waaruit blijkt dat de abdij «une tierce part de la dime de Zétrud-Lummay» bezat, «tenue en ferme par la veuve de Jean de Wever audit Lummay pour 150 florins par an».

In 1503 (nr. 9551) was het Janne Puttarts den Jongen die de tienden in pacht hield. Twintig jaar later is het eveneens een Jan Puttaert, denkelijk dezelfde. Hij moet het graan «tot Thienen int cloesters herberge leveren», «der wynvrouwen.... een aeme wytwyns ende een aeme roetwyn betalen» en eveneens leveren «den wyn, broet, kerssen, den clepelriem ende clockseel vander clocke inder kercken van Sittert alsoe verre als mijn vrouwe voirs. der inne gehouden is».

In 1585-86 (nr. 9957) werden de tienden van «Sittaert» verpacht voor 31 mudden rogge, 16 mudden haver en 1 mudde erwten. Bovendien moest de pachter aan de abdij «een aeme witte lantwyn, een aeme roeden wyn en twee aemen van het besten bier dat daer ontrent gebrouwen wordt» leveren.

Overall waar de abdij het tiendrecht bezat, was zij verplicht bij te dragen tot het onderhoud van de kerk. Vaak gaven die verplichtingen aanleiding tot allerlei moeilijkheden, die in de XVIIe en XVIIIe eeuw oorzaak waren van talrijke onaangename processen. De verplichtingen dagtekenden vaak van de XIIIe eeuw, doch de godsdienstige en sociale omwentelingen hadden in de XVIe en XVIIe eeuw zozeer de economische toestanden veranderd, dat die oude verplichtingen veel van hun waarde hadden verloren. Vandaar talrijke processen met pastoors en gemeentebesturen. Rotselaar, Wommersom, Zittert en vooral Hakendover deden beroep op de Raad van Brabant. In 1742 bevond de kerk van Hakendover zich in een zeer slechte toestand, doch daarbij kwam nog dat de pastoor een nieuwe pastorij eiste, natuurlijk op rekening van de abdij, die reeds met grote financiële moeilijkheden te kampen had. In 1763 ging de abdi liever in proces dan de kerk van Zittert te laten vergroten (cfr. Archief Vrouwenpark, nr. 10101 — Zétrud-Lumay. Refonte de la cloche décimale. A° 1743; nr. 10111, Restauration et agrandissement de l'église).

DE WATERMOLEN TE DIEVE ONDER ROTSELAAR

In 1218 schonk Arnoldus van Rotselaar zijn molen, te Dieve gelegen, aan Vrouwenpark. Het was een kleine watermolen, gelegen op de Winge, een beek die een grote rol speelt in de geschiedenis van Vrouwenpark. De huidige watermolen te Rotselaar, gelegen op de Dijle, en die een van de grootste watermolens uit de Brabantse Kempen en het Hageland is, hoorde aanvankelijk eveneens toe aan de Heren van Rotselaar en vervolgens aan het Huis van Aarschot. Sedert jaren is deze watermolen eigendom van de familie van Doren.

Over de kleine watermolen te Dieve vonden we in het archief van Vrouwenpark de volgende nota's. In nr. 9551 staat een pachtkontraat dat luidt: «Anno 1450, mens. Jan. den 21

dach is comen Goert Aerts ende heeft genomen jeghen mi vrouwe enen termijn van 9 jaeren.... metten cleyen hoefkenen ende haer moelen gelegen te Dieve ingaende te Paessen naestcomende, jaerlyx voer 10 guldenen holl. oft die werde deraf.... ende 400 raepcoeken....». In 1453 is het Jan Symoens van Wezemaal die van de abdis Maria van Liefkenroede de molen in huur neemt voor 400 «raepbroete» en 4 pond was. De volgende huurder was Goert de Smet en in 1485 tekende Jan de Herthoge het huurkontraakt voor 14 holl. guld., 4 lib. was en 400 «rapsbroets in de vastenne». Bovendien staat in de voorwaarden gestipuleerd dat «hi sal sculdich syn tleveren opden pachsavont als de drossate ende scepenen van Rotselaer de scluse optrecken comen in de abdije enen cabelgau ende den wyn die sy drincken». In 1497 is Pauwel van den Mortere, molenaar te Dieve en in 1506 is het Gielis de Hertoghe. Hij huurt eveneens «de visscherie opte Winge.... beginnende van aende arcke...». Het gebeurde ook dat Vrouwenpark de Winge afzonderlijk verhuurde. Zo leest men in een akte uit het jaar 1473 dat «Wouter Grieten ende zynen meegesellen die Winge» huren om «te visschen eenen tyt van dreye jaren....». Zij mogen echter «niet verder visschen.... dan vander nuwer slusen nederweert toter losticken ende hi en sal geen recht hebben binnen den wuntgate om eenych getouwe te leggen noch onder die molen te visschen alsoe verre als den oefredrup vander molen valt....».

In 1552 (nr. 9552) heeft «Machiel vander Veecken, moldere, woenende tot Wychmael onse muelen tot Dieve in pachtinge genoemen». Onder de voorwaarden staat o.m. dat hij 33 gulden huurgeld zal betalen, de wijn moet leveren «die in die gastcaemer op den paesavont sal woorden ghedroncken» en dat hij «als my vrouwe haer Winge om tcloester believeen sal te visschen dat alsdan den moldere die muelen sal moeten stil houden ende dwater laeten vlieten te minste 2 oft 3 daegen».

In 1568 diende de abdis een aanvraag in om een watermolen te mogen bouwen binnen de muren van de abdij. Haar verzoek werd afgewezen (2). Tijdens de Troebelen werd de

(2) Nr. 9865. A° 1568, Aengaende de Rosmuelen tot Vrouwenpercke. Schrijven gericht aan de Hertog van Aarschot: «... dat hunne voersaeten... tot noch toe voors. godshuys onversien hadden gelacten van maelerije... terigeren ende binnen den voors. godshuys te stellen eenen queerne oft rosmuelen om metter zelve alleenlyck te maelen tgraen dweleck zy binnen den zelve godshuys zyn behoevende... dat zy tegenwoirdelyck eenen wagen met 3 oft 4 peerden moeten houden om hun graen ter moelen te voeren dweleck zy jaerlycx onder de hondert croonen qualyck kunnen beoestigen, daerenboven hebben bevonden dat die knechten hun goet ter moelen gevoert bobbene ende de meulders tzeve gemalen hebbende groote ontrouwichheit int voeren ende maelen van hunnen goeden hebben gebruyet want bevinden dat de knechten tzeve ter moelen gevoert hebbende tusschen wegen ende oeyck den meulders tot diverschen stonden groote quantiteyt van hunnen graenen vercocht hebben, bevinden insgelycx oeyck dat de meulders tzeve gemalen hebbende

molen te Dieve zwaar beschadigd, doch uit een nota blijkt dat hij in 1587 reeds hersteld was. In 1617 brandde de watermolen «gestaen bij het Hoefysere deur quaede fortuynne» af, doch drie jaar later was hij heropgebouwd en verpacht aan Marcellis Celen «mits malende ter weecken tot des goidshuys behoefte ende sonder molster te gevene ses mudden graens». De kleine watermolen te Dieve verdween in de loop van XVIIe eeuw.

HET KLOOSTERBOS ONDER WEZEMAAL

Zoals boven werd aangestipt, lag achter de abdij op het grondgebied van Wezemaal, een uitgestrekt woud, het Kloosterbos, een geschenk van de Heren van Wezemaal. Aan de geschiedenis van dit bos zijn verbonden de sage van «De non op de vurige zeug» en vooral de fameuse episoden van de karnavalzotten van Rotselaar. De wanordelijkheden die in de jaren 1621, 1622 en 1632 binnen de abdijsmuren plaatsgrepen, gaven aanleiding tot een streng ingrijpen van hoger hand. De eerste moeilijkheden met de inwoners van Rotselaar en Wezemaal dagtekenen echter van het jaar 1593.

Tot het lekenpersoneel van de abdij behoorde de boswachter, door de abdis aangesteld. Een boshoeferkontraet uit het jaar 1504 (nr. 9551) zegt dat een zekere «Hendrick aengenomen heeft boschoedere te syn van onse bossche van Vrouwenpercke... Des is hy sculdich den selven bosch te bewaren ende te behoede van allen beesten ende van eenen iegelycken die op ten bosch eenich houdt hoedanich dat ware halen oft rapen zoude willen». Het was hem echter toegelaten «des avents als hy thuis gaet mit hem te draghen enen mutsaert hoets».

Uit een nota van het jaar 1593 blijkt dat de inwoners van Wezemaal door het Kloosterbos begonnen te rijden, wat ten strengste verboden was. In januari 1595 werd een onderzoek ingesteld. Verschillende personen uit Wezemaal oude boswachters en paardenknechten, die op de abdij gwerkt hadden, werden ondervraagd. Hun getuigenissen staan opgetekend in nr. 9502. Dit dokument luidt in zijn hoofdtrekken als volgt:

«Op heden den 23 dach der maent van Januarius inden jaere ons Heeren 1595 ter instantien ende versuecke van mijns eerw. vrouwe Johanna de Ferij, abdisse van Onser Liever Vrouwen ter Vrouwenperck bij Weesmaell, is gecompareert Daniel de Ceuster, woonende ter Buecken onder die prochie van Berthem, die welcke... op sijne mannelijcke waerheijt verclaert waerachtig te sijn ende wel te weten dat tsedert den jaere 1573 totter jaere 1578, ende altijt tsedert, als gewoont hebbende int voors. clooster van Vrouwenperck, altijt is geweest rontsomme ende van allen canten beheijnt ende besloeten met sijne grachten, riolen,

vele van hunnen graenen behouden hebben... tgraen dwelck zy des somers... behoeven want zy des winters daer toe zekere cleyn waermeulen, hun toebehoorende dwelck des zomers niet maelt. zyn gebrueckende...».

waeterloopen ende grubben, hebbende oijck sijne draijboomen ende veekens, opdat den gemeynten van Weesmaell, Rotselaer oft andere dorpen nijet georloft oft toegelaeten en soude sijn int selve bosch, wesende groot ontrent 20 boenderen,.... koijen, schaeppen oft verckenen te drijven, laeten weijden oft innelooopen, sonder consent des voors. des cloosters van Vrouwenperck voors.,.... wel wetende oijck dat nijemanden ende was georloft sonder consent des voors. cloosters int selve bosch eenich houdt te houden oft vuijt den selven bosch te draeghen, want hij deponent dicwijls gesien heeft dat als enighe lieden enich hout int voors. bosch gehouden hebbende ende bijden boshuider oft andere dienaers des cloosters bevonden sijnde het selve houdt met die hausteelen henlieden is affgenomen geweest ende int clooster gebrocht, seggende tselve waerachtich te sijnde want hij deponent als perts knecht met des cloosters peerden ende waeghen altemets het houdt alsoe gehouden ende affgenomen sijnde, heeft vuijt den bossch int clooster gewoont heeft dat oijt georloft is geweest enighe gemeynten int voors. bosch, die eekelen te slaen oft te raepen, maer heeft het selve bosch alijt weeten houden voor een bosch wesende vrij van alle beesten ende menschen, den clooster van Vrouwenperck alleen aengaende ende toebehoirende....».

Op 25 januari verklaarde Jan te Buercht, die 25 jaar boswachter van Vrouwenpark was geweest: «dat alleenlijck het droogh ende bedorven houdt» door de arme lieden mocht worden gesprokkeld. Merten van Maelcot, 55 jaar oud, die 9 jaar als «opperstalknecht» in de abdij had gewoond, verklaarde eveneens dat «nijet georlooft en was int selve bosch enighe eekelen te slaen oft te raepen....», dat wanneer hij met de kloosterpaarden door het bos moest, de sleutels van de draaibomen hem werden overhandigd, dat de zakken en de korven met eikels gevuld van de overtreders werden afgenomen en door de boswachters naar de abdij werden gedragen, doch dat «doer het karmen, krijten ende bidden der aarme menschen der selven sijn wederomme gegeven gelijc oijck die sacken met de eekelen dicwils sijn behauden geweest int selve clooster, attesterende tselve binnen sijnen tijde geboert te sijne bij Lambrecht den boshuider, item bij Pieter den boshuider ende Jan den Linckenaer aen diversche aarme menschen ende aen een vrouwe geheeten cleyn Hansken Grietken....».

Henrick Portmans, 75 jaar oud, die gedurende 30 jaar op de abdij als knecht gewerckt had, heeft gezien dat «enighe der gemeynten van Rotselaer ende Weesmael eekelen int selve bosch geslaeghen oft geraepen hebbende ende bijde boshuider des cloosters.... bevonden sijnde, die sacken ende korven mette eekelen hun lieden sijn affgenomen geweest....».

Op 31 januari bevestigde Elisabeth van Hoovelt, weduwe wijlen Jan van Hoovelt, 78 jaar oud en «vijftich jaeren gewoont hebbende ende alnoch om goidswille woonende ende van joncx

int selve clooster altijt verkeert hebbende», de hoger afgelegde getuigenissen, en voegde er aan toe «oijck gesien te hebben dat ten tijde vanden ouden grave van Meeghen, heere van Weesmaell, precise des jaers nijet veroirerende, soe wanneer door bevel oft innegeven des voors. graeff ende heere van Weesmaell willende den gemeijnen hoeder der Baenderije van Weesmaell sonder te versoecken orloff oft consent van mijn eerw. vrouwe van Vrouwenperck, sijne beesten int selve bossch, alsoe voorseijt is beheimpt, bevrijt ende besloeten sijnde, int selve cloosterbosch ter weijden drijven dat den selven herder altijt van wegghen des cloosters van Vrouwenperck is gedaen wederstandt met spresen, gaffelen ende diergelijcke waepenen, maer dat den voors. herder op deen sijde altemets verdreven sijnde met fortse ende gewelt op een andere sijde int selve bosch met sijne beesten is gecomen». Verder verklaarde zij dat haar man op zekere dag, voor hun zoontje, 10 jaar oud, een «hoppestaeck.... om daer op eenen papegaj te schieten» had meegebracht, hij door de abdis werd doorgezonden en slechts na veel bidden en smeken terug in dienst werd genomen en zij voegde er ten slotte aan toe «dat die jongesellen van Weesmaell willende enighe voghel oft papegaj schieten, gewoonlijck sijn geweest alle twee jaeren int selve bosch eenen boom oft roije te houden dat selve altijt is geschiet met voorgaende consente van mijn eerw. vrouwe van Vrouwenperck.... ende dat altijt in dancaerheit die meesters van de gulden tsanderdaechs naer het schieten vanden voeghell hebben mijne eerw. vrouwe gepresenteert gehadt een schoetel spijs....».

De inwoners van Rotselaar en Wezemaal traden echter van jaar tot jaar aanmatiger op. Sedert het einde van de XVIe eeuw had de abdijs alle moeite om haar oude voorrechten te doen eerbiedigen. Ten slotte leidden al die kleine wrijvingen tot georganiseerde wanordelijkheden, die in de jaren 1620, 1621, 1622 en 1632 hun hoogtepunt bereikten en waarop we uitvoeriger zullen terugkomen in onze bijdragen over de innerlijke geschiedenis van de abdijs.

In dit eerste deel werd gepoogd een beknopt overzicht te geven van het archief en van de bijzonderste abdijsgoederen. De 588 akten van de oorkondenverzameling en de 277 beschreven bladzijden van het cartularium vormen bijna de enige bron voor de geschiedenis van de abdijs vanaf haar ontstaan tot in het midden van de XVe eeuw.

Om deze bijdrage af te sluiten geven we de beknopte inhoud van een vrij groot aantal akten die voor de geschiedenis van de abdijs of voor de plaatselijke geschiedenis (genealogie en toponymie) in aanmerking komen.

(Wordt vervolgd)

Dr. J. COOLS

Meerbeek en zijn verleden

E. OUDE WONINGEN

1. DE BURCHT.

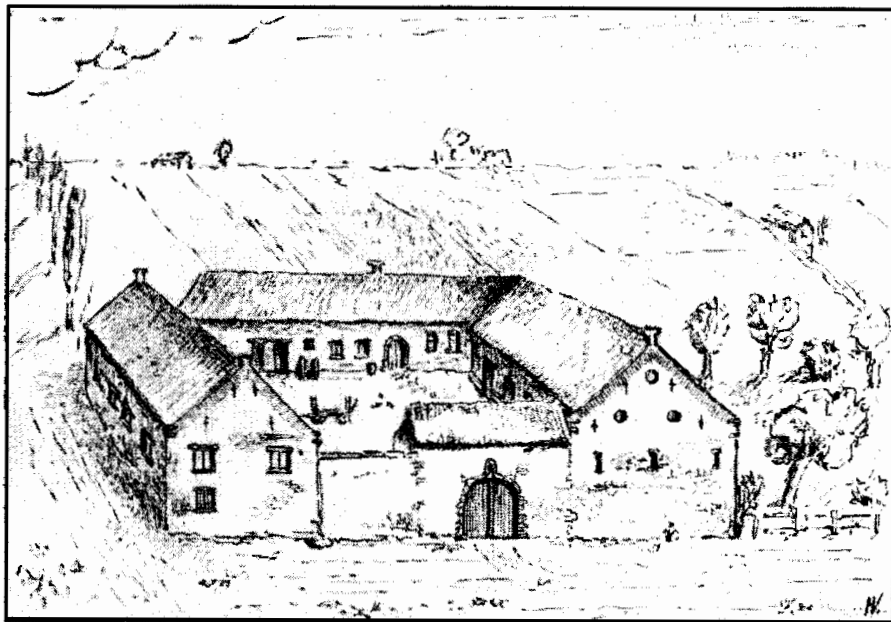
Nabij de grens van Everberg op de hoek van een veldweg die leidt naar het Perreveld, staat de oude boerderij en brouwerij DE BURCHT. Zij bevindt zich dicht bij het heerlijk slot van Meerbeek en dankt aan deze omstandigheid wellicht haar naam. Haar oorsprong klimt op tot het begin van de 14e eeuw, misschien zelfs nog vroeger. Op 13 maart 1326 nam Wouter «die men heet cher vrancs» een rente van 40 schellingen payments ten behoeve van Janne den Langen uit Kortenberg, op een huis en hof «dat geheten es ter borch». In een domaniaal renteboek van 1450 wordt Willem Bogaert cijnsplichtig verklaard met 1 denier voor een goot vóór zijn huis «ter borch» en voor een «voervanc» aan hetzelfde huis. De volgende eigenaar was Goert Bog(aer)t, zoon van Willem. In het cijnsboek van de heren van Everberg, uit het jaar 1474 staat hij aangeduid met 2^{1/2} denier Leuens voor «I hove Datmen seght den borchhof». De naam van een vroegere eigenaar, nl. Janne Vrerix komt er eveneens voor; naar we menen is het een afstammeling van Vrederick van Zeventomme (zie Zeventomme, jaar 1437). Op 3 mei 1514 werd de bouw hernieuwd. De toenmalige eigenares, Geertruyde Bogaerts was gehuwd met Wouter Mertens; er is sprake in de cijnsboeken van die tijd van «den mouthuysse ter borch (1474)». Van 1590 tot 1607 behoorde het goed aan Jacquelyne Thielemans; vanaf 1608 aan Jan Vrebos. Een Jan Vrebos alias Wage-man was gehuwd met Cathelyne Bogaerts, dochter wijlen Mer-ten Bogaerts (1609). Een Gillis Vrebos uit Meerbeek doet in 1686 aangifte te Everberg van enige partijen land onder deze gemeente gelegen. Omstreeks 1700 treedt andermaal een Jan Vrebos op, die gehuwd was met Cathlijne de Smet. Uit hun huwelijk hadden ze 9 kinderen die op 29 april 1739 de nalatenschap verdeelden. Het lot viel ten gunste van Peeter van Tricht, echtgenoot van Barbara Vrebos die de helft van het erf bekam waarop de gebouwen stonden, nl. huis, hof, schuur, stallingen en brouwerij. Met deze verbrokkeling wordt het tijdperk van de aftakeling ingeluid. In 1860 staan hier nog enkele onbeduidende huisjes. Eén ervan was bewoond door Guillaume Van Kelf, dagloner.

Michel Van Kelf, opvolger van Guillaume, batte een danszaal uit in de Burcht. Hij verkocht deze in 1875 aan Johannes Ludovicus Moeys, vader van Victor Moeys, die te Brussel een grote melkhandel organiseerde. Een andere zoon Alfons bleef op de Burcht; zijn dochter Irma huwde met Frans Bruvlants; zij werden opgevolgd door Jozef Cludts-Bruvlants, de huidige bewo-

ners. Het huis is sedert lang geen drankhuis meer, maar de omgeving is nog steeds bekend onder zijn oude naam, de Burcht.

2. HET PACHTHOF VAN DE KASTEELHEER.

De heren van Meerbeek hadden een pachthof op het oostelijk uiteinde van de Banling tussen de kromming van de Dorpstraat en het wegeltje naar de Kerkeweg. In 1384 komt een vermelding voor van een pachthof dat toebehoorde aan Jan van Rotse-laer. Omstreeks 1550 rept men over de helftwinning van Bocxharinck. In 1646 noemt men, als pachter van Jonker Peeter van Griecken, Jan van Hamme gehuwd met Elisabeth de Wandel-aer; hij betaalde 6 mudden koren aan Affligem voor rekening van zijn eigenaar. Op 29 januari 1675 hield de heer van Schore afrekening met zijn pachters Francis vander Heyden ende Cecilia Vrebos. Deze waren gehouden in februari de helft van hun achterstel te betalen, en voor de rest waren ze verplicht hem «op te dragen henne graenen, besaytheyt ende andere vruchten». Juf-frouw Margarita Francoise de Cock, dochter van wijlen Jan en van Margarita le Begge, geassisteerd door Don Emanuel Ignatie Martinez, vestigde in 1707 een jaarlijkse rente van 112 gl op haar pachthof en goederen onder Meerbeek ten bate van het gasthuis van Sint-Jan-op-de-Poel te Brussel. Op 7 februari 1712 verkocht baron Philippus Ludovicus van Schore aan Jonker Jan Baptista Josephus Fraula en zijn gemalin Susanna Isabelle De

Het pachthof van de Zeven Slapers, in 1754, naar de Atlas van Austin, gezworen landmeter te Leuven. Pentekening door Juffr. G. Werbrouck.

Cat, het pachthof met de stallen, grote schuren, duivenkoten en moestuin. In 1738 vermeldt men de nieuwe eigenaar als graaf de Fraula, staatsraad en voorzitter van de Rekenkamer in Vlaanderen; hij woonde te Brussel. De eigen finantiën van de grote rekenmeester waren niet erg gezond en hij vond het nodig een lening van 10.000 gl. aan te gaan bij heer Jean Eeraert, raad en erfelijk ontvanger-generaal van het land van Dendermonde. Als pand stelde hij 75 bunder land, bos en weide, gelegen onder Meerbeek en Everberg, en die door Pierre Meerbeecke te huur gehouden werden. Omstreeks 1770 viel de nalatenschap van Fraula te beurt aan verschillende kopers. Heer Guilielmus Emanuel Francolet uit Brussel bekwam de aanzienlijkste brokken, w.o. het speelhuis, de warande van de konijnen onder Meerbeek, alsook het pachthof genaamd «Fraulas hoff». Dit laatste, samen met 24 partijen land, ging van de hand voor 36.500 gl.; de woning met twee andere partijen bracht 2.300 gl. op.

3. HET STRATENHOF.

In de oude handschriften is herhaaldelijk sprake van het *Stratenhof*. Jammer genoeg treffen we nergens een beschrijving aan. We vinden slechts enige paalgenoten in het cijnsboek van Rotselaar, 1474; zo o.m. Gielis de Smet en Willem Nootbec; Janne Yden, te voren Lauwereys Yden. Deze laatste woonde nabij de straat «daermen ter kerken wert gheet». Dit laat ons toe te vermoeden dat het Stratenhof zich bevond op de hoek van de huidige Kerk- en Dorpstraten; het valt wéllicht te identificeren met *De Verbrande Kamme*, waarvan de geschiedenis volgt hierna. De naam Stratenhof duidt op een vroegtijdige kasseiïng van de weg naar de kerk; de benaming komt een laatste maal voor in 1550.

4. DE VERBRANDE KAMME.

In 1733 overleed Katharina vanden Schrieck, weduwe van wijlen Hendrik Vrebos, eigenaar van De Verbrande Kamme. Dit overlijden werd aanleiding tot een vinnige erfenisstrijd tussen de kinderen ontsproten uit een eerste huwelijk van Hendrik Vrebos met N. Verheyden, en deze van voornoemde Katharina. Deze strijd brak slechts los in 1753 toen de zoon, Aert Vrebos, opvolger van zijn vader op de Kamme, overleden was; Elizabeth Strobants, de weduwe van Aert, was intussen hertrouwd met Judocus vander Haeghen uit Everberg. Uit de verschillende getuigenissen blijkt dat Hendrik Vrebos zich naast de akkerbouw ook toelegde op het brouwen van bier (1680-1700). Er waren te dien tijde nog andere brouwerijen, zo o.a. «in de Soo», (aan de Vossenstraat), waar Jacop van der Meren woonachtig was, in de woning van Gielis Tempier, pachter van Terbank; in de Burcht. Veel belang had dat brouwen niet; enige ingezetenen

kwamen van tijd tot tijd bij Hendrik Vrebos een ton of een halve ton bier halen «voor hun cleyn verdoen in t'huyshouden».

Op 22 november 1726 kreeg Aert een zoon, Engelbert, die de trots werd van zijn familie en van gans het dorp, wegens de hoge ouderdom die hij bereikte. Hij stierf nl. op 13 december 1829, in de ouderdom van 103 jaar; drie van zijn vijf kinderen leefden toen nog en waren aanwezig op de begrafenis. Engelbert was getrouwd met Katharina Janssens, uit De Zwaan op Schoonaarde (Erps-Kwerps). Uit dit huwelijk werd geboren Jan Vrebos (1766) × Katharina De Smedt, die de vader werd van Jan Frans Vrebos, dokter te Kortenberg. Een tweede zoon van Engelbert heette Jan-Frans (1777) die trouwde met Elizabeth vander Haeghen uit Everberg. Beide echtelingen hadden drie kinderen: Remi, die zich op de afspanning Het Henneken te Everberg vestigde (1800-1885); Jan Frans (1803-1898), die eveneens uitweek naar Everberg, waar hij burgemeester was van 1861 tot 1884; Engelbert, die hereboer werd te Meerbeek en het kasteeltje bouwde naast het gemeentehuis. De hofstede op de hoek van de Kerkstraat behoorde in 1860 aan de reeds genoemde Jan Frans Vrebos, geneesheer te Kortenberg, vader van Dr. Eugeen Vrebos en van Felix Vrebos, burgemeester aldaar. Achteraf heeft een verbrokkeling plaats; in één van de delen van het ontakelde hof opende Gustaaf Seys een melkerij die echter weldra verdween. Volgens de lijst van de eigenaars, gevoegd bij het Plan van Popp, waren aan de hofstede van dokter Vrebos in 1860 ruim 13 ha grond verbonden.

5. HEISTHOF.

Heisthof komt enkel voor als een plaatsnaam, niet als een woningnaam. Zijn oorspronkelijke betekenis is ongetwijfeld: hof van de familie van Heist. Tot deze familie behoren o.m. Aert en Katheline van Heyst, 1474. Evenzo Godfried, zoon van Godfried van Heyst, die in 1234 de tiende van Meerbeek verpandde voor een rente van 68 pond Leuvens, zulks met toestemming van Beatrijs, zijn moeder (A. Wauters). Van de familie van Heyst gaat het goed over in het bezit van de Sint-Barbarakapel te Leuven. In 1860 behoort het aan de kerk van O.-L.-Vrouw te Leuven; het bedraagt volgens Popp 1 ha 90 a. 50 ca. Sedertdien werden er meerdere huizen gebouwd op deze plek gelegen tussen de Kerkeweg en het wegeltje dat naar het gemeentehuis leidt.

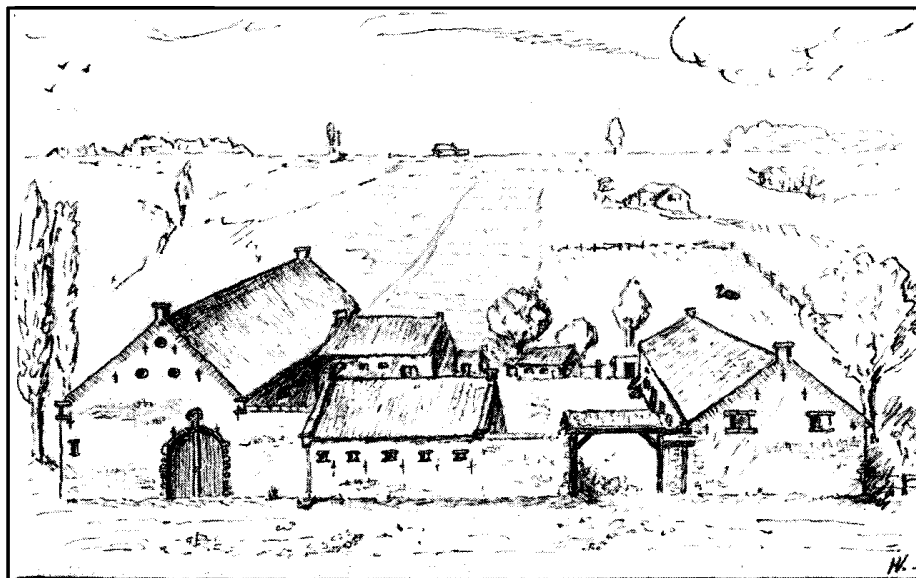
6. BRUMANS' HOFSTAD.

Op 15 maart 1428 gaven Wouter Boegaert en Alijt, zijn vrouw, twee goederen te erve (d.i. in jaarschaar) aan Henricken, Janne en Peteren Scoezitters, zonen van Jan. Het één was een hofstad, «die men heyt Brumans hofstadt», gelegen tussen de

goederen van Jan Scoezitters en die van Jan vanden Inde, gareelmaker. Het ander was een half dagwand beemd «int gemeyn broeck ande poele». De jaarschaar kostte aan de drie broeders jaarlijks een half mudde rogge, met Sint-Andries te betalen.

7. HET POELHOF.

In 1437 maakte de abdij van Kortenberg een lijst op van al de goederen en renten toebehorende aan haar pitantie. Hieronder komt een huis en hof voor, gelegen te Meerbeek «ten poele», waarop vermoedelijk een rente gevestigd was. In het cijnsboek van Rotselaar (1474) staat Henderick van Breedzipp vermeld, die van zijn vader een boomgaard overgenomen had «gheheten poelhof», met één zijde reikende aan de Voerstrate, d.i. de huidige Vossestraat. Als opvolgers van Henderick noemt men geruime tijd nadien de erfgenamen M. de Smet. Op 24 januari 1547 verkopen Jan Bogaerts en Kat(helijn) Hays ten behoeve van Hendrik Haevs en Kathelijne, zijn huisvrouw, de helft van een eusel, een half bunder groot, geheten «den poelhoff» en palende aan «die Voeststraete». De koper bezat reeds de andere helft, vermoedelijk bij erfenis. Voor wat de aanpalende straat betreft, thans de Vossestraat genaamd, deze blijkt oorspronkelijk Voordestraat geheten te hebben; de voorde was een plaats waar men, bij gebrek aan een brug, door het water van de Molenbeek waadde.

Hofstede waar de pachter van Terbank woonde vanaf 1587. Gezicht in 1754 naar de Atlas van Austin, gezworen landmeter te Leuven. Pentekening door Juffr. G. Werbrouck.

8. DE SMIS.

Op 6 november 1550 verkochten Adriaan Bluffaert, weduenaar van Katlijnen Cuerincx, voor de tocht, en zijn zoon Henrick Bluffaert voor het eigendom, aan Jan de Becker en zijn kinderen Michiel en Lysbeth, anderhalf dagwand land «voer die Smisse op die Conneminne». Van de 15e tot de 18e eeuwen ontmoet men hier herhaaldelijk een plaatsnaam met de volgende vormen: Smetstraetken, 1474; Smetswech, 1669; Smethswegh, 1716; Smedtswegh, 1729.

9. DIE RAEM.

De H. Geest van Everberg had in de eerste helft van de 17e eeuw een rente van 13 molenvaten rogge op een huis en hof, «geheeten die Raem», en toebehorende achtereenvolgens aan Jan en Steven vanden Schrieck. Als randnota staat bijgeschreven dat die rente sedert mensenmemorie niet betaald werd. In een ander register van 1677 wordt die rente opnieuw vermeld.

10. DE HAAS.

Onder de leenmannen van Terbank in 1433 bevindt zich «Jan die smet diemen heet inden hase». Deze laatste bepaling verwijst ongetwijfeld naar een woningnaam. In de atlas van de Zeven Slapers, opgemaakt door Austin in 1754, ontmoeten we, langsheen de twee zijden van de Lievenheerstraat, een strook lands geheten het Hazenblok. Deze naam herinnert aan bovengenoemde woning DE HAAS, die ongetwijfeld in deze buurt gestaan heeft.

11. HET VELDHOF.

Lijsbet, weduwe Goerts van Maelcote, met haar kinderen Goirt, Lysbeth en G(er)truyden, samen met de twee gezusters Lysb(et) en Alijt van Buerde, verkochten op 13 januari 1416 ten bate van Lysbeth, natuurlijke dochter peters Boden, «clerc der stad van loven», een rente van 3 mudden rogge op de goederen die weleer toebehoorden Jan Raboets en thans in het bezit waren van Vrancke Trapeneel. Onder de 5 verpande stukken bevond zich «den veldhof, houdende een boender, belegghen opt nederste broeckent». In 1437 - 38 heeft er een betwisting plaats betreffende een rente van 16 mudden rogge, gevestigd op deze goederen en het hof van Terbank, en waarbij ook de priorin van Terbank gemoeid was. Evenzo rept men in het cijnsboek van Rotselaar (1474) over 12 bunder land welke de priorij toebehoorden, doch vroeger in het bezit waren van Vrancke Trappeniers en Trushens. De naam van de eigenaar van het Veldhof staat in het cijnsboek vermeld, te weten Janne Robloet. In hetzelfde register vinden we de paalgenoten: de Heerstrate op één

zijde, Mevrouw van Terbank op de andere zijde, met de derde zijde komende aan het aardgat. De jaarlijkse cijns bedroeg 4 schellingen Leuvens en 5 kapuinen. Naar blijkt uit een latere toevoeging behoorde het hof in de 17e eeuw aan Antoon van Espen, de pachter van Terbank.

12. SGEYSERS' HOF.

Johannes Lambrecht, zoon wijlen Laurentij, verkreeg op 19 juni 1458 tegen de Zusters van het Klein Begijnhof te Leuven een half bunder land, eigen goed, gelegen te Meerbeek op het veld geheten De Gulden Delle, «retro Curtem dictum sgeysers hof». Een jaarlijkse pacht van 13 molenvaten rogge werd gevegd. Te oordelen naar de naam van de paalgenoten was dit hof gelegen in de Goede Straat.

13. HET HOF VAN ROTSELAAR.

Blijkbaar hebben de heren van Rotselaar benevens het pacht-hof van het kasteel (zie onder nr. 2) nog een tweede hofstede in eigendom gehad. Zij word vermeld, in 1384, als zijnde het pachthof van Jan, heer van Rotselaar. In een handschrift uit het jaar 1416 komt «het hof te rotselair» nogmaals voor. In 1428 geschiedt een verdeling van de erfgoederen van wijlen Jan van Rotselaar. De zoon Hendric, heer te Rotselaar, bekomt een huis en hof met de wateren, boomgaard, twee blokken land, een beemd geheten het Elsbroek, samen 5 bunder, waarbij nog dient gevoegd 5 dagmaal beemd, daarnaast gelegen. Dit alles paalde aan de goederen van Jan Keyenoghe, Jan van Ysche die men heet Jueten, en Arnt Vynen, waarschijnlijk in de Goede Straat. Achteraf hoort men niets meer over dit hof.

14. HET HOF OP DE ZEVENTOMME.

Een tomme is een begraafplaats. De Gallo-Romeinen, en na hen de Franken, legden grote massa's aarde op hun graf; hoe hoger de terp, hoe hoger de sociale rang van de overledene was. Zeven was een heilig getal bij de Romeinen; moeten we hierbij veronderstellen dat zeven doden onder één heuvel begraven werden? Het aanleggen van dergelijke grasheuvels duurde tot in de 10e eeuw, waarna de doden op het kerkhof begraven werden. De juiste ligging van de Zeventomme te Meerbeek is niet bekend; vermoedelijk stond ze naast de oude Baan van Brussel op Leuven. Bij gebrek aan historische vondsten valt ook niet uit te maken wie hier begraven werd, en evenmin de ouderdom van het graf.

Het duurt tot in de 15e eeuw voor we nadere gegevens ontdekken. Zulks geschiedt o.m. in de oorkonden van de priorij van Terbank. Deze gaf op 9 mei 1435 in jaarschaar aan Johannes

Vrederix de septem tombas een hofstede met een huis en zijn aanhankelijkheden, gelegen «apud septem tombas», tussen de goederen van bedoelde Johannes en de Heerstraat van Leuven op Brussel.

In het jaarscharenboek van de abdij van Kortenberg leest men dat op 8 april 1431 Janne Vredenrick van Zeventommen en Lysb(eth) Scoesitters, zijn echtgenote in jaarschaar genomen hebben voor 28 jaar, elk jaar om 11 halster rogge Leuvens, een stuk land van 3½ dagwand gelegen «byder zeventommen». Dit stuk raakte met twee zijden aan de goederen van Terbank en ook aan de Hoespoele. Op bedoeld stuk moest de huurder een huis timmeren, er dat huis mocht hij afbreken en meenemen na het verstrijken van zijn termijn, tenware de abdis verkoos het over de nemen en te betalen volgens de waarde «ter erden liggende». De waarde van de timmering moest ten minste 6 gouden schilden bedragen. Bij deze twee jaarscharen beperkt zich de geschiedenis van het hof.

15. DE WITTE ENGEL.

Op 30 januari 1551 verkocht Jan vanden Scriecke «douwe» aan Valentijn Bogaerts een dagwand land, helftwinning, op «seven tomme achter den engel». Op 8 april 1767 werd De Engel, na twee voorafgaande kerkgeboden en het uitdoven van de brandende kaars, verkocht aan Peeter Aerts en aan de kinderen welke zijn zuster Katharine had met wijlen Hendrik De Becker uit Vossem. Waarschijnlijk gold het hier een wettelijke inbeslag-neming. In de beschrijving lezen we: «Huys ende hoff geheeten den Engel, gelegen op de zeventhomben... groot omtrent een bunder oft vyff dachwanden». Op 26 augustus 1709 is er een afstand van grond door Baron Filip Lodewijk van Schore ten voordele van Mgr. vander Noot, bisschop van Gent «tegenover den Witten Engel opt Steenbergh veldt». Dit is de laatste vermelding. Achteraf is er enkel sprake van het Engelsblok, d.i. de omheining waarop voorheen De Engel gestaan had.

16. HET LAZARUSHUIS.

In het archief van het aartsbisdom te Mechelen gewaagt men, in de 15e eeuw, van een blok op Tommeveld dat een wijngaard plag te zijn en dat gelegen was bij het «Lazarihuys». Drie eeuwen later, in 1746, vermeldt men nogmaals dit «Sieckenhuys», waarin de melaatsen afgezonderd werden. We betwijfelen echter of het melaatsenhuis toen nog bestond. De ligging is ons verder onbekend.

17-18. DE TES — HET VARENHOF.

«De Tessche» (1624), later ook Tesblok (1725) stond te-

genover de huidige Vijfwegenboom, naast de weg leidende naar Leefdaal. «Het Verrenhoofd», herhaaldelijk voorkomend als plaatsnaam in de 16e en 17e eeuwen, stond ook in die buurt, naar we menen nabij Everberg.

19. HET HOF VAN PROTEGEM.

Protegem is een oude Frankische nederzetting onder Erps. Een tak van deze familie vestigde zich mettertijd te Meerbeek in het grensgebied van Bertem. Adam vander Loenbeke en Kath(ar)ina, zijn vrouw, hadden in 1401 een rente van 8 mudden rogge op «thof van p(ro)teghem». Dit hof paalde aan de goederen van Johannis dicti verog(er)nen en van Petri Stercke, en reikte tot aan de Heerstraat van Brussel op Leuven, naast de Myleiken (Bertem). Het omvatte een woning, hof, land en bos, ongeveer 12 bunder samen. De overdracht van de 8 mudden rogge geschiedde ten bate van Godefridi Roelants.

In de 16e eeuw behoren deze acht mudden aan de Sint-Pieterskerk te Leuven. Te dien tijde houdt Jan vander Muelen van deze kerk acht bunder land en drie bunder beemd, gelegen «achter de seven Tommen». Hiervoor betaalt hij jaarlijks acht mudden, te weten vier mudden tarwe en vier mudden rogge. Op het einde van het artikel doet men opmerken dat de voorschreven Jan «op een deel vanden panden woont».

In 1428 nam Heer Jan van Rotselaer van zijn broeder Henric een rente over van 18 molenvaten rogge op huis en hof van Arnt Vynck, gelegen «ter Seventommen», tegen de Molenweg». Voornoemde Jan bezat hier ook een bos genaamd de Wolput, alsook de warande van de konijnen vanaf de grens van Beisem tot aan de Zeventomme, ten zuiden van de Bruesselsche Heerstrate.

In deze buurt lagen ten jare 1860 twee uitgestrekte eigendommen, vermoedelijk voortkomend van een onttakeling van Protegem-hof. Het ene omvatte 13 ha 58 a. 90 ca., w.o. twee huizen; het hoorde toe aan Guillelmus-Jacobus Vanhamme uit Bertem. Het ander had 15 ha. 26 a. 50 ca. oppervlakte w.o. huis en hof, en was een bezitting van Petrus-Hubertus Van Orshové, notaris in Tervuren. Deze drie huizen vormen de kern van een buurt die men heet Grevensbos. Ten slotte was er in de Kondemenne een landbouwwitbating van 7 ha. 86 a. 80 ca. die toebehoorde aan Joannes-Franciscus Van Meerbeek.

F. MAES

Bijdrage tot de geschiedenis van de Leuvense universiteitsbibliotheek

DE GEBOUWEN.

Na de brand van 1914 werden én Halle én Rega-gebouw tot andere doeleinden aangewend en het is dan ook wel interessant beide even te beschrijven, opdat men zich een idee zou kunnen vormen over hun vroeger uitzicht en over dat wat voor immer verloren ging.

DE HALLE.

In de geschiedenis van de stad Leuven vinden wij reeds in 1193 melding van een lakenhalle tussen Krakenstraat, Naamse straat en Zeelstraat (de oude Kraeckhoven-, Proef-, en Zeelstraten). Het gebouw was in hout.

De grote bloei van de Leuvense lakennijverheid gaf aanleiding tot het vervangen van dit lokaal door een stenen constructie die, indien wij het gotisch opschrift van een gevelsteen mogen geloven, begonnen werd op 11 april 1317: «Mest. Jan Stevens en Mest. Art Hore en Mest. Geert Raes, dese III mesteren begonste dese Halle int jaer ons Here M. CCC. XVII smandaechs na beuloken Paschen». Karakteristiek voor de bouw is wel dat de Halle op geen plateau of terras werd opgetrokken, maar de glooiing van het terrein volgt, lijk toen gebruikelijk was. Als burgerlijk monument is het een van de oudste prestaties van de Brabantse gotiek.

De versiering is hoogst merkwaardig vooral sedert de restauratie verschillende motieven aan het licht heeft gebracht. Interessant zijn vooral de zuilkapitelen met hun eiken-, ahorn- en wijngaardranken. Een zestal consolemotieven onder de balken bleven gespaard.

Het geheel beslaat een parallelogram: voorgevel 61 m. en diepte der voorhalle 21 m. Oorspronkelijk schijnen er twee zijhallen tot tegen de Oude Markt te hebben bestaan en werd hier de ruimte afgesloten door het oud stadhuis, zodat er een binnenhof ontstond. In de zijhalle der Krakenstraat bevond zich o.a. de Dekenye. Beide zijhallen werden gesloopt in de 16de eeuw.

Binnen bevatte de Halle een gelijkvloerse en een lage verdieping onder een tentdak met veel glasramen. Op de hoeken bemerkte men een traptorentje dat doorliep tot in de kroonlijst en verdween bij het hoger trekken van de verdieping.

De voorgevel had 5 poorten, de zijgevels elk 2, de meeste versierd met dierenkoppen en bladmotieven (o.a. de zg. Engelenpoort in de Krakenstraat). De poorten waren met een acoladeboog en dierenhogels omlijst die neerkwamen op gebeeldhouwde consoles. Ieder console schraagde bovendien een pinakeltje. Boven de middendeur van de voorgevel werd een medaillon met een opgehouden draperij aangebracht als symbool van de laken-

nijverheid. Hier kwam later het opschrift: «Sapientia aedificavit sibi Domum». Er valt op te merken dat al deze poorten van elkaar verschilden.

De drie gevels bevatten verder lage vensteropeningen zonder ramen waar de goederen konden uitgestald worden. Boven elke toonvenster bevond zich een kleiner venster met monden voor de inwendige verlichting. De bovenkant van de voorgevel was afgezet met een rij kepernissen en mijterbogen, deze van de Zeelstraat met een reeks gewone nissen met fialen (twaalf gewone en twaalf lange, wegens het afhellend terrein). Sommige nissen schijnen vroeger beelden te hebben bevat en staan zo voorgesteld in Gramaye's «Lovanium Brabantiae Metropolis». Sporen van vroegere hechthaken blijven nog zichtbaar.

De gelijkvloerse verdieping bestond uit twee zalen, gescheiden door een gang. Zwarte ronde pijlers steunden de ronde scheidbogen van het gewelf; de lage zoldering liet geen spitsbogen toe. De bovenverdieping bestond uit één enkele zaal door een rij zuilen in twee beuken verdeeld; zij diende tot stapelplaats.

Toen Paus Eugenius IV de oprichting van de faculteit der theologie toestond, in 1432, kreeg de universiteit de helft van het gebouw in gebruik. De vensters werden verhoogd en aangepast terwijl verschillende auditoria tot stand kwamen op de bovenverdieping. Het was in een van deze auditoria, nl. dat van de geneeskunde, dat de bibliotheek ondergebracht werd terwijl de geneeskunde naar een andere zaal verhuisde (1636).

De slechte staat van het gebouw vergde in 1459 een dringende restauratie: ze werd uitgevoerd onder de leiding van Mathias de Layens, bouwmeester van het Leuvens stadhuis.

De universiteit verlangde weldra het ganse gebouw te bezitten. Een aankoopakkoord werd goedgekeurd op 1 juni 1676, doch de definitieve overdracht, verdragd door oorlogsgebeurtenissen, kon slechts plaats grijpen op 18 mei 1679. De aankoop som bedroeg 23.000 florijnen. In feite was dit slechts de prijs van de oude, bouwvallige Dekenye der Krakenstraat, die bij de afbraak van de zijhalle overgebleven was. De Halle was zodanig vervallen, dat een herstel wellicht aan de stad Leuven meer zou gekost hebben! De stad stond inderdaad in voor het onderhoud van het gebouw.

Nu de universiteit eigenares van de Halle was geworden, ging men over tot het optrekken van de verdieping volgens de plannen van bouwmeester Anthoni (1680). De nieuwe verdieping, in barokstijl, vertoonde een rij grote vensters met in het midden van de gevel een verhoging op gekoppelde dorische kolommen en driehoekig fronton. Het geheel werd ingehuldigd door Abt Libertus de Pape (van Park) op 18 juni 1680. De werken waren uitgevoerd onder leiding van Christiaan Baudewyns en Marten van Rildonck. De frontons op voor- en achtergevel werden bekroond met een stenen lamp en vergulde vlam. Jaak Nazeth en Hubert van Froonhoven zorgden voor de gebinten.

Hoewel het eikenhout door onze grote abdijen was geleverd, kostte dit werk nog 3.169 florijnen. Bij gebrek aan fondsen werden door de universiteit, vanaf februari 1681, obligaties tegen 4% uitgegeven (waarde 100 tot 4.000 florijnen).

Onder de Franse Revolutie diende het gebouw tot drankzaal, schouwburg, beenhouwerij en zelfs tot dansschool! Het werd ter beschikking van de staatsuniversiteit gesteld in 1817 en drie zalen der verdieping kwamen ten goede aan de bibliotheek. in 1820.

Vanaf 1835 werd de katholieke universiteit eigenares van de aloude Lakenhalle en liet ze in haar oude staat herstellen. In 1914 brandde het gebouw totaal uit, werd later opnieuw hersteld en ingehuldigd in 1927. Van Uytvanck uit Leuven restaureerde het beeldhouwwerk onder de kundige leiding van professor Lemaire. Deze laatste deed tijdens de restauratie belangrijke ontdekkingen betreffende de oorspronkelijke constructie.

HET REGA-GEBOUW.

De Halle bood niet voldoende ruimte voor de steeds aan groeiende bibliotheek; daarom werd op de Oude Markt een nieuwe constructie opgetrokken volgens de plannen van Gaspard Larchier en onder impuls van Rector Rega. Op de Oude Markt werden het arsenaal van het stadsgeschut «De Artillerie», het oud stadhuis (toen verblijf voor arme reizigers, meestal van verdacht allooi), de wijnkelder en het huis «De Dry Gemaegden» gesloopt.

De eerste steen van dit laat-barok gebouw werd gelegd op 12 april 1723 door Jaak Hache, abt van Villers, Jan de Cotereau, markies van Asse en Pieter Herckenrode, burgemeester van Leuven. Tot ondernemer koos men Jan-Frans de Groot, meester-metselaar te Leuven.

Twee jaar later, nl. op 14 maart 1725, was het geheel klaar; het besloeg een lange rechthoek die bij de Halle aansloot. De voorgevel, opgetrokken in steen van Gobertange met arduinen versiering, werd door twee brede verticale banden in drie stroken verdeeld. De middenstrook vertoonde achtereenvolgens de ingangspoort, een groot rechthoekig venster met stenen kruismonneel en balustrade en daarboven een soortgelijk venster afgesloten door een halve rosace. De zijstroken hadden elk drie smalle boven elkaar geplaatste vensters, de bovenste bekroond met een arduinen paneel. Het ganse blok was afgezet met een dubbele kroonlijst, een samengesteld fronton met links en rechts een krulmotief en een centrale driehoekige versiering (na 1914 kwam hierboven nog een balustrade). De lagere zijgebouwen, links en rechts, vroeger drankhuizen, werden na de eerste wereldoorlog bij de middenbouw ingelijfd voor de inspectiediensten. De bovenverdieping van het drankhuis langs de kant der Krakenstraat werd nochtans vóór 1914 door de Rechtsfaculteit gebruikt.

De gelijkvloerse verdieping vormde de wijnkelder der universiteit, de eerste verdieping bevatte twee vergaderlokalen, nadien tot klaslokalen omgebouwd (1817) met een centrale gang. Deze laatste lag op hetzelfde peil als de gelijkvloerse Halle. De tweede verdieping herbergde de bibliotheek. Een dubbele stenen trap met balusterleuning, opgericht in de wandelzaal der Halle (kant Zeelstraat) gaf toegang tot de boekerij. De tweede ingangspoort van de wandelzaal (Zeelstraat) diende tevens tot ingangspoort van de bibliotheek. Bij de restauratie werd de dubbele stenen trap weggebroken en vervangen door een monumentale trap in het Rega-gebouw zelf (ingangshal).

De indeling van de bibliotheek zag er vanaf 1820 als volgt uit: de dubbele trap der Halle leidde naar de leeszaal. Van hier uit bereikte men de promotiezaal (tegen de Naamse straat, kant der Krakenstraat) en de werkzaal der professoren (naast de promotiezaal). Aan de overzijde van de centrale leeszaal bevonden zich aan de achterzijde de tijdschriftenzaal (de oudere delen op de zolder) en aan de vóorzijde de bibliotheek der theologie.

Vanuit de centrale leeszaal bereikte men eveneens de eigenlijke bibliotheek (boekenmagazijn). Deze bestond uit één enkele beuk, 54 m lang, 12,50 m breed en 10 m hoog, hetgeen wij nu een museum-bibliotheek noemen. De afwerking van deze zaal was éniġ, maar weinig praktisch. Het mooie parket was gelegd door Hendrik Bonnet uit Nijvel (1726) voor de som van 2.700 florijnen. Het gewelf (1727) door Denis-Georges Bayar, beeldhouwer te Namen, vergde een bedrag van 2.400 florijnen. Bayar en Bonnet verbonden zich op 17 april 1730 tot het uitvoeren van de bibliotheekmeubelen en de zetel of het baldakijn van de rector, voor een som van 6.300 florijnen. De zichtbare delen moesten in Deense eik of in een andere gelijkwaardige eik uitgevoerd worden, de verborgen gedeelten in inlandse eik. Het geheel moest klaar zijn tegen Leuven-kermis 1731.

De zaal ontving licht door 11 grote vensters: 5 aan elke kant en 1 aan de vóorgevel (platboogvensters met stucca-versiering).

Het gewelf was verdeeld in drie compartimenten. In het midden bevond zich een grote rosace met de afbeelding van de H. Geest. De twee overblijvende delen van het plafond droegen een langwerpige effen cartouche en het ganse plafond was afgezoomd door een diepe hollijst met langwerpige paneelmotieven en kleine rosacen.

De uitrusting bestond uit 14 bibliotheekmeubelen: één in elke hoek, één tussen de vensters en één aan elke kant van het voorgevelvenster. Deze meubelen hadden de vorm van een portiek met plat middenstuk en ronde zijstukken. Midden- en zijstukken waren van elkaar gescheiden door samengestelde kolommen met rijk gebeeldhouwde kapitelen en rechthoekige sokkels. Een samengestelde kroonlijst sloot het geheel af. Als bovenver-

siering zag men een vaas op de bolle delen en een hoog baldakijn met levensgroot eiken beeld op elk middenstuk. Boven de hoekmeubelen waren baldakijn en beeld vervangen door een wetenschappelijk symbool. Boven het venster van de voorgevel bemerkte men «Het Oog Gods», links en rechts van het venster geflankeerd door een hoge zuil, overdekt met een menigte hiërogliefen, Griekse opschriften en symbolen van kunsten en wetenschappen. Een knielende engelfiguur bekroonde elke kolom. Aan de overkant, dus boven de dubbele ingangdeur, stond een levensgroot Christusbeeld onder een baldakijn met links en rechts een beeld op dubbelkolom. De toegangsdeuren konden afgesloten worden met een kunstig gesmeed ijzeren hekken, werk van J.A. Corbeaux.

De beelden zelf stelden voor: links van de ingang: Homeros, Cicero, Hippokrates, St.-Lukas, St.-Thomas, St.-Augustinus, St.-Pieter, Mozes en Martinus V; rechts: Jan IV, St.-Gregorius, Justinianus, Aristoteles, Eusebius en Herodotos.

In een lagere verdieping die, in 1913, eveneens tot de bibliotheek behoorde kwamen de reeds aangehaalde ijzeren rekken. Verder vond men hier de zaal der dagbladen, het bureau van de bibliothecaris en een auditorium.

Dit alles ging in 1914 in de vlammen op, zonder de boeken, zou dit reeds een groot verlies op zichzelf betekend hebben.

Na de restauratie werd de zg. kelder van de gelijkvloerse verdieping die vóór 1914 tot «waag» en loods voor de marktkramen was ingericht, samen met de zijgebouwen van de voorgevel, door de inspectie en de magazijnen ingenomen. De eerste verdieping kreeg een administratief doel en de verdieping der eigenlijke bibliotheek werd tot museum en vergaderzaal ingericht.

Volledigheidshalve vestigen wij nog de aandacht op de leeszaal met de portretverzameling en de referentie- of handbibliotheek. De reeks schilderijen was reeds uitgegroeid tot 112 stuks. 1914 - 1940.

Op 19 augustus 1914 trokken de eerste Duitse soldaten Leuven binnen. Tot op 25 augustus bood de stad het gewone uitzicht van een bezetting. Die dag te 15 u. ongeveer gaf een Duits officier vergezeld door twee soldaten, bevel de poort van de Halle te openen. De wandelzaal werd opgeëist en tot paar-denstal ingericht. Ongerust vestigde de huisbewaarder, J. Delmot, de aandacht van de Duitse officier op de nabijheid van de bibliotheek, maar er werd hem verzekerd dat hij geen vrees hoefde te koesteren. De namiddag verliep kalm.

Enkele minuten na 8 u., op het ogenblik dat de inwoners zich wegens het uitgangsverbod thuis bevonden, klonk eensklaps geweervuur op verschillende plaatsen van de stad. Groepen dronken soldeniers begonnen onder woest gehuil de huizen in brand te steken. Vuur brak uit op meerdere plaatsen van de Oude Markt tegelijk. De aanpalende huizen van het Rega-gebouw, de

Kraken- en Zeelstraten stonden reeds vóór middernacht in lichtelaie. Een hevige brandhaard ontstond op de gelijkvloerse verdieping van de bibliotheek. Het ongeluk wou, dat de kelder slechts gedeeltelijk gewelfd was en de rest uit een plankenvloer bestond. Het vuur sloeg niet alleen van de aanpalende huizen over, maar verteerde de plankenvloer en breidde zich dan met een ongelooflijke snelheid uit tot de twee verdiepingen. Op de Naamse straat brandde de Halle zodat het ganse complex weldra één vuurzee vormde.

Omstreeks 6 u. 's morgens bleef er van het ganse complex slechts een rokende puinhoop over. De eeuwenoude verzamelingen waren op luttele uren tijds grondig verwoest. Bilan van de ramp: verlies van ongeveer 300.000 boekdelen, 800 inkunabels, 950 handschriften, kostbare verzamelingen medailles en oude munten, schilderijen, beeldhouwwerk, archieven, enz. Overschot: zwart geblakerde muren, verwrongen en verkoolde balken, scheefgetrokken ijzeren platen, een reusachtige puinhoop....

De bibliotheek werd het symbool van het gemarteld Leuven. Middelen moesten gevonden worden om de wandaad te herstellen en het «Institut de France» nam daartoe het initiatief. Een Comité getiteld «Œuvre internationale pour la reconstitution de l'Université de Louvain» stelde onmiddellijk pogingen in het werk om de medehulp van alle wetenschappelijke instellingen uit de geallieerde en bevriende landen te bekomen. De secretaris, M. Imbart de la Tour, speelde hierin een grote rol en op 15 september 1914 stelde men de Belgische minister van Justitie, Carton de Wiart, op de hoogte van de getroffen maatregelen. Z. Em. Kardinaal Mercier dankte in naam van alle Belgen. Oproepen werden gezonden aan alle vooraanstaande personaliteiten. In de V.S.A. kreeg men de medewerking van Kardinaal Gibbons, en van de HH. Tafft, Roosevelt, Carnegie en Butler. De andere landen volgden. Op de samenkomst te Le Havre (28 augustus 1918) kreeg het Comité een officieel karakter en boekte men de toetreding van 239 instellingen uit 25 staten. Op 3 december 1918 eiste het Amerikaans Comité, voorgezeten door Nicholas Murray Butler, de eer op om een nieuw gebouw op te trekken en begon voor Leuven een grootscheepse campagne. In 1919 traden te Parijs de neutrale landen toe.

Te Leuven bleef de universiteit gesloten, maar in het bezette vaderland kwam spontane hulp los. Antwerpen schonk een eerste bibliotheek kern. Brussel volgde en hier maakte professor Brants zich vooral verdienstelijk. Iedere provincie bezat weldra verschillende officiële hulpcomités. De boeken die te Leuven binnenstroomden kregen een voorlopig onderdak in gespaarde gebouwen zoals bv. de St.-Gertrudisabdij, het Justus-Lipsius College, het Spoelberch Instituut. In dit laatste vestigden zich de tijdelijke burelen van de bibliotheek en werden de werkzaamheden waargenomen door professor L. Dieu, J. Wils, A. Moris, J. Thirionet, J. Reynaerts en J. Crab, die hun beste krachten inspanden om

de uitgeweken bibliothecaris Delannoy te vervangen.

In het buitenland werd het een echte wedloop. Denemarken schonk een ruime bijdrage aan wetenschappelijke literatuur. Frankrijk gaf o.m. 80.000 boekdelen, Groot-Brittannië 55.000, Spanje, Italië, Polen, Zweden, Tchechoslovakije, Canada, Nederland brachten hun milde steun. Griekenland schonk afgietsels van antiek beeldhouwwerk. De V.S.A. brachten 30.000 uitgelezen werken samen, naast de geldinzamelingen. Op 30 oktober 1919 werd een inschrijving geopend voor een bedrag van 50.000 \$ om de constructiekosten van het bibliotheekgebouw te dekken.

Een Amerikaanse afvaardiging kwam in juni 1919 ter plaats de zaak onderzoeken en een geschikt terrein uitkiezen. De bekende Amerikaanse bouwkundige Whitney Warren van de firma «Warren and Wetmore» uit New York kreeg opdracht de plannen te tekenen. Begin 1921 was hij te Leuven en zijn keuze viel op de ruimte tussen Volksplein, Arend-, Raven- en Blijde-Inkomststraten waar de afgebrande huizen nog in puin lagen. Na enkele moeilijkheden, die spoedig uit de weg waren geruimd, kon men op 28 juli 1921 overgaan tot het leggen van de eerste steen op de hoek van het Volksplein en de Blijde-Inkomststraat. Koning Albert, Koningin Elisabeth en Prinses Marie-José hadden eraan gehouden aanwezig te zijn. Kardinaal Mercier wijdde de steen, die dan door N.M. Butler gelegd werd. Het vertreksein was gegeven en de constructie werd toevertrouwd aan de firma «The Foundation Company» uit New York (opzichter Felix P. Onfroy).

Na opruiming van het puin in mei 1922 werd met het metselwerk begonnen in de maand juni. De geldinzamelingen gingen verder; de namen van de donateurs zouden gebeiteld worden in de stenen van de voorgevel, van de kapitelen der kolommen, van de binnenmuren, enz.

In datzelfde jaar kwam er een originele gift toe van Miss Susan Minss: handschriften, inkunabels, schilderijen, gravuren, beeldhouwwerk, medailles, alles met betrekking op de dood en de dodendans!

De vleugel van de Blijde-Inkomststraat kwam het eerst over-eind en in maart 1923 was dit deel, samen met een stuk van het boekenmagazijn onder dak zodat de inhuldiging kon plaats grijpen op 17 juli 1923. Het was bij deze gelegenheid, dat Prins Leopold het eerste boek op de rekken plaatste nl. een gedenkboek met de namen van 196 studenten gevallen voor het vaderland. Het was weer Kardinaal Mercier die de vleugel inzegende. De giften bedroegen reeds 263.000 boekdelen en de aankopen 300.000.

Einde 1924 opende men een tijdelijke leeszaal op de eerste verdieping en een cataloguszaal op de gelijkvloerse verdieping. In 1925 betreurde men het overlijden van Imbart de la Tour (18 december).

De ingezamelde gelden bleken onvoldoende; de werken werden stilgelegd. De raming van de ruwbouwkosten bedroeg 1.000.000 dollars.... Gelukkig daagde de redding op in de persoon van Herbert Hoover (en E. Francqui), voorzitter van de «Commission for Relief in Belgium Educational Foundation». Samen met de «Carnegie Endowment for International Peace» stelde hij het nodige kapitaal beschikbaar voor de afwerking.

De werken liepen nu vlot van stapel en de plechtige inhuldiging van het ganse kompleks kon doorgaan op 4 juli 1928. De boekenschat was gestegen tot 750.000 banden, voor de helft ongeveer aangekocht.

Vanaf 1919 was de zware taak van bibliothecaris toevertrouwd aan Zeereerwaarde Heer Kanunnik (thans Monseigneur) Professor E. Van Cauwenbergh, die zich met volle overgave aan zijn ambt wijdde en nog op dit ogenblik aan het hoofd van de Instelling staat.

De financiering van de aankopen werd gedeeltelijk gedekt door de uitkering der oorlogsschade. Krachtens artikel 247 van het Verdrag van Versailles (28 juni 1919) was de Duitse Regering verplicht, door tussenkomst van de Herstelcommissie, handschriften, inkunabels, boeken, drukwerken, kaarten en verzamelingsvoorwerpen te leveren tot een bedrag van de in 1914 aangerichte schade. Voor de praktische uitvoering werd langs Belgische zijde L. Stainier aangesteld († 1935 en vervangen door E. Van Cauwenbergh) en langs Duitse zijde Dr. R. Oehler, directeur van de Universiteitsbibliotheek te Frankfurt/Main.

Na herhaalde besprekingen werd op 29 januari 1920 de schade vastgesteld op 4.022.796 mark (waarde 1914), handschriften, inkunabels en verzamelingsvoorwerpen niet inbegrepen. De Herstelcommissie wilde in 1924 de zaken opruimen door de blijvende som binnen afzienbare tijd te likwideren, maar de dienst voor het herstel bracht in het midden, dat gedwongen aankopen van gelijk welke boeken zeer nadelig zouden uitvallen.... Ze stelde dan in 1925 aan de Commissie, aan de Belgische en aan de Duitse Regeringen voor, zelf het herstel in handen te nemen mits storting van een forfaitaire som van 2.500.000 goudmark, nadien herleid tot 2.000.000. Op 11 juli 1925 verklaarde Duitsland zich akkoord en het bedrag werd aan de universiteit overgemaakt op 4 december nadien. Duitsland kreeg kwijtschelding van de *geldelijke* verplichtingen door Versailles opgelegd. Wanneer de tegenwaarde van de in 1914 aangerichte schade zou opgebruikt zijn, zou Duitsland *volledige* ontlasting van de andere verbintenissen ontvangen en zou de rest van het kapitaal eigendom van de universiteit blijven. Met de overeengekomen som werden effecten aangekocht, waarvan de interesten dienden om verdere aankopen te financieren. Hiersemann uit Leipzig kreeg het monopolium van de leveringen. Omstreeks 1933 blokkeerde

het Reich de vreemde kapitalen en moesten de interesten telkens de goedkeuring van de Duitse Overheid wegdragen. Verwikkelingen bleven niet uit, doch wij komen hier verder op terug

4 juli 1928 was een heuglijke dag voor de bibliotheek. Het gebouw, dat nu helemaal «af» was, werd plechtig aan de universiteit overgedragen in aanwezigheid van Prins Leopold en van Prinses Astrid. Z. Exc. Kardinaal Van Roey, opvolger van Mercier, zegende de gebouwen in. Jef Denijn gaf op de beiaard zijn feestelijke deuntjes ten beste terwijl het «Legia»-koor uit Luik voor afwisseling zorgde. Het onvermijdelijke banket dreef de stemming nog op en vuurwerkverlichting van de toren te 22 u. besloot de plechtigheid.

De uitbreiding der diensten had natuurlijk meer personeel aan het werk gesteld zodat de bibliotheek kon bogen op een degelijke organisatie.

Het plan en de algemene aanleg waren door de laatste verwezenlijkingen in de V.S.A. op dat gebied ingegeven: vooraan, boven de zuilengaanaderij, de monumentale leeszaal en achteraan, over de ganse lengte, de boekenmagazijnen. Beide delen waren verbonden door drie dwarsvleugels met twee binnenpleinen voor de verlichting, nl. de vleugel der administratie (Blijde-Inkomststraat), de cataloguszaal (in 't midden) en de seminariezenalen in de vleugel der Arendstraat. Op een der binnenpleinen verhief zich de zwierige toren die, hoewel naar Amerikaanse mode, toch bij onze eigen belforttradities aansloot. De eigen diensten, zo verschillend van de Amerikaanse systemen, wisten zich snel aan het gebouw aan te passen. Ver nu de onpraktische lokalen van vroeger! Vermits hier «ab ovo» moest begonnen worden, kreeg men de gelegenheid de lokalen degelijk in te richten.

HET GEBOUW.

Daar de bibliotheek na de restauratie van de tweede wereldoorlog praktisch hetzelfde uitzicht heeft bewaard, kunnen wij hier in enkele bijzonderheden treden.

De gebouwen beslaan een rechthoek van 71 m bij 50 m en zijn opgetrokken uit Boomse steen en uit witte steen van Euville.

De voorgevel vertoont 17 open bogen, waarboven, op de verdieping, 17 enorme vensters met stenen monelen aansluiten. Drie rijen dakvensters met fleuroenen breken de eentonigheid van het steil hellend dak (60°). Twee hoge schouwen steken boven het dak uit. Links en rechts van de centrale gevelpunt bemerkt men een balustrade, verdeeld in zeven sectoren door een reeks pilasters. Iedere pilaster draagt een stenen vaas met gesmede bloemen. De middensektor links vertoont het wapenschild van de V.S.A., rechts het wapenschild van België, beide bekrond met een stenen obelisk.

Wij kunnen niet nalaten hier terloops de onsmakelijke geschiedenis der balustrade op te rakelen. Warren wilde tot elke

prijs op deze balustrade het opschrift «Furore teutonico diruta, dono Americano restituta» aanbrengen. Mgr. Ladeuze weigerde, en met reden, even hardnekkig en het kwam tot een vrij heftig incident, een ware papieroorlog. Het opschrift werd aangevoerd, doch de Rector Magnificus weigerde de toegang tot het gebouw en de «Furore» kwam in de kelders van het stadhuis terecht! Van hier ging ze naar Dinant. Einde juni 1928 werden eenvoudige pilastertjes gelost maar zes van hen sneuvelden tijdens een relletje. Onder bewaking van de politie kwamen de andere op hun plaats en men verving de zes «slachtoffers» door houten namaak, zodat bij de inhuldiging de schijn gered was. Kort na de plechtigheid van 4 juli bezweek de balustrade onder de hamerslagen van Edmond Morren. Een nieuwe werd gebouwd, doch Morren herhaalde zijn prestatie (?). De derde balustrade was in sterk gewapend beton en hield stand tot in 1940 waarna ze definitief vervangen werd door stenen zuiltjes. Tot zover dit intermezzo!

De ankers in massief gesmeed ijzer vormen de letters A.E. (met een kroontje) (Albert en Elisabeth) en U.C.L. (Katholieke Universiteit Leuven).

De enorme centrale puntgevel boven de drie middenste bogen en met lichte uitsprong, meet 14 m (breedte) bij 32 m (hoogte) en deelt de gevel in twee gelijke delen. Boven elk van de drie bogen bemerkt men een balkon met bloemenmotieven. De balkondeuren zijn omlijst door balusters die tot in de vensters doorlopen en daar worden afgesloten door een fronton met borstbeeld (Z.M. Koning Albert, H.M. Koningin Elisabeth, en Z.K.H. de Hertog van Brabant). De busten, verminkt in 1940, werden hersteld door Van Uytvanck uit Leuven en een paar jaren geleden terug op hun plaats gezet. Het middendeel van de puntgevel draagt drie nissen: in de grote centrale nis prijkt het beeld van O.-L.-Vrouw van de Zegepraal (werk van de beeldhouwer Dampf van het «Institut de France») en in elk van de zijnissen een bloemenvaas. De 4,50 m grote, gehelmde Maagd draagt het Kindje op de linkerarm en stoot met de rechterhand het zwaard door de kop van de arend die onder Haar voet verpletterd ligt. Dit deel van de puntgevel wordt verder geflankeerd door de beelden van St.-Joris-met-de-Draak en St.-Michiel-met-de-Duivel. Boven het hoofd van de H. Maagd staat het wapenschild van Leuven versierd met bloemenguirlandes en nog hoger de voorstelling van de brand van de Halle in 1914. De uiterste punt loopt uit in drie obeliskken rond een schelpmotief.

De zijgevel der Blijde-Inkomststraat (Hooverplein) heeft een trapgevel van 14,25 m breed op 30 m hoog. Het onderdeel van deze gevel bezit twee bogen en twee vensters, een balkon met het borstbeeld van Kardinaal Mercier. In de trapgevel prijkt de afbeelding van de Sedes Sapientiae en in de punt een rondvenster met daarboven een ledige nis. Krulmotieven breken de grote vlakken. De trappen zelf dragen heraldische dieren: de

Amerikaanse arend, de Italiaanse wolvin, de Belgische leeuw, de Engelse éénhoorn, de Franse haan en de Japanse draak. De bovenpunt schraagt een obelisk.

De zijgevel der Ravenstraat (magazijn) is eenvoudiger, met 10 vensters: drie per verdieping, drie in het onderste deel van de gevelpunt en één gans in de top. Op de trappen komen hier: de Servische arend, de Roemeense leeuw, de arend van Montenegro, de Portugese draak, op de bovenste treden een vaas en op de punt een obelisk.

De zijvleugels vormen insprong met in de eerste hoek, kant Hooverplein, een traptorentje met windwijzer in totaal 30 m hoog. De balustrade loopt hier door met drie sectoren, pilasters met vazen en gesmede bloemen.

De gevels der Arendstraat zijn identiek, doch zonder balkon en op de achtergevel is de arend van Montenegro vervangen door de Russische beer. Hier ook geen balustrade, maar eenvoudig vier zoldervensters met trapgeveltjes. De achterbouw is eenvoudig: twee rijen vensters, gewone op het gelijkvloers en afwisselend hoge en lage op de verdieping, boven een reeks zoldervensters met trapgeveltjes.

De toren bestaat uit een blok metselwerk, 48 m hoog en 9,75 m breed. Twee verticale banden in witte steen vormen met de witstenen snijlijnen der vlakken telkens drie kompartimenten op elke zijde. Vier tweelingvensters in vorm van schietgaten duiden de vier verdiepingen aan. Op de hoogte van de bovenste serie schietgaten komt de wijzerplaat in gesmeed ijzer, 4,60 m diameter. De cijfers zijn vervangen door sterren en symboliseren de 48 staten der Unie (in 1928). Dit bovendeel is afgezet met een overhangende kroonlijst en balustrade die een wandelgang afsluit. Op iedere hoek een obelisk. Hier begint de 28 m hoge spits die op een vierkant blok metselwerk rust met vier zware bogen in poortvorm. Boven elke boog prijkt een rosace met afbeelding van de ketting van het Gulden Vlies en op iedere hoek een symbool van een evangelist: os, leeuw, arend, engel. De spits wordt achthoekig, gevormd door 8 pijlers met musicerende caryatiden. Dan krijgen wij nog een kleine wandelgang waarboven een lantaarn met stenen koepel en windwijzer. De windwijzer vormt een interessant stuk smeedwerk op zichzelf. Hij meet 12,50 m waarvan 9,50 m boven de koepel uitsteken. Het draaiend deel met de leeuw meet 2,75 m., is in rood koper en weegt 250 kg. De letters der windroos zijn in rood koper, de rest in smeedwerk. De roodkoperen uitgewerkte bol heeft 1 m diameter en rust met een massieve loden kap op de koepel. Het hele geval weegt 1.500 kg en komt uit de werkhuizen van Sillen-Sizaire uit Heverlee, die eveneens de ankers, de trapleuningen en de hekken op hun actief hebben. Tijdens de oorlog donderde de windwijzer naar beneden. Zijn herplaatsing betekende een gevaarlijke karwei.

Het gelijkvloers wordt ingenomen door een dubbele wandgalerij met ronde pijlers (uitgenomen de pijlers die de binnenmuren schragen en die acht zijden vertonen) en gotisch gewelf met witstenen ribben. De achterzijde maakt in het midden een insprong. Vlak voor ons bemerken wij de ingang deur van het museum de Spoelberch de Lovenjoel (Chinees porselein), links de monumentale trap naar de leeszaal en rechts de deur die op het binnenplein uitgeeft. De trapleuning is versierd met leeuwenkoppen. Halfweg de trap, op de overloop staat een borstbeeld van Herbert Hoover. De hall tussen lees- en cataloguszaal meet 13 m bij 8,40 m. Vóór 1940 hing in deze hall een geschilderd portret van Kardinaal Mercier (nu in de leeszaal der periodieken). Langs een tweede deur van de hall bereikt men de trap naar de bovenverdieping. Het trappenhuis heeft een hoogte van 20 m. In een der hoeken de uitgewerkte stenen wenteltrap naar de eerste verdieping van de toren, en op de hoek van de trapleuning een stenen, zittende leeuw.

De centrale leeszaal met zijn 11 reuzevensters meet 44 m bij 13 m en was vóór de brand overkoepeld met een tongewelf afgezet door een kroonlijst waaraan de vlaggen van de Amerikaanse universiteiten neerhingen. Het tegenwoordige gewelf is in beton en draagt nog twee verdiepingen. De oude leeszaal bevatte slechts één enkele galerij met aan elk uiteinde een houten wenteltrap (handbibliotheek). De nieuwe leeszaal met zijn houtbekleding heeft twee galerijen zodat de ganse ruimte van de binnenmuur bergplaats voor boeken biedt. De aanzet van de twee galerijtrappen is versierd met beeldhouwwerk van de hand van J. Moeschal (1950): links een leeuw, die de staart van een serpent tussen de klauwen houdt. Het lichaam van het serpent vormt de versiering van de galerij.

Links in de leeszaal een dubbele deur die uitgeeft op de leeszaal der professoren, vroeger zonder, nu met dubbele galerij zoals de leeszaal. Oppervlakte 12 bij 13 m. Aan de overkant van de middenzaal bestaat een soortgelijk lokaal: de leeszaal der periodieken met zijn vroeger zo karakteristieke kastjes. Langs de cataloguszaal van de middenvleugel komt men in het boekenmagazijn. Oorspronkelijk bevatte dit laatste zeven verdiepingen met stalen rekken. Vloeren en gewelven waren samengesteld uit glazen tegels op een metalen geraamte.

Het rekkensysteem was mobiel in die zin, dat men de boekenplaten op gelijk welke hoogte kon plaatsen. Elke verdieping bezat 106 meubels met plaatsruimte voor 1.200.000 banden. Drie trappen, één in het midden en één op elk uiteinde verbonden de verdiepingen onderling. Dit schrijn van glas en staal, 13 m op ongeveer 80 m, luchtig en kraaknet bood wel een geweldig contrast met de oude, stoffige en benauwde lokalen der Oude Markt!

De zijvleugel der Blijde-Inkomststraat herbergde op de ge-

lijkvloerse verdieping de administratielokalen en op de verdiepingen enkele seminaries, de Japanse bibliotheek en de bergingsplaatsen voor de handschriften en de inkunabels, de zg. «reserve». De vier verdiepingen van de zijvleugel der Arendstraat bleven voorbehouden aan de seminariezalen, o.a. het historisch seminarie, het seminarie voor egyptologie, het seminarie voor plaatsnaamkunde, enz. Boven de zaal der catalogi in de middenvleugel had het Instituut voor Economische en Sociale Opzoekingen zijn gespecialiseerde bibliotheek.

Het ganse gebouw door, dragen de muren de namen van de donateurs met hier en daar een gedenkplaat.

Om te sluiten nog een woordje over de beiaard. Hij bestaat uit 48 klokken, heeft een totaal gewicht van 31.751 kg en bevindt zich in de spits van de toren. De bromklok weegt 7.096 kg, het kleinste klokje 4,5 kg. Het initiatief van deze schenking was te danken aan Edward Dean Adams, erelid van de *Engineering Foundation*. Zestien Amerikaanse ingenieursgroeperingen verzamelden de nodige gelden, Frederick C. Mayer, organist van de militaire academie van West Point zorgde voor de plannen en de bestelling werd doorgegeven aan de Engelse firma Gillett and Johnston te Croydon. Besteld in december 1927 moest alles klaar zijn voor de inhuldiging en bleven er dus maar 7 maanden tijd, terwijl normaal gesproken een dergelijke onderneming twee volle jaren zou in beslag nemen! De rammel van het uurwerk liet en laat nu nog een oud Vlaams deuntje horen speciaal ontworpen door Jef Denijn. Een pneumatisch toestel, vernield in 1940, vergemakkelijkte het bespelen van de zware klokken. Naast de gift van de beiaard, stelden de Amerikaanse ingenieurs een fonds van 10.000 dollars beschikbaar, waarvan de interest bestemd was voor het onderhoud der klokken, voor de concertkosten en voor de eventuele aankoop van boeken in de V.S.A.

(Wordt vervolgd)

J. SCHOONJANS

NOTA:

Men gelieve op blz. 327, 5de laatste regel, het cijfer 50.000 te vervangen door 12.000. Tikfout! De aandachtige lezer kon ten andere corrigeren door de tekst op blz. 329.

J.S

UIT OUDE PAPIEREN

REKENING VAN EEN SCHILDERSBAAS VOOR DE KERK-
MEESTERS VAN IMDE ONDER WOLVERTEM.

Ter gelegenheid van een bezoek aan de zo typische pastorie van Meuzegem met haar neo-klassieke voorgevel uit 1772, een laatste bouwwerk van de abdij Dielegem, die er patronus was, gaf Eerw. Heer Pastoor ons tijdens het vieruurtje lezing van een rekening voor herstellingen in de kerk van Imde. Deze rekening werd opgetekend in een klein schrijfboek met titel:

«Beschrijf der baronnie van Impde opgesteld door W^r Raes, koster en onderwijzer te Impde, de 7 juli 1856.

Impde onder Wolverthem.

Historisch verhaal van Impde onder Wolverthem, voorheen een gemeentebestuur uitmakend met het gehucht Rossem.»

Dank zij de bereidwilligheid van dhr. Jacques 't Kint, burgemeester van Wolverthem, werd de tekst overgeschreven en onze lezers aangeboden.

Dhr. J. 't Kint maakte omtrent de tekst de bemerking dat hij tijdens de mobilisatie 1930-40 een soldaat ontmoette, die een gelijkaardige rekening bezat, maar van de kerk van Temse. Het ware interessant hierover iets uit Temse te vernemen ten einde een vergelijking te maken. Wij vragen ons immers af: is dit wel een authentiek stuk of soms geen gelegenheidsstuk, dat voordragen werd bij feestjes om de aanwezigen te vermaken en gebrodeerd werd op een stramien, dat algemeen verspreid was. Nog heden worden soortgelijke rekeningen voorgelezen bij allerlei gelegenheden.

De tekst, die wij hier hebben, zou uit de 18e eeuw moeten dagtekenen, alhoewel de spelling uit vorige eeuw en van de hand van koster Raes van Imde is. Er is nog spraak van gulden en stuivers.

Wie Jacobus Rysselbergs is weten wij niet.

Wat er echter in de kerk van Imde aan schilderwerk zou aanwezig geweest zijn doet verwonderlijk aan. De beschreven zaken, vooral uit het Oud Testament, laten o.m. muurschilderijen veronderstellen. Hierover is niets geweten.

Indien de zaak ooit zo is geweest ware het interessant nader gegevens te verzamelen. Echt of onecht, de opsteller van het stuk was een «spuiter»!

In oude losse bladeren of verwezen cronijk verzonden.

Van Jacobus Rysselbergs, schilder in de kerk van Impde, eenigen tijd gewerkt hebbende, geschilderd, gekuist, gevernist en levering de som van 92 gulden 16 stuivers 00.

De kerkmeesters gemelde vraag wat overdreven vindende, verzochten zij den schilder omstandig rekening of specificatie op te stellen. 's Anderendaags werd hun de volgende rekening ter hand gesteld:

De heeren kerkmeesters als regenten der kerk van Impde debet aan Jacobus Rysselbergs als volgt in brabant's courant geld:

	G.	st.	00
1 De tien geboden Gods verbeterd en gevernist	5	12	06
2 Pontius Pilatus schoon gemaakt en een nieuwen band aan zijn muts geschilderd	3	6	02
3 Den haan van Petrus een nieuwen steert ingesteken, zijn kam vertand en nieuwe lellen aangezet	1	7	06
4 Een moordenaar aan het kruis vastgemaakt en een vinger aangezet	2	3	06
5 Den linkenvleugel van den engel Gabriël verguld en nieuw slagpennen ingesteken	14	17	09
6 De dienstmeid van den opperpriester Caiphas gewaschen, cramoijsin op haer kaeken gelegd	2	10	00
7 Den hemel vernieuwt, eenige sterren ingesteken, de zon verguld en de maan gekuischt	7	14	06
8 De vlammen van het vagevuur vernieuwt en eenige zielen gerepereert	4	6	03
9 Het vuur der hel geweldiger gemaakt, Lucifer een ganschen nieuwen steert aangezet en zijn linken poot gerepereert, verscheidene nieuwe ketens gemaakt voor de verdoemden	7	10	00
10 Het hooi en strooi vernieuwt in den stal van Bethléem, een nieuw platte spert ingesteken	3	6	00
11 Den tabhart van Herodes nieuwe boorden aangezet; den broek van Annas een lederen spriet ingesteken en twee nieuwe ermen en knoppen aan zijn sapon gezet	6	00	00
12 Tobias op reis met den engel Raphaël een paar nieuwe getten aangedaan en nieuwe riemen aan zijnen ranselzak	2	5	00
13 Den ezel van Balaam zijn plekken uitgeschrabt, zijn ooren gekuischt en zijn ijzers vernieuwt	3	6	00
14 Het aangezicht van Sara driemaal gewaschen en geblanket, vernist	2	5	03
15 De leerder van Jacob de charnieren gerepereert, gemalle grauw en twee platte sporten ingesteken	1	15	06
16 Een nieuwe kay in den slinger van David gesteken, het hoofd van Goliath doen spannen	2	5	06
17 Het haar van Judas doen gloeien, zijn vinger gekort	1	5	03
18 De ark van Noë geteerd, twee nieuwe deksels opgelegd, de gelazen vensters vernieuwt en Noë een paar nieuwe mauwen aangedaan	6	10	00
19 De verloren zoon een nieuwen band op zijn hemd gezet, de luizen doen loopen en gevernist, aan verscheidene verkens de borstel hersteld, hun steert net doen krullen en nieuwen drank in de bakken gedaan	7	13	00
20 De waterkruik van de Samaritaansche vrouw gestopt, herschilderd en een nieuw oor aangezet	2	7	08
21 De aersmoeder Eva met nieuwe olie bestreken, den appel doen blozen, de tong van het serpent scherp gemaakt, Adams versleten tanden vernieuwt om in den appel te bijten	4	5	06
	92	16	00

Hubus van Rysselbergs, baesschilder.

Aldus opgesteld te Impde door den Heer J. Fr. Raes, ten dien tijde koster en schoolmeester in het jaar 1856, overgeschreven door Jozef Cluts den 8 februari 1890.

J.V.

Een klooster te Brussel onder de invloed der Devotio Moderna, Sint-Elisabeth van de Berg Sion (1432-1500)

HOOFDSTUK IV. ECONOMISCH LEVEN

De organisatie van het dagelijks leven en van de aktiviteit der Moderne Devoten stond in nauw verband met hun opvatting over de armoede. Bewust reagerend tegen de tijdgeest der 14e eeuw, had Geert Groote van al zijn overtollig bezit afstand gedaan en predikte hij het ideaal der armoede. Met de wantoestanden van menig klooster voor ogen, waar nochtans ook de gelofte van armoede was uitgesproken, heeft hij zijn volgelingen een nieuwe richting aangeduid die eerder zou aansluiten bij de levensopvatting van de Kartuziers. Het volstond niet, van alle bezit afstand te doen om daarna door allerlei middelen, waaronder het bedelen nog het meest succesvol bleek te zijn, van andermans verdiensten te gaan leven. De Moderne Devoten zouden van eigen handenarbeid bestaan.

Ook hierop wordt in St.-Elisabeth de nadruk gelegd. De zusters zullen leven van de goederen die hun geschonken worden «ende oeck met dat sy sullen vercryghen met haren tamelycken hantwerck, int ghemeyn sullen ghebruycken» (136).

Wanneer men de economische evolutie van St.-Elisabeth doorloopt, en daarin een geleidelijke aangroei van het bezit vaststelt spijs de weinig uitgebreide stichting, de wil ook om van eigen handenarbeid te leven en het kategorisch negeren van het bedelen, dan merkt men al dadelijk het groot belang van de schenkingen en de welwillendheid van de weldoeners. Maar dat het klooster in tijd van oorlog, wanneer de mildheid der bewoners uitbleef, soms moeilijke dagen beleefde, spreekt vanzelf.

Het was onmogelijk een konkreet beeld te schetsen van de materiële toestand van St.-Elisabeth bij gebrek aan volledig bronnenmateriaal. Wel stonden verschillende cartularia ter beschikking, waarin het verwerven van huizen, gronden en renten genoemd zijn, maar zeer zelden werden uitgaven van het klooster vermeld. Rekeningen waarin de dagelijkse en buitengewone uitgaven van St.-Elisabeth vermeld staan, zijn voor deze periode niet bewaard. Zo zal hier slechts een algemeen beeld geschetst worden.

A. Inkomsten van St.-Elisabeth.

Het persoonlijk inkomen en de opbrengst van het werk vormden de materiële basis van het gemeenschapsleven der kloosterbewoonsters.

Hoe was het nu echter met dat persoonlijk bezit gesteld? De gelofte van armoede sloot voor iedere zuster het eeuwig afzien van eigen bezit in. Bij de kleding moesten de novicen afstand doen van hun bezit aan de priorin. Zulke verplichting was een belangrijke bron van inkomsten voor St.-Elisabeth: heel wat huizen, gronden en erfelijke renten kwamen aldus in het bezit van het klooster. Soms gebeurde het ook dat kloosterlingen een levenspensioen meebrachten, door hun ouders of verwanten betaald, of dat ze de lasten verminderden door het meebrengen van hun uitzet en andere benodigdheden. Vrienden en verwanten van de kloosterlingen toonden vaak hun mildheid door het schenken van geld en onroerende goederen. In één woord: het sociaal niveau van de bewoonsters was een zeer belangrijke faktor voor de inkomsten van het klooster.

De onroerende goederen die aldus in het bezit van St.-Elisabeth waren bleven natuurlijk niet zonder opbrengsten: huizen en gronden werden verhuurd tegen een erfelijke rente in geld of in natura; de gronden die voor eigen gebruik behouden bleven brachten op wat nodig was voor het dagelijks onderhoud der kloosterlingen. Hoe stond het met de opbrengsten van de handarbeid, door het klooster verricht voor mensen van buitenuit? Of dit soort werk een belangrijke plaats innam in de kloosterverrichtingen kon niet bepaald worden, zodat ook niet kan gezegd worden, welk aandeel de opbrengst ervan had in de globale inkomsten. Slechts één rekening bleef immers hierover bewaard (137).

Wat zeker ook een belangrijk steentje aanbracht in de inkomsten van St.-Elisabeth, was het geld dat de weldoeners gaven voor missen, anniversaria, andere geestelijke verrichtingen en de offeranden in de kloosterkerk.

Vele weldoeners in de late middeleeuwen deden hun schenkingen aan religieuze instellingen met het inzicht H. Missen te laten lezen. «Ce ne sont plus les motifs si largement généreux *pure et propter Deum in remedium animae meae* qui inspiraient les donateurs du haut Moyen-âge; à partir du 13e siècle les actes de générosité faits d'ailleurs dans une intention religieuse, semblent avoir une portée plus restreinte et plus précise. Souvent les donateurs se proposent de fonder un anniversaire ou de doter un autel de l'église abbatiale» (138). Voor de mensen uit die tijd was het een eer zoveel mogelijk missen te laten lezen. Talrijk zijn dan ook de inschrijvingen voor eeuwigdurende missen en anniversaria vanwege rijke burgers van de stad, priesters en verenigingen, zoals de gilden; vaak waren deze mensen ingeschreven in verschillende kerken en kloosters, zoals dit bij voorbeeld

(137) ASGB. nr. 63. f° 15v.

(138) G. SIMENON, *L'organisation économique de l'abbaye de Saint-Trond, depuis la fin du 13e siècle jusqu'au commencement du 17e siècle* (Brussel. 1913). blz 73.

het geval was met Aleydis Bocx, Walter Loenys, Jan Bont, de van Heetvelde's e.a.

Toch kwam het ook nog herhaaldelijk voor dat sommigen het klooster begunstigen in een «donatio pure et propter Deum» of in «pura elemosina».

Om de bezoeken in de kloosterkerk te begunstigen en aldus ook de offergelden te verhogen was het voor een klooster natuurlijk ook interessant relikwieën van heiligen te bezitten of aflaten te kunnen schenken. Dit hebben zeker ook de moniales van St.-Elisabeth ingezien. In de loop van de 15e eeuw worden hun verschillende malen door de Kamerijkse bisschop aflaten geschonken. En in 1479 wordt het St.-Elisabethklooster in het bezit gesteld van een relikwie van de H. Katharina. In het kloosterarchief zelf vonden we slechts een korte vermelding van dit feit zonder verdere uitleg (139). Johannes Gielemans, de bekende frater van Rooklooster, geeft in zijn *Novale Sanctorum* het verhaal van de miraculeuze relikwie en van de overbrengst ervan naar Brussel (140). Het begint aldus: «Hac longa satis atque mira narratione docemur quomodo a Petro de Hasendonc, O. Praed., in conventu Bruxellensi theologiae lectore, translatae sint anno 1479 reliquae aliquot S. Katharinae martvris ex monasterio Greefrode O.S. Aug., quod leucis quattuor Colonia distabat, ad monasterium S. Elizabeth in Monte Sion». Gielemans verhaalt dat deze monnik naar Keulen gestuurd werd door de zusters van St.-Elisabeth, wat er schijnt op te wijzen dat het initiatief van St.-Elisabeth zelf uitging.

Er moet ook nog iets gezegd worden over de schenkingen die het klooster ontving ter gelegenheid van begrafenissen van vreemde personen. Dat deze bron van inkomsten niet mag onderschat worden, blijkt wel uit het feit dat het kapittel van St.-Goedele te Brussel zeer sterk aan zijn privileges vasthield, hetgeen St.-Elisabeth verplichtte nauwkeurig uitgestinnelde begrafenisovereenkomsten te sluiten (141). De begrafenis van vreemde personen in St.-Elisabeth was zeker geen zeldzaamheid, zoals uit de bronnen blijkt (142).

Dit moeten zowat de voornaamste gewone bronnen van inkomsten voor St.-Elisabeth geweest zijn. De vraag kan nog gesteld worden hoe de verschillende inkomsten werden omgezet of gebruikt. Werden bepaalde gelden voor bepaalde onkosten voorbehouden, of was daarentegen het financieel beheer van St.-Eli-

(139) ARB. *Kerkelijk Archief*, nr. 13081, f° 78.

(140) *Anekdota ex codicibus hagiographicis Iohannis Gielemans* (Brussel, 1895), blz. 452.

(141) ASGR, nr. 2133.

(142) Cfr. ARB. *Kerkel. Archief*, nr. 13081, f° 10; nr. 13083, f° 102v; nr. 13084, f° 1 en 82v. Meestal werden de rectors en confessors in het klooster begraven, bv. Boudewijn de Hont, Petrus Touwaert, Antoon van Brugge, Adrianus Vranchoven, Johannes van Keulen. Cfr. Gielemans, blz. 226, 227, 231, 238.

sabeth nog in een beginstadium? Slechts één keer wordt in de bronnen melding gemaakt van het feit hoe een bepaalde som geld besteed werd (143). Het ging om de erfenis van zuster Kateline Scrapers die in 1443 1850 gulden peeters verkrijgt «daer af wi VI hondert peeters toter edificien ende structuren ende ander noot ons voergaende goidshuys beleeght hebben ende dander XII hondert ende 50 gulden peeters hebben wy tot ons goidshuys behoef belect aen die erfelike goede ende renten hernaer verclaert, te weten aen 5½ cheinsgulden ende 4 oude grote staende op onse huysen binnen onsen byvange die wy afghequeten hebben tsamen 89 peeters ende 43 placken. Item aen sekeren goeden van erve in Vlaenderen in de prochie van Outere ghelegen, te weten 3 bunder ende een half dachwant winres lants ende een half bunder meersch, valent 300 peeters ende 20. Item aen eenen beempt ghelegen te Haecht omtrent 5 dachwant, valent 100 peeters. Item aen een leen groot omtrent 11 bunder ghelegen in de prochie van Strijtem, maken 580 peeters. Item 6 peeters erflic ghecocht op de stadt van Mechelen, maken 120 peeters.» Het belangrijkste deel werd dus in erfelijke goederen belegd, wat waarschijnlijk meestal het geval was wanneer de inkomsten tenminste groot genoeg waren.

Het gebeurde soms ook dat de weldoeners bepaalden tot welk doel hun schenking moest gebruikt worden; meestal ging het daarbij ook om beleggingen (144).

B. *Uitgaven van St.-Elisabeth.*

Om ons een idee te kunnen vormen van de ware financiële situatie in St.-Elisabeth, is het ook nodig de uitgaven te kennen. Ook hier staan we voor een tekort aan inlichtingen, zodat we bij zeer algemene aanduidingen moeten blijven. Moesten we voor de 15e eeuw hebben beschikt over rekeningen zoals die nog bewaard zijn voor een korte periode van de 16e eeuw en voor de jaren 1675 tot 1753, waarin, in globo of meer gedetailleerd, uitgaven en inkomsten werden opgetekend (145), dan zouden we een concreet inzicht krijgen in de financiële mogelijkheden van de instelling en hierdoor haar economische activiteiten kunnen verklaren. Dit bleek nu echter onmogelijk.

Het is vanzelfsprekend dat de onkosten van het dagelijks onderhoud der kloosterlingen niet gering waren en steeds toenamen, daar ook de kloosterbevolking zelf steeds aangroeide (146). Nochtans is het waarschijnlijk dat het klooster zelf voor het grootste gedeelte van zijn onderhoud zorgde, zoals het in de middeleeuwse kloosters meestal het geval was, vooral dan wan-

(143) ARB. *Kerkel. Archief*, nr. 13088, f° 117.

(144) Cfr. ARB. *Kerkel. Archief*, nr. 13088, f° 127v en 122v.

(145) ARB. *Kerkelijk Archief*, nrs. 13103 en 13104.

(146) ARB. *Kerkelijk Archief*, nr. 13103 en 13104. Cfr. blz. 19.

neer het om een besloten inrichting ging, waar het streven naar autarchie vanzelfsprekend veel sterker was. Verschillende benamingen van gebouwen in St.-Elisabeth duiden dit trouwens aan: zo vermelden de bronnen een «coeyhuys», een «backhuys», een «brouhuys»; er was een boomgaard, een grote moestuin en een «hophof». Op verschillende dagen van het jaar kregen de zusters ook pietanties: voedseluitdelingen door weldoeners geschonken. Bovendien waren er nog de opbrengsten van verhuringen en erfelijke renten, die vaak in natura werden gegeven. Het is weinig waarschijnlijk dat buiten dit alles de uitgaven aan levensonderhoud nog belangrijk zullen geweest zijn.

Verder waren er de onkosten voor het onderhoud van het meubilair en de gebouwen, en vooral in de eerste jaren van de stichting de uitgaven voor het bouwen en de inrichting van het kloostercomplex. Het omvormen van de cluyse tot een besloten klooster stelde natuurlijk heel wat materiële problemen: er moest een kapel gebouwd en ingericht worden, alsook een slaapzaal en een refter voor enkele tientallen personen, verschillende werkplaatsen, «het slot» dat volgens de statuten hoog en sterk moest zijn, met een raam erin om zaken door te geven, maar zodanig dat de personen mekaar niet konden zien; alle vensters moesten dubbele tralies hebben met, tussen de twee tralies in, een doek; langs de binnenkant van het venster moest er een deurtje zijn met een slot; het bleef altijd gesloten, tenzij in uitzonderlijke gevallen.

Bij de stichting zetten de moniales zich dan ook onmiddellijk aan het werk: op 28 juni 1432 legde Jacob van Gerines de eerste steen der nieuwe gebouwen (147) en in de overeenkomstakte van St.-Goedele wordt vermeld «dit huys oft cluyse hebben sy doen repareren, emplieren ende nieuwe edificien doen aenmaeken, daertoe huysen ende hoven copende die daer vast by ghelegen waren» (148). Tussen 1422, het ogenblik waarop Arnout Rinevelt een hofstede in de S. Laurevsstrate schenkt aan de bewoonsters van de cluyse, en 1432, het jaar van de stichting, worden verschillende hofsteden en huizen in de Zavelstrate en de S. Laureysstrate verworven. Die woningen zullen omgevormd en ingericht worden in een besloten klooster. Waarschijnlijk heeft men moeten wachten om tot de stichting over te gaan tot men voldoende middelen ter beschikking had. De bouw schijnt ook niet vlug te zijn vooruitgegaan: pas op 28 oktober 1447 werd de kerk geconsacreerd (149). In 1443 worden nog 600 peeters besteed «toter edificien ende structuren» (150). En daar het aantal moniales steeds toenam, is het ook verklaarbaar dat de uitbreiding van de gebouwen moest volgen.

(147) ARB. *Kerkelijk Archief*, nr. 13082. Inleiding.

(148) SAB, nr. 1357, f° 15.

(149) ARB. *Kerkelijk Archief*, nr. 13081, f° 78v.

(150) ARB. *Kerkelijk Archief*, nr. 13088, f° 117.

Wat ook behoorde tot de gewone kloosteruitgaven, waren de vele rechten en lasten die te betalen waren op de onroerende bezittingen. Er waren vooreerst de tienden die aan verschillende geestelijke instellingen moesten worden betaald; in 1437 ontstond het kapittel van St.-Goedele St.-Elisabeth van deze verplichting voor het terrein waarop zich de kloostergebouwen bevonden en de onmiddellijke omgeving ervan, in het totaal ongeveer 5 dachwand (151). Er waren dan vervolgens de zo talrijke cijzen, die soms zo hoog waren dat men verplicht was het zwaarbelaste goed te verkopen.

In de middeleeuwen moet een onderscheid gemaakt worden tussen goederen die men in volle eigendom bezit en domeinen waarover men, zonder ze in volle eigendom te bezitten, toch zekere rechten heeft; van zulke goederen heeft men een onbegrensd gebruik, maar er waren lasten op te betalen: voor de feodale goederen slechts in speciale omstandigheden, voor de cijzigoederen regelmatig elk jaar (152). Geestelijke instellingen mochten lenen verwerven op voorwaarde dat ze een persoon aanstelden die de verplichtingen van leenman kon vervullen: deze persoon wordt in onze bronnen «besedtman» geheten. Bij zijn dood moest hij worden vervangen; de opvolger werd dan «sterfman» genoemd. Ook moesten de opvolgingsrechten worden betaald (153). In een inventaris van 1540 wordt hierover uitleg gegeven (154): «Ierst soe houden wy diverse leenen diemen moet verheffen als de sterfmannen overlyden, van eenen vollen leene 14 ridders ende van achterleenen een vrome met stadhouder camerlinck ende mannenghelt.» Elders wordt nog gezegd: «ende soe wanneer de sterfelijke laet aflivich wort, soe es men altyt sculdich soe veel te ghevene alst goet weert es van eenen jare» (155). Zo had St.-Elisabeth leengoederen te Erps, te Sint-Katharina-Lombeek en te Sint-Ulriks-Kapelle, voor welke men aan de heer van Quarebbe en aan de heer van Cruykenborch te Ternat verplichtingen schuldig was (156). De heer kon ook afstand doen van zijn rechten; de instelling werd dan volle eigenaar van het goed. Dat wordt in de bronnen «amortiseringhe» genoemd. Het gebeurde vaak dat de heren «gratis» afstand deden van hun rechten; maar soms eisten ze een compensatie voor de verliezen die ze maakten. In 1475 deed Karel de Stoute een algemene amortisatie van de kerkelijke goederen; maar om zijn verliezen te dekken eiste hij de betaling van het erfrecht voor alle goederen

(151) ASGB, nr. 2133.

(152) G. SIMENON, *L'Organisation économique de l'abbaye de S. Trond, depuis la fin du 13e siècle, jusqu'au commencement du 17e siècle* (Brussel, 1913), blz. 209.

(153) A. KOERPERICH, *Les lois sur la mainmorte dans les Pays-Bas catholiques* (Leuven, 1922), blz. 10-16 en 43.

(154) ARB, *Kerkelijk Archief*, nr. 13081, f° 66.

(155) ARB, *Kerkelijk Archief*, nr. 13082, f° 206.

(156) ARB, *Kerkelijk Archief*, nr. 13081, f° 66-76v.

die de kerkelijke instellingen sinds 60 jaar verworven hadden. Al de instellingen die niet-geamortiseerde goederen bezaten werden geroepen bij de commissarissen, aangesteld door de prins. Er viel te kiezen: ofwel de bezittingen aan leken verkopen, of indien ze het goed wilden behouden, het erfrecht betalen. In Brabant was de geestelijkheid zeer mistevreden over de maatregel: ze aanzagen het feit als een miskenning van de vrijheid en als een aantasten van hun privileges. Misschien was het wel in verband met deze maatregel dat omstreeks de jaren 1475-77 zoveel erfgoederen in St.-Elisabeth werden verkocht.

Ook de cijzen in geld of in natura waren talrijk.

Bij dit alles moeten ook nog de belastingen gerekend worden, die in de middeleeuwen op allerlei zaken moesten betaald worden; in 1441 echter wordt St.-Elisabeth door de Brusselse schepenen vrijgesteld van de belasting op het brouwen van het bier (157). Het gebeurde ook wel eens dat een bede moest worden betaald aan de hertog. Een «instructie vander beede» vonden we in het archief van St.-Elisabeth, wat er op wijst dat ze ook hun deel te betalen hadden (158). Ze dateert van 20 september 1451 en gaat uit van Filips de Goede, die een som van 150.000 ridders vraagt. «Item dat inde toecomende beede gelden selen ende betalen alle die gheestelijke persoenen ende bagynen in onsen lande van Brabant». Ze zullen moeten betalen op «alle die goeden binnen onsen lande van Brabant ghelegen die de gheestelycke persoenen totter gheestelycheit behoef hetsy nieuwe cloosteren oft andere buyten oft binnen onsen lande van Brabant gheseten, ghecocht ende ghecregen hebben, uytghenomen die goe die totter ierster fundatien ghegeven syn, ende oick uytghenomen die goeden die totter gheestelycheit langer dan over 70 jaeren vercreghen syn».

C. *Erfgoederen van St.-Elisabeth.*

Het is duidelijk dat het kloosterdomein zich tijdens de 15e eeuw heeft ontwikkeld en min of meer belangrijke veranderingen heeft ondergaan. Er waren de schenkingen die een zeer belangrijke faktor waren voor de aangroei van het domein; hiervoor was de sociale toestand der bewoners natuurlijk zeer belangrijk, alsook de houding der stadsbevolking tegenover het klooster. Anderzijds zijn er ook heel wat omstandigheden die een vermindering van het kloosterpatrimonium kunnen meebrengen, en niet het minst uitwendige oorzaken zoals oorlog, brand en vernieling. Om de aankopen die van het klooster uitgingen te begrijpen, zou men de financiële situatie ervan moeten kennen, d.i. de concrete toestand van de verhouding inkomsten - uitgaven. Men zou dan kunnen nagaan of een teveel aan inkomsten nor-

(157) SAB, nr. 1358, f° 68.

(158) SAB, nr. 1357bis, f° 4.

maal een vermeerdering van de erfgoederen meebracht. De bronnen brachten echter geen concrete inlichtingen; ook blijkt niet altijd duidelijk of het bezit aangekocht of verworven werd door schenking. Normaal mag wel worden aangenomen dat het goed, aangebracht door de kloosterzusters zelf, aan de inrichting werd geschonken.

Als men de lijst nakijkt van de erfgoederen, is de evolutie zeer duidelijk. Het klooster van St.-Elisabeth vond zijn eerste kern in de cluyse nabij de S. Laureyskapel op de grond van de Hinckaerts. In 1419 schonk Filips Hinckaert al zijn rechten op deze plaats aan de priester Arnout Rinevelt, die het op zijn beurt, in 1422, overmaakte aan de bewoonsters van de cluyse. Die plaats is het begin geweest van de latere ontwikkeling.

Tussen 1422 en ca. 1440 verwierven ze geleidelijk de huizen en hoven die rond deze kern gelegen waren, door aankoop of door schenking; dezelfde namen komen altijd terug: S. Laureysstrate, Zavelstrate, Orssendalborre en Oude Munte. De schenking van 1425 door Aleydis Bocx schijnt grote invloed te hebben gehad op de idee van de inrichting van een eigenlijk klooster, zoals uit de stichtingsakte blijkt (159). Misschien bestond de idee tevoren al, misschien werd ze maar voor het eerst geformuleerd in 1425. Toch duurde het nog tot 1432 vooraleer de stichting plaats vond. De ware reden van dit wachten konden we moeilijk achterhalen, zoals reeds vroeger werd gezegd. Het is echter goed mogelijk dat de materiële faktor hierbij de doorslag gaf: het oprichten van een besloten klooster stelde veel hogere materiële eisen. Zolang maar enkele personen samenwoonden zonder een strenge regel en wel bepaalde voorschriften te volgen, kon een klein complex wel volstaan. Eens dat men echter moest leven volgens goed uitgestippelde richtlijnen, waar ook de clausuur geboden werd, en het aantal personen voortdurend toenam, moest ook het materiële kader worden aangepast. In 1425 bezaten de bewoonsters der cluyse slechts een viertal huizen; in 1432 is de situatie al heel wat gunstiger. Tot 1441 gebeurden al de vermeerderingen van het klooster haast uitsluitend in de onmiddellijke omgeving. Konden huizen in de buurt niet definitief verworven worden, dan huurde men ze. Dit streven naar het verwerven der goederen is zeer normaal: waarschijnlijk ging het hier niet alleen om te voorzien in eventuele uitbreidingen, maar ook om alles wat het klooster nodig had zoveel mogelijk bij de hand te hebben. Typisch hiervoor is het volgende feit dat nochtans onze tijdgrenzen te buiten gaat: in 1537 kocht St.-Elisabeth een bunder weide nabij het klooster om er de koeien te laten op grazen; vroeger moest men hiervoor altijd buiten de stad, wat veel gevaar meebracht zoals de bronnen zeggen (160).

(159) SAB. nr. 1357. f° 5.

(160) ARB. *Rekenkamer*, nr. 168. f° 101v.

In 1437 omvatte het eigenlijk kloosterdomein, in de enge betekenis, namelijk de kloostergebouwen en de tuinen die er omheen lagen, een oppervlakte van ongeveer 5 dachwand; het vormde een vierkant gelegen tussen de Zavelstrate, de Orssendal, de Oude Munte en de S. Laureysstrate (161).

Van 1441 af worden veel bezittingen verworven in verder afgelegen wijken der stad en in vele dorpen buiten Brussel; ondertussen echter groeide ook het bezit in de onmiddellijke omgeving verder aan. In twee perioden kocht St.-Elisabeth verschillende erfelijke renten aan en gronden, gelegen in meer verwijderde dorpen; dit gebeurde ca. 1435 en ca. 1443, wat wijst op een relatieve welstand in die tijd: immers, voor de uitbouw van het eigenlijk klooster waren ze niet bestemd vermits ze verafgelegen waren.

Natuurlijk bleven al deze bezittingen niet voor eigen gebruik bestemd, maar vele werden verhuurd, vooral diegene die ver van het klooster verwijderd waren. Hieromtrent schijnen de bronnen nochtans niet expliciet, daar relatief weinig verhuringen worden aangegeven in verhouding tot wat St.-Elisabeth bezat. Sommige goederen werden voor een bepaald aantal jaren verhuurd, andere integendeel waren verhuringen van onbepaalde en erfelijke aard die de indruk geven definitieve vervreemdingen te zijn. De prijs werd gewoonlijk jaarlijks in natura betaald.

Het spreekt vanzelf dat zoveel mogelijk werd vermeden het bezit te verminderen door verkopen. De kloosterlingen dachten ook dat het domein niet hun eigendom was, maar wel dat van hun patroon; de religieuzen hadden het gebruik en de administratie ervan, en ze mochten slechts zelden toegeven aan definitieve vervreemdingen. Slechts wanneer het absoluut nodig was, werd tot verkoop overgegaan, bij voorbeeld wanneer de materiële situatie in haar geheel heel slecht was, of wanneer meer speciaal op een bepaald goed de lasten veel te zwaar wogen. Als men de som der verkopen maakt, ziet men dat er vooral twee perioden voorkomen waarin ze vaak gebeuren, namelijk 1456-59 en 1472-80.

In enkele oorkonden van 1456, waar men verkopen van erfelijke renten meldt, wordt duidelijk de reden aangegeven: «ut grooten noot, swaren laste ende openbaren scaden overmids dyeren tyt, orloeghe ende ander verlies inden lande van Vlaendren ende daer omtrent...» (162). Hoogstwaarschijnlijk worden hiermee de oorlogen van Filips de Goede bedoeld, die hij in die periode voerde tegen de stad Gent, die in opstand gekomen was tegen de zoutbelasting, en tegen Utrecht, waar hij zijn zoon David wou plaatsen en waarvoor hij herhaalde malen in Brabant beden en troepen vroeg (163). De tweede periode 1472-80 schijnt

(161) ASGB, nr. 2133.

(162) ARB, *Kerkelijk Archief*, nr. 13088, f° 126.

(163) A. HENNE-A. WAUTERS, *Histoire de la ville de Bruxelles*, dl. I (Brussel, 1845), blz. 256.

nog veel lastiger geweest te zijn: de oorlogen van Karel de Stoute brachten overal in de Nederlanden grote moeilijkheden en ellende; de beden en zelfs willekeurige belastingen volgden elkaar snel op. Bij de dood van de hertog zag het volk gelegenheid tot opstand; nog jarenlang duurden de moeilijkheden voort, waardoor elke economische activiteit werd stilgelegd. Deze omstandigheden schijnen invloed gehad te hebben op de financiële toestand van St.-Elisabeth.

Wanneer ze dan in die tijd van nood toch verplicht waren bezit te verkopen, behielden ze zich meestal nog het recht voor, het terug te kopen: «cum tali conditione quod predicti offerentes aut eorum heredes prescripta bona redimere et rehabere potuerunt quandocumque eis placuerit...».

Wanneer men absoluut geld nodig had, verkocht men nog liever erfelijke renten dan gronden of huizen. In de eerste periode van verkopeningen werden praktisch uitsluitend renten verkocht; in de tweede periode werd echter ook onroerend goed verkocht. Zoals hier werd geschetst is het duidelijk dat in St.-Elisabeth perioden van relatieve welstand en armoede hebben afgewisseld. Cuvelier vermeldt dat vóór 1516 het klooster driemaal door brand was geteisterd (164); of dit nog op het einde der 15e eeuw gebeurde is moeilijk te zeggen.

Wanneer het klooster nu klaagt dat het in grote nood leefde, betekent dit geenszins dat het absoluut niets meer had. In feite bezat het nog talrijke erfgoederen, maar hiervan leefde het niet rechtstreeks. De kloosterlingen leefden veeleer van de opbrengst van hun werk, van de verhuringen en van de erfelijke renten. In tijd van oorlog werden die renten echter vaak niet betaald, vooral wanneer het ging om erfelijke renten die de steden moesten terugbetalen voor leningen die ze hadden aangegaan. Het schijnt wel de onregelmatigheid in de directe inkomsten te zijn die sommige armoedeperioden in St.-Elisabeth veroorzaakte.

BESLUIT

In de voorgaande hoofdstukken hebben wij getracht de stichting en eerste ontwikkeling te schetsen van één der vele kloosters die de invloed der *Devotio Moderna* ondergingen. Alhoewel het officieel nooit aangesloten was, nam St.-Elisabeth toch haast totaal de inrichting en leefwijze der Windesheimse instellingen over. Dit klooster past dus ook in het kader van die 15de-eeuwse beweging, - die een groot sukses kende, - die een dieper religieus leven nastreefde, waar bidden en werken in afzondering hoofdzaak was.

Het doel van de Moderne Devoten, namelijk het zoeken van God en de weg der deugd door afkeer van de wereld, was eigenlijk niet nieuw. Nieuw waren slechts de intensiteit waarmee dit

doel werd negestreefd en de omvang die deze beweging aannam. Tegenover bespiegeling stond men wantrouwig, meer werd gestreefd naar toepassing van de geloofswaarheden in het alledaagse leven. De Moderne Devotie was een laatste rechtzinnige schakel in het proces der subjectivering van de vroomheid, dat omstreeks de 12e eeuw een aanvang had genomen. De gevaren die erin scholen werden opgeheven door de regularisering van de beweging in erkende kerkelijke instellingen. Dank zij deze regularisering oefende de beweging in de 15e eeuw een grote invloed uit, ook buiten haar geboortestreek (165).

Op zichzelf beschouwd heeft het St.-Elisabeth-klooster geen grote betekenis. Invloed naar buiten heeft het zeker weinig gehad; invloed door onderwijs, zoals die uitging van sommige instellingen der Moderne Devotie, of door scriptoria, had het niet. Apostolaat buitenhuis was precies niet de taak der kloosterlingen; alle nadruk werd gelegd op de zelfheiliging, bevorderd door het voorschrift der clausuur.

Interessant echter is de geschiedenis van St.-Elisabeth om de invloed en verspreiding der *Devotio Moderna* na te gaan. Ofwel evolueerden reeds bestaande inrichtingen naar de vastere levensvorm der reguliere kanunniken, ofwel richtten pas ontstane instellingen zich rechtstreeks naar die nieuwe geest. Belangrijk was de invloed der *Devotio Moderna* zeker, wat wijst op een algemene tendens in de kloosterwereld van die tijd: een richting naar een praktisch contemplatief leven.

Aldus moet de betekenis van deze historische schets gezien worden in het ruime kader van de religieuze beweging in haar geheel.

De verdere evolutie van St.-Elisabeth schijnt zeer sterk de invloed der uitwendige factoren te hebben ondergaan. Met de dood van Karel de Stoute in 1477 begon een periode van oorlog en verwarring; gedurende lange jaren heerste burgeroorlog tegen Maximiliaan. Dit alles had een zeer nadelige invloed op het economisch leven. En in 1516 schijnt de situatie in St.-Elisabeth nog niet gunstig, want ter gelegenheid van het heffen van rechten op nieuw verworven bezit, sturen de religieuzen een supplek naar de koning om ervan ontslagen te worden. Een vermindering ervan werd hun toegestaan (166). In 1541 bevestigde een bulle van paus Paulus III de stichting en de privileges van St.-Elisabeth (167). De religieuze moeilijkheden van de 16e eeuw lieten er ook hun invloed gelden: tussen de jaren 1579 en 1586 werd het klooster verschillende malen geplunderd en de religieuzen verdreven (168).

(165) P.C. BOEREN in de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. III (1951), blz. 422-423; 426-428; 430-432.

(166) ARB, *Kerkelijk Archief*, nr. 13086, f° 71.

(167) J. FOPPENS, *Opera diplomatica* (Brussel, 1748), dl. 1, blz. 48.

(168) J. CUVELIER, *o.c.*, blz. 350; A. HENNE-A. WAUTERS, *o.c.*, dl. 3, blz. 566.

Op 6 mei 1783 werd het klooster voor de eerste maal afgeschaft onder Jozef II, maar de religieuzen kwamen terug op 22 januari 1790; een jaar nadien installeerden Franse troepen zich in de gebouwen en vormden er een kazerne van.

Bij de definitieve afschaffing waren er 16 religieuzen, waarvan 4 conversen. Het klooster bezat 24 huizen in de agglomeratie en vele goederen in de omgeving der stad (169).

ANNY TOLLEBEEK

(139) A. D'HOOP, *Inventaire général des archives ecclésiastiques du Brabant* (Brussel, 1929), dl. IV, blz. 124.

De voorouders van Jan III, hertog van Brabant, en van Willem III, graaf van Holland

(Vervolg van blz. 320)

94. ZAEHRINGEN

- I. BERCHTOLD I van Zähringen, graaf in Breisgau 962-968, + 982. - Vader van:
- II. BERCHTOLD II graaf in Breisgau en Thurgau, + ca. 1005. - × Bertha van Buren, zuster van Friedrich van Buren (zie nr. 81). - Van wie:
- III. BERCHTOLD III graaf in Breisgau, Thurgau en Ortenau, + 1024. - × Liutgard van Habsburg (zie nr. 95). - Van wie:
- IV. BERCHTOLD I «der Bärtige», hertog van Karinthië en markgraaf van Verona 1061, graaf in Ortenau, Breisgau, Thurgau en Albgau, + 1078. - × ca. 1032. Richwara van Karinthië, + ca. 1055 (zie nr. 80). - Van wie:
- V. ADELHEID. × Ladislas I koning van Hongarije, + 1095 (zie nr. 87).

95. HABSBURG

- I. GUNTRAM «der Reiche» gegoed in Aargau, + ca. 975. - Vader van:
- II. LANZELIN graaf van Altenburg en in Thurgau, heer van Muri, + 991. - × Liutgard van Nellenburg. - Van wie:
- III. LIUTGARD, × Berchtold III van Zähringen, graaf in Breisgau, Thurgau en Ortenau, + 1024 (zie nr. 94).

Mr. Leo LINDEMANS

Brabantse woorden

395. GOOT en DUIKER

De afloop van het water langs de boord van een gaanpad is te Alseberg *de grebbe*, te Lot *de zep*, - C.T.

Zep wordt eveneens gezegd te Elingen, - E.E., te Bever en St.-Pieters-Kapelle (*de zeppe*): voor deze laatste plaats wijst de hr. L.M. tevens op het gebruik van *zeppe*, een woord dat ook iedere goot of greppel kan aanduiden, bv. *'k em in de lochtink 'n zeppe gesteken* (= ik heb in de tuin een greppel gedolven). Te Steenhuffel (J.W.), te Moorsel (Aalst) en Denderleeuw wordt ook *zep* gebruikt.

Wetteren heeft *straatgote*.

In het Gents luidt het: *de greppe*. L. Lievevrouw haalt in zijn Gents Wdb. volgende uitdr. aan met *greppe*: *g'hebt in de greppe gepist* (= gezegd van iemand die een «leepoog» heeft); *iemand door de greppe sleuren of trekken* (= kwaadspreker); *ze weet van iedereen wat te zeggen en ze is te vuil om de greppe te dekken* (= ze spreekt kwaad van iedereen en op haar valt nog het meest te zeggen). *Een greppeschijter* werd hier vroeger gezegd om een klein kind aan te duiden dat zijn gevoeg deed in de *greppe*.

Te St.-Niklaas bestaan de benamingen *de goot* en *de konduit*, te Aalst *de zep* en *de ontvanger*, F.v.E.

Te Hoeilaart is het gebruikelijk woord *goot*. Dat is ook zo te Rotselaar, - G.L.V., te Leuven, te Tienen (*de gout*), - R. Mo.

Te Diest zegt men *de zau*, - L.B.

De duiker zelf is te Alseberg *den akkeduk*, C.T.; te Zaventem en te Hoeilaart *de roester*.

Te Elingen vloeit het water weg langs *de roester*, - E.E., te Steenhuffel langs *e rioolputteken* (of *steurfputteken*, als het vuil erin bezinkt), J.W., te Gent langs de *riole* of de *griole*, - F.v.E., te Moorsel (Aalst) langs de *teirput* of de *sterfput*, te Wetteren langs een *roester*, te Liedekerke langs de *filedo*.

Te Diest geldt de benaming *den doeker*, - L.B.

Te Tienen is de koker langswaar het water wordt weggeleid de *mousdaker*; de *daker* zelf is de naam voor de straatopening langswaar men kan nederdalen om in de riolen te geraken. Gans het riolennet wordt omschreven door het woord *de dakers*, R. Mo.

Te Rotselaar tenslotte zegt men *den doakeleer*, - G.L.V.

Een paar woorden verdienen nadere beschouwing. *Zep* zal wel het echt Frankisch woord zijn dat oorspronkelijk betekende «feuchte Niederung, Bach», zie hieromtrent H.F. Rosenfeld, Ndd. Jahrbuch 69/70 (1943), blz. 268. De betekenisovergang tot goot is dan normaal. Het woord wordt ook door M. Schönfeld besproken, in zijn *Waternamen*, blz. 246: *zìp* behoort bij het mnl. *sipen* en moet in het Mnl. «een kleine waterlozing» aange-

duid hebben «waar het water als 't ware wegsijpelt». Ook de *zau* is reeds mnl., onder de vorm *soe*; Plantijn citeert «een soeuwe, oft sode daer het vuylnis door loopt tusschen twee mueren. Un esgout ou esuier entre deux murailles par où passe l'ordure». Schuermans lokaliseert het woord in Limburg, in het Hageland en geeft voor Diest de vorm *zouw*. Tuerlinckx kent het Hagelands *zou*, hetzelfde woord als het Antwerps *zoeg* (= kleine gracht in een weide), dat voorkomt in Cornelissen-Vervliet.

In het noorden, waar het woord ook bestaat, evolueerde de betekenis tot die van «mestvocht»; zie de bijdrage van K. Heeroma, *Brabants zoei*, «mestvocht» in het Ts. voor Ndl. Taal- en Letterkunde 61 (1942), blz. 106-117. Prof. Heeroma zet nog een stap verder en «met de nodige reserve» brengt hij een ander woord naar voren dat hij met *zouw* zou willen verbinden, nl. *seye*, *seuie*, *seuy*, *suye*, *soy*, de benaming voor een klein plat vaartuig. Het lijkt niet onwaarschijnlijk dit verband tussen de betekenissen «riool» en «platboomde schuit» te kunnen aanvaarden.

De auteur heeft ook aan een andere etymologie gedacht dan een Germaanse, nl. aan een afleiding uit het oudfra. *souil* en *souille*, d.i. een modderpoel waarin het wild zich wentelt.

Riool, *konduit*, *akkeduk* en *filedo* (= filet d'eau) zijn Franse benamingen, waarbij het laatste woord ook wel het jongste zal zijn.

396. SLAAPKLEED

Er worden slechts een paar woorden meegedeeld: in het W. van ons gebied zegt men *tabbaard*; in het W. en het Z. van Brussel: slaapkleed; in het O. van de hoofdstad: *robe*.

Voor het westen heb ik slechts twee bewijspplaatsen: het slaapkleed heet te Denderleeuw en te Wetteren nl. *nen tabbaard*.

Moorsel (Aalst) heeft *e sloapkliet*; - Alsemberg en omgeving *sloapkliet*, «maar de burgerij gebruikt wel eens *roube*», - C.T.; - Elingen *e sloapkliéet*, naast *roube* en *nachtroube*, - E.E.; - Hoeilaart *slopkieët*. Te Zaventem heet het *ne robe*; - te Leuven is een nachtjapon *ne roube* of *ne sloeproube*, - A.M.; - Rotselaar heeft *ne robe*, «vroeger *ne sloapjak*», - G.L.V.; - Geetbets *nen roube*, - L.M.; - Diest *slaoproube*, - L.B.; - Tienen *nen roube*, ook *sloeproube*. Kinderen dragen *e roubeke*, - R. Mo.; - Putte (bij Mechelen) *ne robe*.

Robe (uit *robe de nuit*) zal hier slechts sedert een paar eeuwen bestaan; vgl. in dit verband de mededeling van Dr. J.W. «te Steenhuffel zegt men *ne rouben*, maar dit kan niet zo oud zijn; sedert 60 jaar?» - Vgl. ook nog het geval te Alsemberg: het volk gebruikt *slaapkleed*, de burgerij *robe*.

Tabbaard reikt tot aan de Noordzee: De Bo vermeldt naast het wvla. (*nacht*)*tabbaard* ook (*n*)*achtkerel*, *slaapkerel* en beide woorden, *tabbaard* of *kerel*, duiden een lang gewaad aan.

Ook in het noorden van ons gebied leeft (leefde?) *tabbaard*,

naast *sloapkiel*, *japon* (Temse), *zjappetouw* (= slaapkleed voor jonge meisjes, zie Cornelissen-Vervliet II, 1492.

«In verband met het begrip «nachtkleed» kan nog gewezen worden op een incident dat in 1752 de Leuvense ambachten van de oude-kleerkopers en de kleermakers tegenover elkaar stelde. De aanleiding was het herstellen van een «nachtrobe», toebehorend aan Jacobus Buseijne, alias Bossijn, «philosooph in de pedagogie de Lelie», woonachtig in het College Drieu. De oudekleerkoper Alexander Loijael, wonende «op den hoeck van den quaeden Olienbergh, aende fonteijn», werd door de dekens van de kleermakers betrapt en gecallengierd. Beslag werd gelegd op «eenen blouwen calmandelen nacht roben, waer uijt gedaen waeren de mouwen, die den voors. meester oude cleercooper op sijnen schoodt hadde en besigh was met aen te wercken». Deze laatste vroeg aan zijn confraters de kleermakers te doen dagen voor de schepenen. Zijn klant had hem zeven vierdelen «calmandel» geleverd om het afgepande kledingstuk in zijn oorspronkelijke staat te herstellen. Er was dus enkel spraak van repareren, waarvoor het nemen van nieuwe maten niet nodig was. Het advies van professor primarius C. Robert luidde dat elke twijfel aangaande het goed recht van de oudekleerkoper uitgesloten was. Wat niet belette dat de zaak toch aansleurde. Buseijne kon niet zonder nachtrobe en liet een nieuwe maken, hetgeen hem 27 schelling 6 stuiver kostte. Vermits hij van het oude nachtgewaad twee à drie maanden «gepriveerd» geweest was, «pretendere ick» schreef hij, «voor mijn prejudicie dese somme gerestitueer (sic) te worden», (AL 4770). Of de student geheel of gedeeltelijk voldoening kreeg, heb ik niet opgezocht, de soep scheen me de kool niet waard». - A.M.

397. HALFROTTE APPEL of PEER

Deze vraag werd gesteld om iets meer te vernemen over de verbreiding van het woord *vokak* dat «halfrot maar toch nog eetbaar» betekent. Het resultaat werd meegedeeld in het Paul Lindemans-nummer.

Andere woorden waren: *flok*, bv. *een flokke peer*, Ndl. beurs (Steenhuffel), - J.W.; - *mater* (Willebroek), - G.S. en *memel* (maar in het laatste geval is de vrucht niet meer eetbaar) (Alsemberg), - C.T.

L.D.

Boek en tijdschrift

A. SCHILLINGS, *Matricule de l'Université de Louvain. III (31 août 1485 - 31 août 1527)*. Brussel, Paleis der Academiën, 1958. Uitgave van de Kon. Commissie voor Geschiedenis. 784 blzz.

Door dit reuzenwerk verdient Dr. Schillings de dank van al diegenen die belang stellen in het intellectueel leven van de late middeleeuwen. De prachtige uitgave kon slechts tot stand komen dank zij het onverpoosd exciperen van de auteur en de liberaliteit van de Commissie.

Reeds vroeger werden de oudste matrikels (1426-1453 en 1453-1485) resp. door E. Reusens en J. Wils uitgegeven (in 1903 en 1946, met index door Dr. Schillings in 1956). Er blijven nog zes matrikels over die nu reeds door de auteur op fiche werden gebracht.

In het werk is geen enkele beperking in het meedelen van de namen; deze matrikel geeft bv. geen studenten van een of andere natie of van een of andere faculteit. Het is de chronologische opeenvolging, onder de respectievelijke rectoraten, van de 23.479 studenten tussen 1485 en 1527, met aanduiding van de «sociale» rang (bv. «pauperes, Falcones pauperes, Castrenses divites»).

Door de publicatie van dit derde deel lopen wij de achterstand in tegenover de reeds gepubliceerde lijsten van universiteiten in andere landen.

Men kan natuurlijk betreuren dat de studenten niet geïdentificeerd werden, zoals dat bv. wel gebeurde in *J. den Tex*, Nederlandse studenten in de rechten te Padua, 1545-1700 [1959]. Maar in dit laatste werk komen slechts 485 namen voor! Om de publicatie van deze Leuvense matrikel niet langer uit te stellen oordeelde de Commissie dat het beter was de identificatie van de naam achterwege te laten.

Familiekundig of, ruimer bekeken, sociaal was de aanduiding «arm, rijk» bij de namen, interessant. Maar ook geografische besluiten zijn mogelijk omdat naast de naam eveneens de herkomst wordt aangeduid. Voor de onderzochte periode stammen de Leuvense studenten hoofdzakelijk uit de Nederlanden, uit steden en dorpen. Voor het N. zijn Zeeland, Noord-Brabant en Friesland sterk vertegenwoordigd. Een juiste statistiek zou slechts de verhoudingen kunnen geven tussen de Nederlanden en de andere landen, Duitsland, Engeland en Frankrijk. De vaak gelatiniseerde namen (voor de meeste namen voor het eerst en ook voor het laatst!) hebben zeer weinig te maken met de levende naam. En wegens het feit dat de rector de namen noteerde (of direct vertaalde) zoals ze hem door de studenten werden gedictieerd, zullen er ook wel foutieve spellingen voorkomen.

Een voorbeeld van zulke latinisatie is *Livinus Ymanni*, ingeschreven op 5 maart 1507. De man heet eigenlijk «lyeuen ymans van ziericzee student te loeue» (zie Leuvens Stadsarchief 7400, 1 maart 1507) en hij is reeds, een paar dagen tenminste, te Leuven, waar hij zich pas op 5 maart, als student in de theologie, liet immatriculeren. Hij heeft geld of goederen en meer dan waarschijnlijk procedeert hij, want op die bewuste 1 maart verschijnt hij voor de Leuvense stadsraad en verleent aan (zijn medeburgers?) «diericken dantels ende ockeren symoenssone» een volmacht om hem in alle rechtszaken te vertegenwoordigen.

De auteur geeft zelf in zijn inleiding (blz. xvii) titels van referentiewerken waar biografische gegevens over bepaalde namen gemakkelijk kunnen gevonden worden. Het voorbeeld van Lieven Ymans is ook bedoeld om nogmaals te wijzen op een bepaalde archivalische bron, nl. de schepenregisters van de Stad Leuven zelf, waar, tenminste voor bemiddelde studenten, wel meer inlichtingen voorkomen.

L.D.

*
* *
*

J.L. PAUWELS, *Het dialect van Aarschot en omstreken*. Deel I: Tekst; dl. II: Kaarten. - Uitgegeven door het Belgisch Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek (1958) in de reeks *Bouwstoffen en Studiën voor de geschiedenis van het Nederlands*, V 1 en 2.

Het werk is een grondige en omvangrijke (541 blzz.) studie van de klank- en vormleer te Aarschot en van het vokalisme van het dialect in 23 dorpen ten N., N.W. en N.O. van de stad.

In een tweede band (atlas) worden aan de hand van 268 kaarten de resultaten op het gebied van het vokalisme «getekend».

De Leuvense professor beheerst zijn stof met meesterschap; dit blijkt niet alleen uit de massa materiaal die hier geordend en verklaard werd, maar ook uit de manier waarop zij wordt voorgesteld: in een echt boeiende tekst.

Prof. Pauwels geeft praktisch het volledig beeld van wat de gewone man te Aarschot en omgeving zowat kan denken en zeggen. De auteur is zelf te Aarschot geboren en schreef reeds vroeger niet minder dan 36 publicaties in verband met zijn dialect.

In het eerste deel komen, na de inleiding, volgende kapitels voor: vokalisme; klankleer; konsonantisme; vormleer; een ahangsel over «De expletieve ontkenning *nie(t)* aan het einde van de zin in het Zuid-Brabants en het Afrikaans» en het woordregister. Dit laatste beslaat, over twee kolommen, de blzz. 479-538 en er werden slechts die woorden opgenomen die in het werk afzonderlijk werden besproken!

Het heeft geen zin de lezer hier te vergasten op voorbeelden uit het werk: ieder citaat en iedere uitdrukking zijn interessant;

bij de items wordt ook vaak de herkomst besproken of komt een origineel voorstel.

Het werk is niet alleen een echt sieraad van de Vlaamse, en speciaal van de Brabantse dialectologie, maar het heeft ook uitzonderlijke waarde op het gebied van de volkskunde, van de naamkunde, van de cultuurgeschiedenis. Bij de realia wil ik slechts wijzen op de woordenschat van de mode, de biersoorten, het kaartspel, de bedevaart. Plaats-, familie- en voornamen worden er in hun Aarschotse vorm rijkelijk geïllustreerd en verklaard.

L.D.

* * *

CONSTANT THEYS, *Geschiedenis van Alseberg* (Brussel, 1960). Met de *Geschiedenis van Alseberg* levert dhr. C. Theys zijn zevende werk in de reeks monografieën gewijd aan dorpen uit de Zennestreek, bezuiden Ukkel.

Het is een lijvig boek van 540 blzz. geworden, waaraan schr. zeker wel des te meer zorg en liefde heeft besteed daar het nu de geschiedschrijving gold van eigen geboorte- en woonplaats. Het is ook een verdienstelijk werk, bezonnen en ernstig voorbereid. «Van de rijke archiefbronnen op het Algemeen Rijksarchief en elders [in verband met Alseberg] maakte, buiten A. Wauters, meer dan honderd jaar geleden, niemand gebruik» doet schr. in de inleiding opmerken.

Wie weet dat dhr. Theys jarenlang hartstochtelijk en geduldig archiefvorser was, vermoedt dan ook dat hij er gretig heeft geput en dat slechts eerstehands en degelijk materiaal zijn geschiedenis verantwoordt.

Deze wordt ook gediend door de uitgebreide kennis van de streek en omliggende dorpen, vroeger voor de reeds verschenen monografieën opgedaan.

Geen plekje uit het heemlandschap, geen trek van het karakter van de Alsebergenaar zijn schr. onbekend. Aldus krijgen droog archiefmateriaal of saaie kronieken weer leven en wezen.

«Alseberg» behandelt zowel de burgerlijke als de kerkelijke plaatselijke geschiedenis. Het eerste deel weidt uit over ontstaan en ontwikkeling van de dorpskom en levert een terechtwijzing inzake het toponiem Alseberg.

Het overzicht van de rechterlijke structuur, weinig verschillend van de algemene vormen, geeft aanleiding tot het oproepen van talrijke personalia. Zo ook vertelt de economische geschiedenis, tot in kleine details, over de herbergen, kammen, hoven en huizen.

De beschrijving van het kulturele en het ontspanningsleven en de aangehaalde volksgebruiken kenschetsen de mens van Alseberg.

De kerkelijke geschiedenis van Alseberg is van betekenis en verdiende de uitgebreide hoofdstukken over het heiligdom van

O.-L.-Vrouw, over de vroeger zo rijk begiftigde kerk, over de kunstschaten, de bedevaarten en de wonderen.

Talrijke feiten, belevenissen en personen worden geciteerd.

Het werk sluit passend met registers van plaats- en persoonsnamen; het bevat daarenboven een honderdtal illustraties.

In fine, een verrassing: op de laatste bladzijde prijkt de lijst der reeds verschenen monografieën van de hand van dhr. Theys en de achtste dorpsgeschiedenis wordt er aangekondigd: «In voorbereiding: Beersel».

Hartelijke wensen voor deze toekomstige geboorte en... proficiat: binnenkort viert Constant Theys zijn 75ste verjaardag.

P Le.

*
*
*

F. KOLLER, *Recueil héraldique belge 1960*, 136 blzz., uitgave Ward Service, Brussel. Prijs: 500 F te storten op Postrekening 4400.87 van T.W. de Maeyer, Brussel 19.

Dit nieuwe werk van de verdienstelijke genealoog, M. Koller, zal ongetwijfeld de belangstelling van de familiekundige navorsers gaande maken. Méér dan 1300 wapenschilden betreffende families uit alle streken van het land werden in deze publikatie opgenomen. Telkens wordt de bron vermeld, alsook zoveel mogelijk de gemeente waarin de betrokken familie gevestigd was.

Dit heraldisch materiaal heeft de grote verdienste dat het eindelijk wat nieuws brengt. De 1300 wapenschilden, gedurende lange jaren door de schrijver verzameld, bleven tot heden onuitgegeven of werden vergeten sinds zij lang geleden of in een zeldzaam te verkrijgen geschrift eenmaal werden gepubliceerd.

De schrijver mag gefeliciteerd worden met zijn nieuwe bijdrage voor de genealogische en wapenkundige wetenschap, waardoor hij een gevoelige leemte in het voorhanden zijnde materiaal aanvult.

L.L.

*
*
*

JOZ. LAUWERS, *Het verleden der gemeente Melsbroek. 1200 jaar geschiedenis*. Uitgegeven in eigen beheer; te bekomen bij de schrijver, Gillijnstraat, 46a, Melsbroek. Prijs: 20 F.

Handige en typografisch verzorgde brochure (25 blzz.) waarin bepaalde aspecten te M. worden besproken, o.m. het kader, de oorsprong, de voorhistorie, de oude Belgen, de verklaring van de gemeentenaam, de burcht en het kasteel, het wapenschild, het Willemynshof, kerken, kloosters, hoven, enz.

Zo een bijdrage kan slechts bedoeld zijn om belangstelling te wekken bij de inwoners van de gemeente of bij de schoolgaande jeugd. Wetenschappelijke pretentie is er niet. Archiefbronnen ontbreken. Af en toe vage beweringen of te weinig precisie; om

slechts een paar voorbeelden te noemen: «Het vroegere Melsbroek had een oppervlakte van 457 bunder» (blz. 3). Wanneer was dat, in de 16de of in de 18de eeuw? - Emelin van Melbruc (1118) staat naast Gualter de Melbroc, enz.

L.D.

*
* * *

F. DE TOLLENAERE, *Alfabetische of ideologische lexicografie?* (Leiden, 1960) (= *Bijdragen tot de Nederlandse Taal- en Letterkunde*, dl. 1). De bijdrage wordt hier vermeld om twee redenen: 1. opdat de lezer, die nog geen gelegenheid had het feit te noteren, hierdoor zou vernemen dat het *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* «het besluit (heeft) moeten nemen aan de omvang van de opgenomen artikelen een grens te stellen». De omvangrijke stukken worden voortaan gepubliceerd in de nieuwe Bijdragen.

2. In zijn studie is de auteur voorstander van de alfabetische ordening van de woordenschat, en dat is ook zijn recht. Dat hij het bekende systeem van Hallig-Wartburg (indeling van de woordenschat naar de begrippen die behoren bij het Heelal, bij de Mens en bij de Mens in het Heelal) niet kan aanvaarden, omdat het wereldbeeld verschilt van land tot land en van periode tot periode, is minder duidelijk. Het werk van Hallig-Wartburg is inderdaad een plan, een voorstel, dat juist voor iedere periode en voor ieder land voor aanvulling of aanpassing vatbaar is.

Het werk van Dr. De Tollenaere dat theoretische lexicografie behandelt en dat ter gelegenheid van voordrachten herhaaldelijk besproken werd, is niet vrij te pleiten van storende positieven. Dat prof. Kurt Baldinger er als Duitser bestempeld wordt, is niet zo erg (hij is Zwitser), maar een bewering als de volgende «Sinds de renaissance heeft de alfabetische classificatie, als het toen moderne principe in de lexicografie, de ordening volgens zakelijke groepen volkomen naar de achtergrond verdrongen» (blz. 41) is, juist in een studie over lexicografie te absoluut. Lang voor de renaissance en tot in de 17e eeuw zijn er tientallen systematische glossaria, Duitse, Franse, Engelse, Duitse!

Dat de ideologische indeling in de woordenboeken sedert de 18e eeuw op de achtergrond is geraakt, omdat zij haar rol heeft gespeeld, is waar. Zij leeft overigens nog zeer bescheiden in de Latijnse en Griekse les, waar de leerlingen nog bepaalde woorden en uitdrukkingen bij een bepaald centraal begrip samenbrengen.

L.D.

Inhoudstafel van de XLIIIe jaargang (1960)

PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS

R. BILLIET, Enkele aardrijkskundige, historische en toponymische wetenswaardigheden over de gemeente Herne	191-202
R. BORREMANS, Een middeleeuwse dam te Halle	48-50
P. CNOPS, Het witloof te Evere	203-211
Wind- en watermolens te Evere en Schaarbeek	344-354
J. COOLS, Bijdrage tot de geschiedenis van Vrouwenpark	451-459
K. DE DECKER, Het bierverbruik te Tisselt	296-300
Y. GRAFF, Ontdekkingen van Gallo-Romeinse overblijfselen te Lot	413-438
H. HERDIES, De papiermolen te Vorst-Brussel	224-236
Verdwenen kerkraden in de St.-Dionysiuskerk te Vorst-Brussel	396
Een oude zerksteen	396
S. JENA, Oude uithangborden te Neerijse	237-238
P. LEYNEN, Rentmeester in troebele tijden (Tervuren-Diegem)	239-240
P. LINDEMANS, De kerk van Gooik, in 1747	152
Brouwerijen en brouwers van Oud-Brussel	376-380
F. MAES, Meerbeek en zijn verleden	51-65, 381-388, 460-468
J. MELKENBEECK, Emblemen van de landbouw en het bedrijfsleven in de heraldiek	280-292
R. MORREN, Hakendover	241-250
G. RENSON, De gemeente Halle	28-41
Het Jezuïtencollege te Halle	126-152
J. SCHOONJANS, Bijdrage tot de geschiedenis van de Leuvense universiteitsbibliotheek	321-340, 469-481
C. THEYS, Gaasbeek, goederen, inkomsten en uitgaven van de parochie in 1787	153-157
Oude verdedigingsmiddelen en toevluchtsoorden tussen Zenne en Zoniën	262-271
Bouwsteentjes voor de plaatselijke geschiedenis van Brabantse dorpen, namen en feitjes	394-395
Uitvoer van paarden in 1618 te Brussel	395-396
A. TOLLEBEEK, Een klooster te Brussel onder de invloed der Devotio Moderna, Sint-Elisabeth van de Berg Sion (1432-1500)	90-97, 355-375, 484-495
E. VAN DEN BROECK, Drie wegen brachten ons voorbij Lindemans	182-190
A. VAN DER TAELEN, Gillis van Bredeyck, stichter van de priorij van Zevenborren	439-450

UIT OUDE PAPIEREN

L.D., Bladvulling	125
Een kontrakt «vander loetender hosen oft canale»	218
Een inventaris van «haeflike goeden»	223
Jonge en oude ganzen	279
Bewaren van vlees	279
Mechelen moet eraan geïoven	295
Goede raad?	295
«Die couste der Pennen»	295
Brieven die nooit aankwamen	300
H.H., Een oude zerksteen	396
Verdwenen kerkramen in de St.-Dionysiuskerk te Vorst-Brussel	396
P.L., Rechten van dorpsheeren	50
Oud-Brusselse huisnamen	73
Hygiëne vroeger	103
De kerk van Gooik in 1747	152
Om een «sacramentse pint»	157
C.T., Gaasbeck, goederen, inkomsten en uitgaven van de parochie in 1787	153-157
Een driepikkel van 37 pond	238
Oude middelen om haar en baard te doen groeien	306
Pastors en wijn	313
Zij verstond zich niet goed met haar man	320
Oude herbergen te Brussel en enkele andere plaatsen	354
Een woestaard	380
Waar vandaan kwamen scharensliepen, ketellappers, schoorsteenvegers, enz.	388
Bouwsteentjes voor de plaatselijke geschiedenis van Brabantse dorpen	394-395
Uitvoer van paarden in 1618 te Brussel	395-396
Zondaars te Aalsemberg in de 17de eeuw	450
J.V., Rekening van een schildersbaas voor de kerkmeesters van Imde onder Wolvertem	482-483
A.V.H., Onthaal van nieuwelingen	393

VOLKSKUNDE

I. DEBRUYN, Een spookgeschiedenis	341-343
K. DE DECKER, Het bierverbruik te Tisselt	296-300
S. JENA, Oude uithangborden te Neerijse	237-238
P. LINDEMANS, Oude Brusselse huisnamen	73
C. THEYS, Uit een dagboek van 1773	66-69
Oude middelen om haar en baard te doen groeien	306
Oude herbergen te Brussel en enkele andere plaatsen	354
Waar vandaan kwamen de scharensliepen, ketellappers, schoorsteenvegers, enz.	388
A. VAN HAGELAND, Hendrik Conscience over oorlog en krijgsveld	272-279
Over kasseistampers en andere.... nachtraven	389-393
Onthaal van nieuwelingen	393

UIT HET VROEGERE VOLKSLEVEN

L.D., Verboden te zwemmen	240
Verboden kinderspelen	250

C.T.. Van een molenaar te Dworp in 1421
Een landloper

65
74-75

BIOGRAFIE EN FAMILIEKUNDE

P. CNOPS, Genealogische toelichting: Van Assche	353-354
L. DE MAN, Hulde aan Ir. Paul Lindemans	166-168
J. LINDEMANS, De namen van de z.g. «Vlaamse Baard- heilige» Wilgeforte of Ontkommere	85-89
L. LINDEMANS, De voorouders van Jan III, hertog van Brabant, en van Willem III, graaf van Holland	70-73, 98-103, 314-320, 495
P. LINDEMANS, Oude Brabantse geslachten: Paridaens Brouwerijen en brouwers van Oud-Brussel	15-27 376-380
J. MELKENBEECK, Emblemen van de landbouw en het bedrijfsleven in de heraldiek	280-292
J. PHILIPPEN, Bestaat er een authentiek portret van Sint-Jan-Berchmans?	251-261
C. THEYS, Nota's voor de families De Beus en Dekens	75
E. VAN DEN BROECK, Drie wegen brachten ons voor- bij Lindemans	182-190
A. VAN DER TAELEN, Gillis van Breedeyck	439-450
J. VRANCKEN, Brusselse vondelingen te St.-Kwintens- Lennik	293-295
REDAKTIE, In memoriam Dr. J. Grauls Leo Theys	80 412

KUNSTGESCHIEDENIS

T. GERITS, Een preekstoel voor de Abdijkerk van Aver- bode in 1532	307-313
H. HERDIES, Verdwenen kerkraden in de Sint-Diony- siuskerk te Vorst-Brussel	396

NAAMKUNDE

R. BILLIET, Enkele aardrijkskundige, historische en toponymische wetenswaardigheden over de ge- meente Herne	191-202
J. LEENEN, Aardrijkskundige straatnamen	305-306
J. LINDEMANS, De namen van de z.g. «Vlaamse Baard- heilige» Wilgeforte of Ontkommere	85-89
V. WALRAVENS, Aardrijkskundige straatnamen te Hal- le en 'n oratio pro domo inzake spelling	42-48

ICONOGRAFIE

P. CNOPS, Wind- en watermolens te Evere en Schaar- beek	344-354
J. PHILIPPEN, Bestaat er een authentiek portret van Sint-Jan-Berchmans?	251-261

HERALDIEK

- J. MELKENBEEK, Emblemen van de landbouw en
het bedrijfsleven in de heraldiek 280-292

BIBLIOGRAFIE

- L. BAKELANTS - L. DE MAN, De bibliotheek van
Jan van Heylbrouck 1-14, 104-125
L. DE MAN, Boek en tijdschrift 411-412, 499-501, 502-503
P. LEYNEN, C. Theys, Geschiedenis van Alseberg 501
P. LINDEMANS, Bibliografie van 169-181
L. LINDEMANS, F. Koller, Recueil héraldique 502
J. SCHOONJANS, Bijdrage tot de geschiedenis van de
Leuvense universiteitsbibliotheek 321-340
C. THEYS, Uit een dagboek van 1773 66
Nota's voor de families De Beus en Dekens 75

LEXICOGRAFIE EN DIALECTOLOGIE

LOUIS DE MAN en medewerkers, Brabantse woorden:

amschaa	80	omennen	408
bastaard	80	ontaslevas	80
blens	407	paardetuig	76-79. 397-405
boekentas	301	patrak	161
bceteman	410	penserij	161
bosman zijn	161	proficiat	161
duiker	196-197	pungel	409
farde	301-302	rasteel	79-80
fidok	110	rut	407
gierigaard	110	schieting	161
giezen	408	schorste	137
glettig	159	schuurpapier	406-407
goot	496	slaapkleed	497-498
half-rot	212-218: 498	slappe koffie	303
heet	80	snoeven	79
hinkspel	158-159	tuimeling	161
ijzermaal	159	uisel	109
kabas, kalpin	301	uur	161
kardoebel	161	vokak	212-218
koffie	303	wildstroker	80
kropsalaat	161	winkeltoonbank	161
kwartier	161	zandpapier	406
landrol	219-223		
Nieuwe vragen			80. 410
L. DE MAN, Uit het archief van onze «Brabantse woorden»: Vokak	212-218		
Een inventaris van «haeflike goeden»			223
E. EYLENBOSCH, Is de landrol inderdaad een jong werktuig	219-223		
P. LINDEMANS, Om een «sacramentse pint»			157
Het paardetuig			197-405
C. THEYS, Uit een dagboek van 1773			66-69

VERSLAGEN EN MEDEDELINGEN

- P. CNOPS, Verslag over de gouddag 1959 81-84
Jaarverslag 162-164

REDAKTIE, Aankondiging van de Geschiedenis van Al-	
semberg door C. Theys	80
Necrologie: Dr. J. Grauls	80
Leo Theys	412

ILLUSTRATIES

DORMAAL, Het kasteel (vignet op kaft)	2de afl.
EVERE, Witloofkwekers omstreeks 1900	208
Windmolens	344. 346. 350, 351
HAKENDOVER, Kaart	241
HALLE, Plattegrond, 1837	29
Hals korfje	31
Middeleeuwse dam	48
«Carte figuratif du collège de la Cie de Jésus»	137-138
HAREN, De dorpskom in de 18de eeuw (vignet op kaft)	1e afl.
HERALDIEK, Gemeentewapens	290
Familiewapens	291
Corporatiewapens	292
LOT, Romeinse wegen	414
Gallo-Romeinse overblijfselen. Vindplaats	416-417
Gallo-Romeinse voorwerpen	418. 419. 420. 422. 423. 425. 426. 428. 431. 432. 434
HUIZINGEN, Plan	269
LANDROL, Kaart	222
P. LINDEMANS, Geschilderd portret	165
MEERBEEK, De kerk in 1894	52
Het pachthof van de Zeven Slapers in 1754	461
Hofstede van de pachter van Terbank in 1754	464
NEERIJSE, Uithangbord	237
OPWIJK, Plattegrond	183
SCHAARBEEK, Windmolen	352
SINT-JAN-BERCHMANS, Portretten	254. 256. 257. 260, 261
VORST, Korenmolen	226
Papiermolen	229
Leerlooierij Lemaire	236

VIGNETTEN OP DE KAFTEN

De dorpskom te Haren in de 18de eeuw	1 ^e afl.
Het kasteel van Dormaal in 1624	2 ^e afl.
Brabantse dorpskom, 17de eeuw	4 ^e afl.
Het Hof van Nassau te Brussel, 17de eeuw	5 ^e afl.

NIEUW ABONNEMENT 1961

Wij verzoeken onze trouwe lezers zeer dringend hun abonnementsbijdrage (130 F) *nu reeds* te willen storten op P.R. nr. 5170.40 van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, Brussel.

De abonnés die nog steeds hun bijdrage voor deze jg. 1960 niet betaalden worden vriendelijk aangemaand dit *zonder verwijl* te doen. Hartelijk dank !

- Fr. MAES, *Kortenberg, zijn Abdij, zijn oude woningen*, 50 fr., voor de leden 35 fr.
 Fr. MAES, *Oude woningen te Zaventem*, 40 fr., voor de leden 30 fr.
 Fr. MAES, *Omheen de Kerk van Teruren*, 40 fr., voor de leden 30 fr.
 J. VAN DER VELPEN, *Hoegaarden en zijn Gehuchten*, 40 fr., voor de leden 30 fr.
 G. RENSON, *De Belegering van Halle in 1580*, 20 fr.

IV. Iconografie van Vlaams-Brabant, door A. VERBOUWE.

1. *Kanton Aarschot* (uitverkocht). — 2. *Kanton Diest* (uitverkocht). — 3. *Kanton Assche*, 72 bl., ill. 75 fr. (voor de leden: 50 fr.) — 4. *Kanton Wolvertem*, 92 bl., ill. 90 fr. (voor de leden: 60 fr.). — 5. *Kanton Tienen*, 53 bl., ill. 75 fr. (voor de leden: 50 fr.), — 6. *Kanton Vilvoorde*, 136 bl., ill. 135 fr. (voor de leden: 90 fr.). — 7. *Kanton Zoutleeuw*, 37 bl., ill., 60 fr. (voor de leden: 40 fr.). — 8. *Kanton St-Kwintens-Lennik*, 52 bl., ill., 75 fr. (voor de leden: 50 fr.).
 W. VAN DEN STEENE, *Iconografie van het Belgisch Parlementsgebouw*, ill. 60 fr., voor de leden 40 fr.

V. Toponymie van Vlaams-Brabant.

De volgende werken zijn te bestellen op het Instituut voor VI. Naamkunde, E. van Evenstraat 10a, Leuven (postrekening nr. 162.831, H. J. van de Wijer, Leuven):

- J. LINDEMANS, *Westbrabantse plaatsnamen: Baardegem, Beersel, Beigem, Bekkerzeel, Drogenbosch, Bellingen, Bogaarden, Borchtlombeek*, elk deeltje: 35 fr.
 J. LINDEMANS en C. THEYS, *Toponymie van Dworp*, 80 fr.
 J. LINDEMANS, *Toponymie van Asse*: 150 fr.
 Ed. DEWOLFS, *Top. van Tienen*: 60 fr.
 J. LINDEMANS, *De Frankische Kolonisatie in Brabant*: 50 fr.
 J. LINDEMANS, *Een Saksische vesting in Brabant*: 20 fr.

VI. Brabantse Anthroponymie.

- J. LINDEMANS, *Brabantse persoonsnamen in de XIIIe en XIVe eeuw*, 60 fr. — Te bestellen; mits betaling van het bedrag, op het Instituut voor VI. Naamkunde (p. rek. nr. 162.831, H. J. van de Wijer, Leuven).

VII. Brabantse Heraldiek.

- J. MELKENBEECK, *De Gemeentewapens van Vlaamsch-Brabant*, 48 bl. ill. (1947), 60 fr. (voor de leden: 40 fr.).

VIII. Oude Brabantse Geslachten.

(De met * aangeduide deeltjes zijn uitverkocht)

1. *Pipenpoy*, 60 fr. — *2. *van Overstraeten*. — *3. *Wambaecq*. — *4. *Goossens*. — *5. *van Ginderachter*. — *6. *Covens*. — *7. *de Ridder*. — *8. *Meerte*. — *9. *Pasteels*, 5 fr. — *10. *van der Hasselt*. — *11. *De Keyser*. — *12. *Van Bever*: — 13. *van den Heuvel*, 5 fr.; *14. *Stroobant*. — 15. *van Mulders* en 16. *'t Sas*, samen 15 fr. — *17. *De Smedt*. — *18. *van Ophem*. — 19. *de Hertoghe*, 10 fr. — 20. *Rogghe*, 5 fr. — *21. *Vereertbrugghen*, 15 fr. — 22. *Van den Nieuwenhove*, 20 fr. — 23. *de Kempeneer*, 20 fr. — 24. *Stuckens*, 20 fr. — 25. *Lindemans*, 40 fr. — 26. *De Smeth*, 40 fr. — 27. *Van Nuffel*, 40 fr. — 28. *Van Liède*, 20 fr. — 29. *Van Wayenbergh*, 30 fr. — 30. *De Boeck*, 30 fr. — 31. *van der Meer*, 40 fr. — 32. *Van der Elst* en 33. *Wulckiers*, samen 40 fr. — 34. *Evenepoel*, 30 fr. — 35. *Stallaert*, 30 fr. — 36. *van den Bossche*, 40 fr. — 37. en 38. *van Marselaer en De Rijke*, samen 40 fr. — 39. *Paridaens*, 30 fr.
 Jan LINDEMANS, *Van Meiseniersbloed*, 252 bl., 270 fr.; — voor de leden, 180 fr.
 A. MALCORPS, *Duizend Van Beethovens*, 110 fr.; — voor de leden, 80 fr.

IX. Folklore en Varia.

- ALBUM DR JAN LINDEMANS. Ingep. 300 fr.; geb., 375 fr.; voor de leden resp. 200 en 250 fr.
 Henri PAUWELS, *De Vlaamsch-Brabander*, 20 fr.
 Jan LINDEMANS, *O. L. Vr. in 't Hammeken (Zemst)*, 20 fr.
 Pieter CNOPS, *Mariaverering te Evere*, 30 fr.
 A. VAN HAGELAND, *Folkloristische Mengelingen uit het Hageland*, 20 fr.

Pas als afzonderlijk boek verschenen

J. VAN DER VELPEN DE GESCHIEDENIS VAN HOEGAARDEN

Prijs: 120 F (voor de leden: 100 F)

Is verschenen:

DE GESCHIEDENIS VAN ALSEMBERG

door C. THEYS
 540 blzz.

INHOUD VAN DEZE AFLEVERING

Y. GRAFF, Ontdekkingen van Gallo-Romeinse overblijfselen (IIe en IIIe eeuw) te Lot (Brabant)	413-438
A. VAN DER TAELEN, Gillis Van Bredeyck, stichter van de priorij van Zevenborren	439-450
J. COOLS Bijdrage tot de geschiedenis van Vrouwenpark	451-459
F. MAES, Meerbeek en zijn verleden	460-468
J. SCHOONJANS, Bijdrage tot de geschiedenis van de Leuvense Universiteitsbibliotheek	469-481
A. TOLLEBEEK, Een klooster te Brussel onder de invloed der Devotio Moderna, Sint-Elisabeth van de Berg Sion (1432-1500) (slot)	484-495
L: LINDEMANS, De voorouders van Jan III, hertog van Brabant, en van Willem III, graaf van Holland	495
<i>Brabantse woorden</i>	496-498
<i>Boek en i schrift</i>	499-503
<i>Inhoudstafel van deze jaargang</i>	504-508
<i>Uit oude papieren:</i>	
C.T., Zondaars te Alsemberg in de 17de eeuw	450
J.V., Rekening van een schildersbaas voor de Kerkmeesters van Imde onder Wolvertem	482-483

BOEKHANDEL

Wij vestigen er de aandacht van de leden op dat voortaan alle bestellingen van vroegere jaargangen van het Tijdschrift en alle andere uitgaven van het Genootschap moeten gedaan worden bij de Algemeen Beheerder, *J. Verbesseli*, Ransbeekstraat, Neder-Over-Heembeek. De betaling wordt VOORAFgaandelijk gedaan op postrekening nr. 5170.40 van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, Brussel.